

**ДОНИШГОҲИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ЗАБОНҲОИ ХОРИЧИИ
ТОҶИКИСТОН БА НОМИ СОТИМ УЛУҒЗОДА**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 809.155.0+803.0:39 (81.2 (2 тоҷик)+81.2 олм.)

ҚАҶОМЗОДА САҒАРМОҲ ҚУМЪАҲОН

**ТАҲЛИЛИ ЛУҒАВӢ-МАӢНОИИ ВОЖАГОНИ СОӢАИ БОҒДОРӢ ДАР
ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА ОЛМОНӢ АЗ НИГОҲИ ЗАБОНШИНОСИИ
ҒАРӢАНГӢ**

(дар мисоли дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо)

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи
ихтисоси 6.2.14. Забоншиносии типологӣ ва муқобилавӣ

Роҳбари илмӣ:

доктори илмҳои филологӣ, профессор

Абдуллоева Гулрухсор Зиёдуллоевна

ДУШАНБЕ – 2026

МУНДАРИҶА

МУҚАДДИМА.....	4-11
ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ.....	11-16
БОБИ I. ОМУҶИШИ НАЗАРИЯВИИ ВОЖАҶОНИ СОҶАИ	
БОҒДОРӢ ДАР ЗАБОНҶОИ ТОҶИКӢ ВА ОЛМОНӢ.....	17-58
1.1.Омуҷиши масъалаҳои забоншиносии фарҳангӣ.....	17-23
1.2. Омуҷиши назариявии вожағони марбут ба дарахтони мевадор.....	24-35
1.3.Омуҷиши назариявии вожағони марбут ба дарахтони бемева.....	35-46
1.4. Омуҷиши назариявии номгузории гулҳо дар забонҳои	
тоҷикӣ ва олмонӣ.....	46-56
Хулосаи боби якум.....	56-58
БОБИ II. ТАСНИФОТИ МАВЗУИИ ВОЖАҶОНИ СОҶАИ	
БОҒДОРӢ ДАР ЗАБОНҶОИ ТОҶИКӢ ВА ОЛМОНӢ.....	59-102
2.1. Номгӯии боғҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ.....	59 -66
2.2. Калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номгӯии дарахтони	
мевадор дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ.....	66-80
2.3. Калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номгӯии дарахтони	
бемева дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ.....	80-88
2.4. Калимаҳои ифодагари номи гулҳо дар забонҳои	
тоҷикӣ ва олмонӣ.....	89-100
Хулосаи боби дуюм.....	100-102
БОБИ III. ҚАБАТҶОИ ЛЕКСИКӢ-СЕМАНТИКИИ	
ВОЖАҶОНИ ИФОДАКУНАНДАИ СОҶАИ БОҒДОРӢ	
ДАР ЗАБОНҶОИ ТОҶИКӢ ВА ОЛМОНӢ.....	103-151
3.1.Таҳлили лингвофарҳангии синонимҳои ифодакунандаи	
соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ	103-108
3.1.1. Синонимҳои ифодакунандаи дарахтони мевадор.....	108-111
3.1.2. Синонимҳои ифодакунандаи дарахтони бемева.....	111-113
3.1.3. Синонимҳои ифодакунандаи номи гулҳо.....	113-115
3.2. Антонимҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои	

точикӣ ва олмонӣ.....	115-121
3.2.1. Антонимҳои ифодакунандаи дарахтони мевадор.....	121-122
3.2.2. Антонимҳои ифодакунандаи дарахтони бемева.....	122-124
3.2.3. Антонимҳои ифодакунандаи номи гулҳо.....	124-126
3.3. Мавқеи калимаҳои омонимии соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ.....	126-128
3.3.1. Аз нигоҳи талаффуз бо якдигар ҳамшакл гардидани калимаҳои гуногунмаъно.....	128-131
3.3.2. Бо роҳи калимасозӣ пайдо шудани омонимҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ.....	131-132
3.4. Калимаҳои сермаъноии соҳаи боғдорӣ.....	132-134
3.4.1. Сермаъноии мафҳумҳои марбут ба соҳаи боғдорӣ	134-142
3.4.2. Сермаъноии калимаҳои марбут ба дарахтони мевадор.....	142-144
3.4.3. Сермаъноии калимаҳои марбут ба дарахтони бемева.....	144-145
3.4.4. Сермаъноии калимаҳои марбут ба гулҳо.....	145-148
Хулосаи боби сеюм.....	148-151
ХУЛОСА.....	152-157
ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ.....	158
Рӯйхати адабиёт.....	159-181
Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия.....	182-184
ЗАМИМА.....	185-197

Муқаддима

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Дар замони ҳозира дар алоқамандӣ бо илми лингвистика як зумра илмҳои дигар пайдо шудаанд, ки яке аз онҳо забоншиносии фарҳангӣ бо истилоҳи дигар «лингвокултурология» маъсуб меёбад. Танҳо пас аз Истиқлоли давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди илми забоншиносии тоҷик ва самтҳои он шароити мусоид фароҳам оварда шуд [3, 3].

Маҳз, пас аз соҳибистиқлолӣ дар илми забоншиносии тоҷик низ ба забоншиносии фарҳангӣ муҳаққиқон диққати махсус доданд, зеро маърифату таффақури тоҷикон аз дигар миллатҳо ба қулли фарқ намуда, хусусиятҳои хосси худро доро мебошад. Забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ низ чун ҷузъи фарҳангу маърифати халқ ба ҳисоб рафта, дорои сарчашмаҳои муҳталифи инкишоф ва нумуи худ буда, ошкорсозии раванди инкишофи таркиби калимаҳои онҳо бе пажӯҳиши маърифату тамаддун, расму ойин ва суннатҳои мардумӣ ғайриимкон аст.

Чӣ хеле ки маълум аст, дар фарҷоми садаи XX муҳаққиқон ба омӯзиши забон ва фарҳангу маданияти қавмҳо жарфтару амиқтар назар афканданд, ки ин дар умум, ба худ номи «лингвокултурология»-ро касб намуд. Лингвокултурология (забоншиносии фарҳангӣ) як самти лингвистика, пеш аз ҳама, махсусиятҳо ва алоқаи маърифату фарҳанги мардумӣ ва забонро, ки дар умум, майдони маъноиро ташкил медиҳанд, мавриди омӯзишу баррасӣ қарор медиҳад.

Таҳлилу таҳқиқи ҷанбаҳои лингвокултурологии забони тоҷикӣ ва ошкор намудани фарқияту умумияти онҳо бо забонҳои дигар, аз он ҷумла, бо забони олмонӣ, ки решаи амиқи ориёиро соҳибанд, вақтҳои охир ба яке аз проблемаҳои ҳалталаб дар байни муҳаққиқону донишмандон мубаддал гашта истодааст. Дар илми забоншиносии ватанӣ низ ба монанди дигар давлатҳои тараққикарда ба ин ҷиҳат бо нигоҳи махсус нигариста, таҳқиқотҳои илмӣ бепоёнро олимону муҳаққиқон ба анҷом расонида истодаанд. Ин ҷиҳати қор аз инкишофёбии алоқаҳои байнзабонӣ ва байнифарҳангии мардуми тоҷик бо халқи

олмонитабор шаҳодат медиҳад. Аз ин лиҳоз, дар рафти пажӯҳиш ва муқоисаи забонҳо, аз ҷумла, забони тоҷикӣ бо забони олмонӣ, ки яке аз халқиятҳои қадимаи ориёитабор ба ҳисоб мераванд, аз ҷиҳати забоншиносии фарҳангӣ бояд ба тасвири ҷаҳони забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ, марзи маъноӣ, хусусиятҳои умумӣ ва фарқкунандаи забонҳои муқоисашаванда ва он осори фарҳангӣ, ки ба инкишоф ва рушди забонҳои муқоисашаванда замина гузоштаанд, аҳаммияти хоса дода шавад.

Яке аз масъалаҳои забоншиносии фарҳангӣ ин таҳқиқи забон дар фаъолияти ҳаёти одамон ҳамчун интиқолдиҳандаи фарҳангу тамаддуни муайян ва муқоисаву муқобилгузори он бо намоёндагони як гурӯҳи этникии мушаххас, дорандаи шууру тафаккури этникӣ ва бо дигар ҷамъиятҳои лингвофарҳангӣ ба ҳисоб меравад [13, 50].

Боиси зикр аст, ки вақтҳои охир муқоиса ва омӯзиши забони тоҷикӣ бо забони олмонӣ аз диди назариявӣ ва лингвофарҳангӣ яке аз проблемаҳои мубрам ва актуалии соҳаи забоншиносӣ маҳсуб меёбад. Ин раванд, аз нигоҳи мо, аз инкишофёбӣ ва рушди алоқаҳои забонӣ ва байнифарҳангӣ, зарурияти ба назар гирифтани хусусиятҳои асосие, ки хоси рафтор ва муоширати қавму қабилаҳои гуногун, муҳиммияти ошкор ва ифодаи дақиқи арзишҳои фарҳангӣ, махсусан, забоне, ки асоси муносибат ва алоқаи байни одамонро ташкил менамояд, бармеояд. Ҳар як вориси забон дар ин раванд ҳамчун предмети омӯзиши илми лингвистика ва инчунин, ҳамчун як образи хулосакунандаи вориси арзишҳои маърифатии забонӣ ва фаъолияти муошират, донишҳои амиқу дақиқ, суннату анъанаҳо ва муқаррароти муайяни рафтор маҳсуб меёбанд.

Ин масъаларо ба назар гирифта, актуаливу мубрам будан ва мавриди таҳқиқу пажӯҳиши системанок қарор додани калимаҳои ифодакунандаи соҳаи боғдориро дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ ба таври зерин метавон арзёбӣ кард:

1. То ин ҷониб мавзуи мазкур дар илми забоншиносии ватанӣ ҳамаҷониба таҳлилу таҳқиқ нашудааст. Аз ин лиҳоз, пажӯҳиши амиқи он шароит фароҳам

меорад, ки маводди зиёди вобаста ба тарҷума ва тарҷумашиносӣ, назарияи забоншиносӣ, лингвофарҳангӣ, аз он ҷумла, назарияи лексикография ва лексикология ҳаллу ҷасл гардад.

2. Дар Тоҷикистон пас аз ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ тамоми расму ойин ва суннатҳои мардумии тоҷикон, бавижа, боғдориву боғпарварӣ аз нав зинда шуда истодаанд. Боғдорӣ, ки пешаи кӯҳани халқи тоҷик маҳсуб меёбад, вожаву истилоҳоти зиёдеро фарогир аст, ки дар даврони шуравӣ дар лексикаи соҳаи боғдорӣ аз забони русӣ ва аврупоӣ вожагони зиёде дохил шуда, ҷойи он калимаву истилоҳоти худии меъёрзебе, ки дар дохили луғати забони тоҷикӣ мавҷуд буданд, гирифта тавонистанд. Аз нав зинда намудан ва мавриди истифода қарор додани он калимаву воҳидҳое, ки дар як муддати муайяни таърихӣ аз байн рафта, дар мавриди ба истифодаи илмӣ ва амалӣ ворид намудан, маводди бисёре метавонад диҳад.

3. Як қисми зиёди вожаву истилоҳоти забонҳои муқоисашаванда фарогири калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ мебошанд. Аз ин лиҳоз, ошкор намудани мавқеи калимаҳое, ки ба намудҳои мухталифи соҳаи боғдорӣ мансубанд, омилҳои базухурии ин гурӯҳи калимаҳо дар мавриди ба риштаи пажӯҳиш кашидани робитаҳои таърихӣ забони тоҷикӣ бо забони олмонӣ, инчунин, забонҳои ҳешу бегона, ки яке аз забонҳои оилаи ҳиндуаврупоӣ маҳсуб меёбанд ва асари мутақобилаи забонҳо ба ҳамдигар, ки дар таърихи гузашта ба назар мерасанд, дар забоншиносии тоҷик то айнаи замон пажӯҳиши амиқи худро ба даст наовардааст, хеле муҳим арзёбӣ мегардад.

4. Як қисми асосии калимаҳои ифодакунандаи мафҳумҳои боғдорӣ ҷуноне ки қайд намудем, вожаҳое маҳсуб меёбанд, ки дар эҷодиёти классикони тоҷик ва олмонӣ корбаст гаштаанд. Мавриди истифода қарор додани ин гунаи вожаву истилоҳот аз таркиби забонҳои муқоисашаванда, возеҳу равшан кардани маънои лексикӣ ва сохту таркиби грамматикӣ онҳо, дар зидгузори ва муқоиса бо фарҳангҳо, луғатномаҳо, қобусномаҳо ва сарчашмаҳои илмиву эҷодиёти шоиру нависандагони класикӣ тоҷику олмонӣ муайян кардани баъзе дигаргунӣҳо дар маънӣ ва шакли грамматикӣ луғоти ифодакунандаи соҳаи

боғдорӣ, ки бо гузашти вақт зимни таъсири қонунҳои дохилии забони тоҷикӣ ва олмонӣ сар задааст, ба як системаи аниқ ворид намудани луғоти ин соҳа дар забони ҳозираи тоҷикӣ ва забони олмонӣ барои коршиносони соҳаи забоншиносӣ ва лингвокултурология муҳим буда, инчунин, ба ворисони забон ёрӣ медиҳанд.

5. Калимаву истилоҳоти ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ бештар аз калимаҳои умумиистеъмолӣ ва калимаҳои халқӣ зухур намудаанд. Пажӯҳиши ҳамачанбаи вожагони ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар дохили забонҳои муқоисашаванда ва инчунин, дар лаҳҷаю шеваҳои гуногуни забони тоҷикӣ ва олмонӣ, инчунин, муайян намудани мавқеи корбасти ин навъи вожагон, то андозае имконияти такмили лексикография ва истилоҳотсозии забони меёрии тоҷикӣ ва олмониро аз ҳисоби элементҳои ягонаи забонҳои мазкур таъмин месозад.

6. Фарқияти услубӣ дар қабатҳои лексикӣ-семантикии вожагони ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ зиёдтар ба назар мерасад. Аз ин лиҳоз, пажӯҳиши синонимҳо, антонимҳо, омонимҳо, полисемия ва вариантҳо, ки дар дохили вожагони соҳаи боғдорӣ зиёданд, барои мукамал намудани ҷиҳатҳои услубии забони ҳозираи тоҷикӣ ва забони олмонӣ хеле мубраму зарурӣ маҳсуб меёбад.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Омӯзиши калимаву истилоҳоти соҳавӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ барвақт диққати муҳаққиқону донишмандони гуногунро ба худ ҷалб намуда буд. Боиси зикр аст, ки ин мавзӯ аз тарафи забоншиносони зиёде мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Мо дар раванди пажӯҳиш, аслан, ба қорҳои олимону донишмандоне, ки ҷанбаҳои забонӣ, таърихӣ, этнографӣ, фолклории калимаву истилоҳоти соҳавӣ, махсусан, соҳаи боғдорӣ мардуми тоҷикро таҳқиқ намудаанд, таъя кардем.

Таҳқиқи масъалаҳои гуногуни урфу одат ва суннату анъанаҳои мардуми тоҷик дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX аз ҷониби муҳаққиқони рус оғоз гардида буд. Гарчанде ин асарҳо бештар хусусияти таърихиву этнографӣ дошта

бошанд ҳам, аммо барои омӯхтани ҷанбаҳои забоншиносии мавзуи мазкур асос гузоштанд.

Дар ин давра, имконият фароҳам оварда шуд, ки муҳаққиқони рус бо урфу одат ва расму ойини мардуми тоҷик, аз ҷумла, суннату анъанаҳои соҳаи боғдорӣ аз наздик шинос шаванд. Ин буд, ки тоҷикшиносии машҳури рус М.С. Андреев асареро таҳти унвони «Тоҷикони водии Хуф» [5, 251], пешкаши аҳли илм намудааст, ки дар он урфу одати боғдории мардуми тоҷикро ба риштаи таҳқиқ кашидааст. Дар баррасии масъалаҳои китоби мазкур дигар забоншиносон ҳам бетараф набуда, асару мақолаҳои ҷолиби худро пешниҳод намудаанд. Муҳаққиқи дигар А. Зоҳидов дар мақолаи «Оид ба истилоҳоти боғдорӣ ва тоқпарварии тоҷикони Самарқанд» хусусиятҳои лаҳҷавии гурӯҳи калимаҳо ва истилоҳотро дар ғӯйишҳои мардуми Самарқанд нишон додааст [10, 199-203]. Инчунин, масъалаи баромади ин вожаҳои марбут ба боғдорӣ диққати муҳаққиқону донишмандони ин соҳаро ба худ ҷалб намуда буд. Дар соли 1977 донишманди рус И.М. Оранский мақолаеро таҳти унвони «Оё алоқаи этимологӣ байни калимаи русии «берёза» ва тоҷикии бурс – «арча» вучуд дорад» [15, 138-140]-ро нашр намуда, решаи баромади ин вожаҳоро нишон дода тавонистааст.

Ин гурӯҳи калимаҳо дар ғӯйиши мардумони тоҷик низ як қабати махсусро ташкил медиҳанд. Монографияи муҳаққиқи тоҷик Р.И. Сангинова бо номи «Лексикаи лаҳҷаи Конибодом», фасли алоҳидаеро ба таҳлилу таҳқиқи соҳаи боғдорӣ бахшидааст [20, 74-81].

Чӣ тавре ки маълум аст, баррасии ин мавзӯ дар забони тоҷикӣ бештар дар доираи лаҳҷаву шеваҳо ба роҳ монда шудааст. Гурӯҳбандии ин навъи калимаву истилоҳот дар лаҳҷаву шеваҳои забони тоҷикӣ яке аз масъалаҳои мубрами илми забоншиносии тоҷик ба ҳисоб меравад. Аз ин хотир, баррасии он дар доираи лаҳҷаву шеваҳои забони тоҷикӣ пурра ба роҳ монда шудааст. Чунончӣ, муҳаққиқи дигари тоҷик Г. Абдуллоева дар мақолаи «Вожаҳои марбут ба соҳаи зироаткорӣ ва боғдорӣ дар лаҳҷаи

Қаратоғ» [2, 80- 85] хусусиятҳои хоси ин вожаҳоро дар як ғӯйиши муайян нишон дода тавонистааст.

Махсусан, номгӯйи дарахтони мевадорро муҳаққиқон С.Р. Хоркашов ва С. Юсупова тавонистаанд дар мақолаи «Истилоҳоти марбут ба дарахтони мевадор дар шеваи ҷанубӣ ва ҷанубу шарқии забони тоҷикӣ» нишон диҳанд [22, 57-60].

Таҳлилу таҳқиқи луғати забони тоҷикӣ аз ҷиҳати забоншиносии фарҳангӣ бештар ҳангоми пажӯҳишу омӯзиши вожагони бемуодил дар забонҳои муқоисашаванда сурат гирифтааст, ки дар бобати калимаву истилоҳоти бемуодили соҳаи боғдорӣ низ қайдҳои ишораҳо ба мушоҳида мерасанд. Ин аст, ки профессор М. Нағзибекова калимаҳои бемуодилро дар тарҷумаҳои забони русӣ аз рӯйи асарҳои бадеии тоҷикӣ омӯхта [14, 98-102], роҳҳои асосии тарҷумаи онҳоро ба забони русӣ нишон додааст.

Инчунин, профессор Ф. Турсунов дар рисолаи доктории хеш ҳангоми таҳлили луғати бемуодил дар ҷанбаҳои забоншиносии фарҳангӣ ва тарҷумавӣ (аз рӯйи маводди забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ) ба лексикаи миллии мардуми тоҷик [21, 92-109], диққати махсус дода, онҳоро ҳамчун калимаҳои бемуодил баррасӣ кардааст, воситаҳои интиқоли онҳоро ба забони англисӣ бозгӯ намудааст.

Дар мақолаи муҳаққиқи дигари тоҷик Д. Шарифов ҳангоми таҳлили реалияҳои этнографӣ дар таснифоти умумии реалияҳои забон бештар ба калимаҳои бемуодили забони тоҷикӣ диққати махсус дода шуда, [23, 110-113] рочей ба лексикаи соҳаи боғдорӣ низ маълумотҳо оварда шудаанд. Инчунин, хусусиятҳои ҳар яке аз ин калимаҳо муайян карда шудааст.

Муҳаққиқи дигари тоҷик З. Самиев дар мақолаи «Дараҷаи омӯзиши истилоҳот ва истилоҳшиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ» [19, 131-135] рочей ба хусусиятҳои хоси забони тоҷикӣ ва олмонӣ назари худро баён кардааст.

Ҷанбаҳои забоншиносии фарҳангии ин гурӯҳи калимаҳо дар мақолаи Г.У. Ахмедова «Инъикоси арзишҳои милли-фарҳангии мардуми олмонӣ»

(дар асоси маводди зарбулмасалу мақолҳои олмонӣ) дар зарбулмасалу мақолҳое, ки аксарияти онҳо дар асоси калимаҳои соҳаи боғдорӣ ба зухур омадаанд, мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд [6, 121-126].

Пажӯҳиши вожагони соҳаи боғдорӣ ва хусусиятҳои забоншиносии фарҳангии онҳо дар забоншиносии тоҷик дар асоси ғӯйишҳо ва асарҳои муайян сурат гирифтааст. Муҳаққиқи номи рустаниҳо дар лаҳҷаи ноҳияи Айнӣ М. Гулова диққати худро ба пажӯҳиши ном ва истилоҳоти дарахтони мевадор равона сохтааст, дар робита бо ин масъала мақолаеро бо номи «Вожаҳои алоқаманд бо дарахтони мевадор дар лаҳҷаҳои ноҳияи Айнӣ» [8, 229-231] ва диссертатсияеро таҳти унвони «Номи рустаниҳо дар лаҳҷаҳои ноҳияи Айнӣ: ҷанбаҳои луғавӣ- маъноӣ ва сохторӣ» [9, 180] рӯи ҷараён овардааст.

Муҳаққиқи вожагони соҳаи маишии лаҳҷаҳои водии Ҳисор Г.З. Абдуллоева дар мақолаи худ – «Ҷанбаҳои этнолингвистии луғати соҳаи боғдорӣ дар лаҳҷаҳои водии Ҳисор» [4, 32-37] бештар ба калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорие, ки дар асоси урфу одат ва суннату анъанаҳои мардуми тоҷик ба зухур омадаанд, диққати махсус додааст.

Инчунин, асарҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Тоҷикон дар оинаи таърих», «Аз Ориён то Сомониён» [17, 98; 18, 33] ва «Забони миллат – ҳастии миллат» ҳамчун заминаи методологии таҳқиқоти мо қарор гирифтааст [16, 5, 6, 7].

Таҳқиқоти аввалини таърихӣ этнографияи вожаҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар вобастагӣ бо суннату анъанаҳои мардуми тоҷик, аз тарафи олимоне чун Worresch Anton [41, 93-98], J.Töpfer [38.119-120], Stanislaus Basiorek [36, 115-120], E. Seib [35, 145-178], Gräfe Iris Barbara, [29, 146], Weber-Kellermen [40, 150], Segalen Martine [34, 17-29], Stökl Ernst [37, 153-170], Marius Reiser [32, 451-463], Stökl Alexander Demandt [28, 1-18], Elena Schischkina [33, 320] ва дигарон ба сомон расонида шудааст.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо (лоихаҳо), мавзуҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи мавзуи илмӣ кафедраи забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷумаи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода дар мавзуи «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ ва тарҷумашиносӣ» иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқ. Ҳадафи таҳқиқоти мазкурро таҳлилӣ луғавӣ-маъноии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ ташкил медиҳад.

Вазифаҳои таҳқиқ. Вобаста ба ҳадафи таҳқиқ вазифаҳои онро ба таври зерин метавон номбар кард:

- чамъ намудан ва ба як системаи муайян дохил намудани вожаву истилоҳоти ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои муқоисашаванда;
- ошкор намудани ҷиҳатҳои фарқкунандаи калимаҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ;
- тақсимбандии вожаҳои аслии забон ва вожаҳои иқтибосии соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ;
- ошкор намудани манбаъҳои пайдоишу рушди вожаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ;
- пажӯҳиши асосҳои лингвофарҳангии вожаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ;
- таснифоти семантикии луғоти соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ;
- таҳқиқи қабатҳои луғавӣ-маъноии луғоти соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ дар иртибот бо ҷанбаҳои забоншиносии фарҳангии онҳо.

Объекти таҳқиқро калимаву истилоҳоти марбут ба дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо ташкил медиҳанд.

Мавзу (предмет)-и таҳқиқро таҳлили луғавӣ-маъноии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ ташкил медиҳанд.

Асосҳои назариявӣ таҳқиқотро осори илмӣ доир ба забоншиносӣ, забоншиносии фарҳангӣ, махсусан, доир ба вожагони ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ ташкил намудаанд. Ин ҷиҳати корро ба назар гирифта, дар диссертатсияи мазкур аз асару мақолаҳои олимони дар мисоли Л.К. Муллагалиева, А.М. Искоз, И. Москальская, Н.А. Крупнова, Н.А. Фирғалиева, Ж.К. Конакбаева, Л.Б. Молнова, С. Р. Хоркашов, С. Юсупова, Е.В. Бабаева, Ф.К. Баротов, М.Т. Бобоева, О. Қосимов, Н.Х. Мачидова, Ф.М. Турсунов, С. Матробиён, Ш. Исмоилов, Н. Гадоев, Р. Сангинова, Г.З. Абдуллоева, Г.У. Ахмедова, Г.Ф. Саъдиева, Ф.Б. Орипова, Д.М. Аззизода, М. Султонзода, Ф.Ҳ. Арабзода, Лузинаи Зафардухт, М.Н. Гулова ва дигарон ҳамчун асосҳои назариявӣ ва методологӣ мавриди истифода қарор дода шудаанд.

Методҳои таҳқиқот. Дар раванди таҳқиқ ин методҳо мавриди истифода қарор гирифтанд: Методи тасвирӣ, кибаҳои тавсифи ҳолати кунунии истилоҳоти боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва немисӣ истифода мешавад. Методи муқоисавӣ, ки ҳангоми муайян кардани хусусиятҳои умумӣ ва хос дар доираи истилоҳоти боғдорӣ хизмат мекунад. Методи омӯрӣ, ки баҳои ҳисоби истилоҳоти боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва немисӣ истифода шудаанд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки дар диссертатсия аввалин маротиба ҷанбаҳои лингвофарҳангии калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ мавриди таҳқиқи монографияи илмӣ қарор гирифтанд.

Дар диссертатсия, инчунин, бори нахуст дар бораи лексикаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ дар қиёс ақоиди нав пешниҳод шудаанд, ки то ҳол, аз мадди назари донишмандон дур мондаанд. Бори аввал тафовут ва якраҳои дар шакл, маъно, сохт ва хусусиятҳои лексикиву дастурии ин навъи вожагон муайян карда шудаанд. Аввалин маротиба калимаҳои

синонимӣ, антонимӣ, омонимӣ ва сермаъно дар вожагони ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ нишон дода шудаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Муайян карда шудааст, ки мавзуи лексикаи ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ дар мақолаву асарҳои илмӣ забоншиносон ва муҳаққиқони тоҷику олмонизабон то андозае омӯхта шуда бошанд ҳам, аммо пажӯҳиши ҷанбаҳои забоншиносии фарҳангии он аз мадди назари муҳаққиқон дур мондааст.

2. Ошкор карда шудааст, ки дар навиштаҷоти назмиву насрии ниёғони тоҷик ва олмонӣ вожаву истилоҳоти ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ хеле зиёд корбаст гардидаанд, ки имконияти фароҳи падидаҳои забоншиносиро барои таҳқиқотҳои лингвофарҳангӣ фароҳам месозад.

3. Дар эҷодиёти пешниҳоднамудаи шоиру нависандагони форсу тоҷик ва олмонӣ бисёртар калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ, ки бо урфу одат ва суннатҳои маросимҳои мавсимӣ, ба мисли Наврӯз, Сада, Меҳргон ва Тиргон алоқамандӣ доранд, корбаст гардидаанд. Дар қиёс бо ин раванд, ошкор карда шуд, ки иддае аз вожаҳое, ки дар забони эҷодиёти классикон ба мушоҳида мерасанд, имрӯзҳо ба гурӯҳи вожаҳои кӯҳнашуда ва таърихӣ шомиланд.

4. Таснифоти маъноиву луғавии калимаҳои соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи мавзӯӣ тақсимбандӣ шуда, дар ин асос хусусиятҳои фарқкунанда ва умумияти ин навъи вожагон ошкор гардидаанд.

5. Аксарияти калимаҳои соҳаи боғдорӣ хусусияти синонимиро зоҳир менамоянд, ин навъи вожаҳо дар мавридҳои лозимӣ яке дигареро иваз карда метавонанд ва ин вijaгии вожагони соҳаи боғдорӣ аз бойи мукамал будани забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ гувоҳи дода метавонанд.

6. Нақши синонимҳо, антонимҳо, омонимҳо ва полисемия низ дар таркиби вожагони ифодакунандаи мафҳумҳои боғдорӣ муқарраркаргардида исбот намуд, ки дар бештари ҳолатҳо ин гурӯҳи калимаҳо хусусиятҳои сермаъноиро дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ нишон медиҳанд.

7. Пажӯҳиши калимаву истилоҳоти ин соҳа муайян намуд, ки сарчашмаҳои рушду нумуи луғоти соҳаи боғдориро дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ муодилҳои шифоҳии ин гурӯҳи калимаҳо дар забонҳои муқоисашаванда ва манбаъҳои хаттии осори ниёғони мардуми тоҷик ва олмонӣ ташкил менамоянд. Лексикаи соҳаи боғдорӣ як қабати асосиро дар таркиби луғавии забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ташкил дода метавонад. Пажӯҳиши баанҷомрасонидашуда аз ин шаҳодат медиҳад.

Аҳаммияти назариявии таҳқиқ дар он зоҳир мегардад, ки натиҷаҳои пажӯҳиш дар таҳлилу таҳқиқи минбаъдаи омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ ва забоншиносии фарҳангии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ бо роҳи таҳқиқи назариявӣ ва ҷамъбасти илмӣ, ки ин масъала дар забоншиносии фарҳангӣ то айни замон, ба сомон расонида нашудааст, аз ҷиҳати илмӣ ба мутахассисон метавонад, кумак расонад. Дар вожагони ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ вожаҳои марбут ба давраҳои аввали рушди забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ҷо-ҷо маҳфуз мондаанд. Аз ин рӯ, баррасии ин навъи калимаву истилоҳот дар мавриди аниқ намудани як қатор масоили дастурӣ-таърихӣ аҳаммияти бузург касб менамояд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқ дар он аст, ки аз ҳисоби калимаву истилоҳоти умумишавандаи луғоти ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ синонимҳо ва вариантҳои гуногун дар забонҳои гуногунсохтор ба вучуд меоянд ва ба ин васила, таркиби луғавии ин забонҳо метавонад пурратар гарданд. Инчунин, барои ҳалли мушкилоти тарҷумаи вожагони соҳаи боғдорӣ аз забони тоҷикӣ ба забони олмонӣ метавонад, ёрӣ расонад. Натиҷаҳои таҳқиқот метавонад дар таълими назарияи забон ва забоншиносии фарҳангӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти умумӣ, ҳангоми омӯзиши назариявӣ ва лингофарҳангии лексикаи соҳаи боғдорӣ, таъсири он ба инкишофи забонҳои адабии тоҷикиву олмонӣ мавриди истифода қарор гиранд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокӣ ва боварибахш будани натиҷаҳои илмӣ дар диссертатсия бадастомада бо заминаи омӯзиши ҷамъҷонибаи шумораи зиёди манбаъҳои илмӣ, истифода аз

маҷмуи методҳои умумиилмиву соҳавӣ ва далелҳои аз калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ҷамъоваришуда муайян мегардад.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ ва лингвофарҳангии лексикаи соҳаи боғдорӣ аз рӯйи маводди забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ бахшида шудааст. Бинобар ин диссертатсия ба ихтисоси илмӣ 6.2.14. Забоншиносии типологӣ ва муқобилавӣ. мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии доктараби дараҷаи илмӣ дар тадқиқ. Масъалаҳои асосии дар диссертатсия таҳқиқшаванда якҷоя бо роҳбари илмӣ тарҳрезӣ шуда, муаллифи диссертатсия дар асоси забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ҷанбаҳои назариявӣ ва забоншиносии фарҳангии вожагони соҳаи боғдориро дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ мустақилона мавриди омӯзиши ҳамаҷониба қарор дода, натиҷаҳои асосии таҳқиқро дар диссертатсия ва мақолаҳое, ки аз ҷониби муаллиф ба таъб расидаанд, инъикос намудааст.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Муҳтавои диссертатсия дар шакли маърузаву гузоришҳои доктараби дараҷаи илмӣ дар конференсияҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ, аз қабili конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Забони миллат – бақои миллат» (Душанбе, 5-уми октябри соли 2023), конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷума ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ дар мактабҳои оӣ» (Душанбе, 11-уми март 2023), конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои тарҷума ва тарҷумашиносии тоҷик: вазъият ва дурнамо» (Душанбе, 28-уми ноябри 2023), конференсияи байналмилалии илмӣ- амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои мубрами забоншиносии муқоисавии забонҳои аврупоӣ ва омӯзиши он дар шароити муосир» (Душанбе, 25-уми январ 2024), конференсияи илмӣ амалии ҷумҳуриявии таҳти унвони «Забони тоҷикӣ дар арсаи паёмадҳои нав» (Душанбе, 5-уми октябри 2024), конференсияи байналмилалии «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷумашиносӣ ва усулҳои таълими забонҳои хориҷӣ

дар замони муосир» (Душанбе, 24-уми октябри 2024), «Масъалаҳои мубрами тарҷумашиносӣ, назария ва методҳои таҳқиқи «тарҷуманопазирӣ» (Душанбе, 24-уми декабри 2024), конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалии «Аҳаммияти омӯзиши забонҳои романӣ-германӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ ва вазъи омӯзиши онҳо дар Тоҷикистон» (Душанбе, 24-уми феввали 2025) ва конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалии «Робиндранат Такур ва мақоми ӯ дар густариши равобити адабии Шарқу Ғарб». (Душанбе, 23-юми декабри 2025) ба таъъ расидаанд, инъикос гардидааст.

Диссертатсия дар ҷаласаи муштаракӣ кафедраҳои забоншиносии муқоисавӣ ва назарияи тарҷума ва забонҳои романӣ-германи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (суратҷаласаи № 6/1 аз 16.01.2026) ба ҳимоя тавсия шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои бадастомада заҳмати ҷандинсолаи муҳаққиқ буда, аз рӯйи мавзӯи диссертатсия понздаҳ мақола, аз ҷумла, шаш мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷоп расидаанд ва рӯйхати онҳо дар охири қор оварда шудааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, ҳулоса ва феҳристи адабиёт иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия 197 саҳифаи ҳуруфи компютерио ташкил медиҳад.

БОБИ I.

ОМУЌИШИ НАЗАРИЯВИИ ВОЖАГОНИ СОҲАИ БОҒДОРӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА ОЛМОНӢ

1.1. Омуџиши масъалаҳои забоншиносии фарҳангӣ

Забон яке аз арзишҳои асосии миллат ба ҳисоб рафта, рушду такомули миллат бо забон иртиботи ногусастанӣ дорад. Танҳо забон метавонад оид ба миллат таърихи он, расму русум, суннату анъана, урфу одат маълумотҳои зиёдеро дар худ нигоҳ дошта, бе ягон тағйирот онро аз насл ба насл интиқол диҳад. Забон оинаи тамомнамои шуури иҷтимоӣ ва рангу бӯйи арзишҳои миллии ҳар як қавму миллат аст [103, 35].

Забони ҳар як қавму миллат хусусиятҳои хоси худро доро мебошад, зеро фарҳангу тамаддун ва урфу одат, суннату анъанаҳои қавмҳо гуногунанд. Ва ҳамаи онҳо дар асоси тафаккуру шуури миллий пайдо шудаанд. Бояд тазаққур дод, ки дар забон тафаккур ва шуури миллий ба назар мерасад ва ҳар як вожаву истилоҳоте, ки дар забон, аз ҷумла, забони адабӣ истифода бурда мешавад, бояд аз тасвири забонии ворисони забон гувоҳӣ дода тавонанд. Пас, сараввал мо бояд ҳуди маънову муҳтаво ва меъёрҳои забони адабиёро ба пуррагӣ пайҳас намоем.

Забоншиноси варзида Ҳ. Мачидов доир ба забони адабии тоҷик маълумот дода, онро чунин таъриф додааст: «Забони адабӣ аз дастовардҳои муҳимтарини ҷомеаи мутамаддин маҳсуб меёбад. Истифодаи мунтазами он дар риштаҳои мухталифи хоҷагидорӣ, иқтисодиёт ва маишати ҳамаҷӯзаи мамлакат аз маърифат, фарҳанг ва завқи баланди аҳли он ҷомеа дарак медиҳад» [95, 3]. Гуфтаҳои профессор Ҳ. Мачидов дар ин бобат хеле бамаврид аст, зеро дар ҳақиқат, забони адабӣ аз дастовардҳои муҳимтарини ҷомеаи мутамаддин маҳсуб меёбад. Бояд зикр намуд, ки забон бо пешрафти ҷомеа рушду такомул меёбад. Барои муҳаққиқон масъалаҳои наву мубрамо пеш меоварад, чунки ҳар як вожаю иборае, ки ба таркиби луғавии забон дохил мешаванд, омилҳои воридшавии худро доро буда, ҳамчун неологизм пажӯҳишҳои мухталифро тақозо менамоянд.

Инчунин, барои инъикоси тафаккур ва шуури миллӣ забон бояд хеле сода ва оммафаҳм бошад. Ҳанӯз дар даврони худ устод Айнӣ дар бобати ин масъала андешаи худро чунин баён намуда буд: «Мо тарафдори забони содаи тоҷикӣ ҳастем» [36, 112]. Албатта, бояд тазаққур дод, ки андешаи устод Айнӣ дар ин маврид дуруст аст, зеро барои сода намудани забон саҳми ворисони он низ бағоят назаррас аст. Агар, онҳо дар нутқи худ аз истифодаи калимаҳои душворфаҳм даст кашида, ба ҷойи онҳо истифодаи калимаҳои одиро ба роҳ монанд, забон содаву оммафаҳм мегардад.

Чӣ тавре дар боло зикр намудем, забон бо гузашти айём рушду такомул ёфта, ҳамеша дар тағйирот аст. Забон барои ин ки чун алмос буррову чун теғи куҳан корхӯрда бошад, бояд мудом хизмати мардумро ба ҷо оварад ва ҳама мушкилоти ӯро дар мубодилаи афкор осон кунад, вале мардум ҳам аз забони модарии худ беҳабар набошанд, ҳамеша ба омӯхтану такмили он бикӯшанд, то худ бишносанд ва ба сӯйи маърифат, маънавият ва тараққиёти ҳаёти ҷамъият раҳсипор гарданд [67, 3].

Аён аст, ки моҳияти забонро ҳар як донишманду муҳаққиқ ба таври худ дарк намуда, назарашонро доир ба забон ба тарзи мухталиф иншо кардаанд, ки дар ҳама ҳолат, хусусияти иҷтимоии он намоён мегардад.

Чӣ тавре маълум аст, хусусияти иҷтимоии забон дар он зоҳир мегардад, ки агар он барои муоширати одамони табақаҳои гуногун хизмат намояд. Вобастагӣ ба тарзи зисту зиндагии иҷтимоии ворисонаш зич алоқаманд бошад. Гарчанде, ки забон як бошад ҳам, аммо ҳар як кадом вориси он гуфтори ба худ хосро доро мебошад, ки ин бевосита ба синну сол, касбу кор ва ҳолати равонии онҳо иртибот дорад.

Воқеан, солҳои охир таваҷҷуҳ ба омӯзишу таҳқиқи забони миллӣ дар алоқамандии зич бо шуур, тафаккур ва ҳувияти миллӣ хеле афзудааст, ки инро дигар муҳаққиқон низ ба мушоҳида гирифтаанд [4, 3].

Гарчанде дар гузашта муҳаққиқони хориҷиву ватанӣ ба ин масъала низ диққати махсус дода, дар иртибот бо ин асару мақолаҳои зиёде рӯйи варақ оварда бошанд ҳам, аммо аз чӣ лиҳоз бошад, ки ин падидаҳо ҳамчун шоян

алоҳидаи илм, яъне забоншиносии фарҳангӣ мавриди омӯзишу пажӯҳиш қарор нагирифтаанд. Ҳангоми таҳлили мавод собит гардид, ки ғояи олими олмонӣ В. Хумболдт ишора ба масъалаи калима ҳамчун инъикосгари олами беруна буда, таффақури инсонро таҷассум намудааст. Аз ҷумла: «Забон оламест, ки дар байни олами ҳодисаҳои беруна ва олами ботинии инсон ҷойгир аст» [53, 304],

Чӣ тавре ки дар боло зикр намудем, таҳқиқи забон ва фарҳанг таърихи хеле дурудароз ва тулонӣ дорад. Маҳз, робитаи зичи забону фарҳанг олимонро водор сохт, ки ба ин масъала дақиқтар назар афкананд ва ин боиси пайдоиши самти навро дар забоншиносӣ бо номи забоншиносии фарҳангӣ гардид. Гарчанде назарияҳои худро олимони роҷеъ ба ин илм хеле барвақт пешниҳод намуда бошанд ҳам, вале дар охири садаи XX дар пажӯҳишҳои донишмандоне, ки дар самти забоншиносии фарҳангӣ фаъолият намуданд, он ташаккул ёфтааст. Ба андешаи мутафаккири барҷаста Эдуард Сепир забон дастурест, ки дар омӯзиши илмии фарҳанг ҳамчун принципи роҳнамо аҳаммияти бештар пайдо мекунад [117, 261]. Аз ин мебарояд, ки бевосита донишманди варзида Эдуард Сепир низ, ба масъалаи алоқамандии забон бо фарҳанг даст задааст.

Воқеан, забон дар ташаккули фарҳанги миллии нақши ҳалкунандаро бозида метавонад, зеро танҳо забон қодир аст, ки тамоми унсурҳои миллиро ба худ нигоҳ дошта, аз насл ба насл интиқол диҳад. Фарҳанги миллии ҳар як қавму қабилаҳо гуногунанд, аз ин мебарояд, то унсуре, ки ифодагари ягон суннату анъана ё расму русуме бошад, метавонад мафҳуми он барои мардуми дигар бегона намояд. Масалан, агар мо вожаи «*анорғӯркунӣ*»-ро, ки бевосита ба соҳаи боғдорӣ марбут буда, мафҳуми «маросиме, ки ҳангоми чидани анор, баргузор намуда, анорҳоро дар реги хушк гӯр менамоянд»-ро доро мебошад, хуб дарк намоем, барои мардуми олмонӣ ин мафҳум тамоман бегона аст. Чунки ин маросим танҳо миёни тоҷикзабонон гузаронида шуда, бо шуур ва тафаккури миллии иртиботи ногусастанӣ дорад. Ин падидаи миёни олмонизабонҳо низ ба мушоҳида гирифташуда мумкин аст. Онҳо

маросиме бо номи «Erntedankfest» (чашни шукргузори барои ҳосил) доранд, ки хусусиятҳои хоси худро доро мебошад. Амалҳои, ки дар ин маросим аз ҷониби оломониҳо гузаронида мешавад бевосита ба фарҳангу тафаккури миллии онҳо иртибот дорад. Тафаккур дар интиҳоби воҳидҳои забон барои нутқи ёрӣ мерасонад [117, 18]. Дар маросими «Erntedankfest» (чашни шукргузори барои ҳосил) вожаҳои мавриди истифода қарор мегиранд, ки бештар дар тафаккури онҳо ҳамчун калимаҳои худӣ нақш баста, хусусияти динӣ доранд.

Бояд зикр намуд, ки омӯзиши равандҳои муосири масъалаҳои алоқамандии забон бо фарҳанг аз якҷанд нигоҳ ба роҳ монда шудааст. Ҳам аз нигоҳи фалсафа, ҳам аз аз нигоҳи забоншиносӣ ва ҳам аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ. Албатта, бояд зикр намуд, ки дар забоншиносии Аврупо ва Амрико ин падидаҳо хеле барвақт ба мушоҳида мерасанд, аммо аз сабаби он ки пас аз таъсисёбии Иттиҳоди Шуравӣ мо бештар ба қорҳои муҳаққиқони рус таъя менамоем, аз ин лиҳоз, таҳқиқоти онҳоро бештар ба назар гирифтаем.

Мусаллам аст, ки дар забоншиносони рус ба омӯзишу пажӯҳиши самти забоншиносии фарҳангӣ ҳамчун як самти алоҳидаи илми забоншиносӣ хеле барвақттар диққат додаанд. Аввалин муҳаққиқе, ки ба забоншиносии фарҳангӣ диққат додааст, ин олими рус В.В. Воробёв маҳсуб мешавад, ки соли 1996 диссертатсияи доктории худро таҳти унвони «Теоретические и прикладные аспекты лингвокультурологии» ҳимоя намудааст. Ин қори анҷомдодаи В.В. Воробёв дар илми забоншиносии рус саҳифаи нави боз намуд. Акнун муҳаққиқони дигар метавонистанд, дар таъя ба қори анҷомдодаи ин муҳаққиқи варзидаи рус – В.В. Воробёв мақолаву асарҳои илмии худро нашр намоянд. Зеро, дар ин давра, аниқтараш дар охири асри XX таҳлилу таҳқиқи забон ва фарҳанг якҷоя аниқтару дақиқтар гардида буд. Ва ин пажӯҳишҳо имконият фароҳам оварданд, ки илми «лингвокультурология» бештар рушду такомул ёбад. Забоншиносии фарҳангӣ (илм доир ба робитаи забон ва фарҳанг) ҳамчун як шохаи илми забоншиносӣ, пеш аз ҳама, хусусиятҳои

ва робитаи фарҳанг ва забонро, ки дар якҷоягӣ майдони маъноиро ташкил медиҳанд, тасниф менамояд [40, 332].

То вақтҳои охир забоншиносии фарҳангӣ дар забоншиносӣ як самти нав ба ҳисоб мерафт. Аммо он чунон давраи муҳимми ташаккул ва тасдиқи категорияву мабдаъҳои беназири худро аз сар гузаронд, ки дар ибтидои асри XXI ба як фанни мустақил мубаддал гардид, ки ба фазои таълимии зинаи дуҷуми (магистрӣ) тайёрии илмҳои гуманитарӣ устувор дохил шуд. Мутахассисони донишгоҳҳои хориҷӣ ва ватанӣ бешубҳа ин фанро ба ҳайси фанҳои лозимии риштаи филологӣ тадрис менамоянд.

Аз як тараф, забоншиносии фарҳангӣ фанни махсус бошад ҳам, вале ба пайдоиши он минтақашиносӣ ва фарҳангшиносию забоншиносӣ саҳми босазоеро гузоштаанд. Ин илм дар байни фанҳои таълимии умумии равияи гуманитарӣ ба як фанни ҳатмӣ табдил ёфтааст. Низоми маориф дар донишкадаву донишгоҳҳо онро ба ҳайси илмҳои тадрисӣ эътироф менамояд.

Воқеан, олимони рус дар он давра аллакай забоншиносии фарҳангиро як самти махсуси забоншиносӣ мешинохтанд. Масалан, муҳаққиқони рус Г. Кодирова ва Н. Избаева дар мақолаи «Лингвокултурология как самостоятельное направление лингвистики» чунин овардаанд: «Бояд қайд кард, ки ин фан на танҳо маҷмуи имкониятҳои ду соҳаи ба ҳам наздик, балки рушди самтҳои нави таҳқиқ ва шарҳ додани далелҳои забонии қаблан кам омӯхташударо фароҳам меорад» [73, 33].

Роҷеъ ба ин масъала муҳаққиқони рус андешаҳои гуногунро ибраз намудаанд. Масалан, ба андешаи донишманди рус Е.В. Бабаева «миёни масъалаҳои асосии лингвофарҳангӣ категорияи арзиш масъалаи асосӣ ба ҳисоб меравад» [6, 3]. Андешаи ин муҳаққиқ то андозае дуруст аст, зеро арзишҳои моддӣву маънавии ҳар як қавму қабила гуногунанд, ки хоҳ ноҳақ таъсирашонро ба забон мегузоранд.

Баъдтар, аниқтараш аз солҳои 2000-ум сар карда, омӯзиши алоқамандии забон бо фарҳанг дар забоншиносии тоҷик низ ба ҳукми анъана даромад. Ва муҳаққиқони тоҷик низ ба баррасии масъалаҳои муҳимми

забоншиносии фарҳангӣ шуруъ намуданд. Дар иртибот ба ин масъала Ф.М. Турсунов соли 2016 диссертатсияи докториашро бо номи «Сопоставительное исследование безэквивалентной лексики в лингвокультурном и переводческом аспектах» (на материале английского и таджикского языков) дифоъ намуд [22, 358]. Дар ин рисола, бештар ин донишманд тавачҷуҳи худро ба омӯзиши ҷанбаҳои забоншиносии фарҳангии калимаҳои бемуодили забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ равона намуда, ба натиҷаҳои калон ноил гаштааст. Калимаҳои бемуодил дар соҳаи боғдорӣ низ бениҳоят зиёд ба назар мерасанд, ки аз ҷониби муҳаққиқон як таҳқиқоти густурдаву побарҷоро тақозо менамоянд. Масалан, агар мо ба вожаҳои боғбонак (мева аз ҳосили дуҷоми ангур), хирсак (як навъ санҷиди калон), дилафрӯз (навъи ноке, ки мулоим аст), назар кунем, муодилҳои онҳоро дар забони олмонӣ пайдо карда наметавонем. Онҳоро ҳамчун лексикаи бемуодил маънояшонро ба тариқи тарҷума фаҳмонда метавонему халос.

Воқеан, бештар масъалаҳои забоншиносии фарҳангӣ дар муқоисаи забонҳо баррасӣ мегардад, зеро он тасвири забонии қавмҳои гуногун буда, бе муқоиса баррасии онҳо каме мушкилиҳоро пеш меорад. Яке аз масъалаҳои забоншиносии фарҳангӣ ин таҳқиқи забон дар фаъолияти ҳаёти одамон ҳамчун интиқолдиҳандаи фаҳангу тамаддуни муайян ва муқоисаву муқобилагузории он бо намояндагони як гурӯҳи этникии мушаххас, дорандаи шууру тафаккури этникӣ ва бо дигар ҷамъиятҳои забоншиносии фарҳангӣ ба ҳисоб меравад [14, 50]. Дар ин маврид, андешаи дотсент Н. Маҷидова хеле дуруст аст, зеро муқобилгузории забонии гурӯҳҳои этникии мушаххас натиҷаҳои хуб медиҳад.

Забоншиносии фарҳангӣ ба маърифатнокии забон низ алоқамандии зич дорад. Роҷеъ ба марифатнокии забон на танҳо рисолаҳову мақолаҳои зиёде интишор ёфта истодаанд, балки ин масъалаҳоро дар китобҳои дарсӣ низ матраҳ менамоянд. Масалан, дотсент Абдуллоева Г.З. дар китоби дарсии «Таҳлили лингвистии матн» роҷеъ ба ин масъала диду нигоҳи хешро чунин овардааст: «Равиши когнитивӣ ба забон як соҳаи динамикӣ мебошад, ки дар

он натиҷаҳо аз диду нигоҳ баррасӣ карда мешаванд. Дар баробари ин, омӯзиши ҷанбаҳои маърифатии забон ва матн на танҳо ба ҳалли самараноки масъалаҳои амалӣ, балки ба амиқтар фаҳмидани механизмҳои пинҳонии муоширатии забон мусоидат мекунад» [31, 23].

Ба муқоисаи забонҳо аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ, махсусан, забони олмонӣ, ки яке аз забонҳои қадимаи ориёӣ маҳсуб меёбад, дигар муҳаққиқон низ таваҷҷуҳ кардаанд. Масалан, муҳаққиқ М.Т. Бобоева дар рисолаи илмӣ худ таҳти унвони «Термины брачного родства в немецком и таджикском языке», гарчанде истилоҳи «забоншиносии фарҳангӣ»-ро қорбаст накарда бошад ҳам, вале ба назари мо ин рисола сирф хусусиятҳои забоншиносии фарҳангиро зоҳир менамояд [9, 23].

Ба андешаи муҳаққиқ Лузинаи Зафардухт «омӯзиши масъалаҳои забоншиносии фарҳангӣ ва марзи маъноии забони тоҷикӣ низ дар солҳои охир ба яке аз масъалаҳои мубрам табдил ёфта истодааст» [12, 3]. Дар ин маврид, андешаи муҳаққиқ Л. Зафардухт низ то андозае дуруст аст. Зеро дар Тоҷикистон намоёндагони қавму қабिलाҳои гуногун умр ба сар мебаранд, ки ҳар яке дорои суннату анъана ва маърифати гуногун мебошанд. Масалан, агар маросими «мурдаосеб» барои мардумони як манотиқи кишварамон, яъне водии Хуф ошно бошад ҳам, вале барои мардумони дигар манотиқи кишварамон, аз ҷумла водии Ҳисор тамоман бегона мебошанд.

Ибораи «ҷомаи қурбоқа», ки боз бо гунаҳои «чапони қурбоқа» [116, 99], *ҷумаи зук* маъмул аст, тасвири забонии ҷаҳони тоҷиконро нишон медиҳад. Дар забони адабии тоҷик дар шакли «обсабзи шинокунадае, ки дар палҳои шолӣ пайдо мешавад», - маъмул аст. Ё аксарияти вожаҳои, ки сирф хусусияти милливу фарҳангӣ доранд, аз қабилҳои *die Adventszeit* – вақти рӯйдод, маросими *der Advenmskranz* – гузоштани ҷанбараки идона, *der Advenmskalendar* – маросими тақвим дар давраи Адвент, *der Advenms* – маросими тақвими атрибутӣ, *Nikolaus* - маросими Николайи муқаддас аз ин шаҳодат медиҳанд.

1.2. Омӯзиши назариявии вожагони марбут ба дарахтони мевадор

Дар илми забоншиносӣ омӯзиши дарахтони мевадор дар корҳои илмӣ муҳаққиқони рус Андреев М.С. «Таджики долины Хуф», Григорев В.В. «Обозрение диалектических отличий употребительного у бухарских таджиков персидского языка», Фирғалиева Ч. И. «Лексика садоводство в современном татарском языке» ба назар мерасад. Инчунин, муҳаққиқи дигари рус Бабаева Е.В. дар рисолаи худ «Лингвокультурологические характеристики русской и немецкой аксиологических картин мира» ва муҳаққиқони тоҷик Захидов А. «О терминологии садоводство и виноградарство у таджиков Самарканда», Негмати А. «Земледельческие календарные праздники древних таджиков и их предков», Баротов Ф.К. «Земледельческая терминология в таджикском языке», Гадоев Н. «Лексикаи лаҳҷаи Тағнов» ва Гулова М.М. «Калимаҳои ифодакунандаи номи дарахтони мевадор дар лаҳҷаҳои ноҳияи Айнӣ» ба роҳ монда шудааст.

Чӣ тавре ки маълум аст, муҳаққиқон дар ин самт таҳқиқотҳои худро дар пайравии таҳқиқотҳои М.С. Андреев ба сомон расондаанд. Андреев М.С. дар таҳқиқоти гузаштаи худ «Таджики долины Хуф» на танҳо номи дарахтони мевадору бемеваро овардааст, балки омилҳои пайдоиши ин навъи рустаниҳоро дар ин мавзӯҳо нишон дода тавонистааст. Масалан, ӯ дар як маврид чунин меорад: «Иқлими водии Хуф саҳт сард аст. Зимистон дар ин ҷо бештар аз ним сол давом мекунад. Дар ин ҷо, умуман, дарахтони мевадор кам мерӯянд. Рустаниҳое, ки аз онҳо чӯбу тахта омода менамоянд, низ хеле каманд. Чӯбу тахта, асосан, аз бед ва сафедор истехсол карда мешавад» [39, 5]. Дар ҳақиқат, барои парвариши иддае аз навъҳои рустанӣ иқлим низ нақши ҳалкунандаро бозида метавонад, ки ҳатто, ба номгузориҳои онҳо низ мусоидат менамояд. Масалан, меваҳои тропикӣ танҳо дар иқлими тропикӣ нашъунамо меёбанд.

Мусаллам аст, ки боғдорӣ ҳам яке аз урфу одат ва пешаи асосии мардуми ориёӣ маҳсуб ёфта, то аини замон, бо тамоми нозукиҳояш миёни ин

мардумон хифз шудааст. Бо вучуди рушди бесобиқаи техникаву саноат ин касб дар байни мардуми мо аз байн нарафт [126, 42].

Воқеан, тоҷикон ва олмониҳо яке аз миллатҳои куҳанбунёди ҳиндуаврупой ба ҳисоб рафта, расму ойин ва суннату анъанаҳои бо ҳам шабеҳ доранд, ки то имрӯз омада расидаанд. Аз ҷумла, агар дар кишвари бихиштосои мо дар фасли баҳор Ҷашни «Наврӯз»-ро истиқбол гиранд, дар Олмон бошад, ҷашнгирии баҳор бо раксу суруд ва оро додани дарахти «Майпол», яъне «Maifest»-ро ба мушоҳида гирифтани мумкин аст.

Бояд ҳаминро зикр намоем, ки вобаста ба шуғли мардум дар забон, калимаву истилоҳоти зиёд пайдо шуда, ҳар яке аз онҳо дар забон мавқеи муайянро ишғол намуда, тавассути забон аз насл ба насл интиқол меёбанд. Чӣ тавре ки дар китоби «Забони миллат – ҳастии миллат» Пешвои муаззами миллат овардааст: «Забон муҳимтарин унсури бақои миллат буда, ойини рӯзгори гузаштаву ҳозира ва маҷмуи тафаккури андешаи халқ ба ҳисоб меравад ва яке аз арзишмандтарин сарчашмаҳои мероси гузаштагон барои наслҳои оянда арзёбӣ мегарданд» [112, 431]. Дар ҳақиқат, дар ин маврид суҳанҳои Пешвои муаззами миллат Эмомалӣ Раҳмон хеле бамавриданд, зеро дар забон тафаккури миллии халқ инъикос мегардад.

Гарчанде вожагони соҳаи боғдорӣ дар бисёр мавридҳо тасвири забонии ҷаҳони мардумонро нишон дода тавонанд ҳам, аммо дар аксарияти ҳолатҳо дар ин гурӯҳи мафҳумҳо умумияти назаррас дида мешавад. Масалан, мақоли «*ангура хӯру боғашро напурс*» танҳо хоси мардуми тоҷик бошад ҳам, аммо зарбулмасали «*ангур аз ангур ранг мегирад*» муодилаш дар забони русӣ дар шакли «*яблоко от яблони недалеко падает*» ва забони олмонӣ «*Der Apfel fällt nicht weit von Apfelbaum*» арзи вучуд доранд. Дар мавриди зарбулмасали «*ангура хӯру боғашро напурс*» ҳаминро гуфтанием, ки дар забони олмонӣ ин мазмун дар шакли дигар, яъне «*Einem geschenkten Gaul schaut man nicht ins Maul*»- агар чизеро ройгон ё тухфа гирӣ, набояд зиёд айбҷӯӣ кунӣ, арзи вучуд дорад, ки тамоман, истифодабарии вожаи «ангур» ба мушоҳида намерасад.

Чӣ тавре ки дар боло зикр намудем, анъанаи куҳани боғдорӣ, ки миёни мардуми тоҷик ва олмонӣ садсолаҳо инчониб давом ёфта истодааст, имконияти пайдо шудани дарахтони бесамару босамарро муҳайё сохт. Зухуроти навъҳои мухталифи дарахт табиист, ба пайдоиши калима-номҳои зиёд замина гузошт [116, 74]. Муҳити табиӣ барои ба вучуд омадани намудҳои зиёди дарахтон мусоидат намуд, ки боиси пайдо шудани номҳои мухталифи дарахтон гардид. Ҳар яке аз онҳо шакли хоси худро доро мебошад, ки барои ном касб намудани онҳо мусоидат менамоянд. Масалан, дарахти сафедор аз он сабаб чунин номгузорӣ шудааст, ки танай он сафед аст, сӯзанбарг аз сабаби ба сӯзан шабоҳат доштани баргҳояш чунин номгузорӣ карда шудааст.

Бино ба маъхазҳои таърихӣ аҷдодони тоҷикон аз гузашта ба ин пеша рағбати зиёд дошта, дар давраи подшоҳони Юнону Бохтар ва аҳди Кӯшонӣён ба бунёди боғ машғул будаанд. Дар Осиёи Марказӣ Тоҷикистон яке аз мамлакатҳои қадимтарин дар соҳаи боғдорӣ ба шумор меравад. Боғдорӣ яке аз манбаъҳои асосии рӯзгузаронии мардуми ин диёр маҳсуб меёбад. ки боиси пайдоиши калимаву истилоҳоти зиёде гаштааст.

Пеш аз ҳама, бояд ба назар гирифт, ки барои рушду такомули боғдорӣ омилҳои агроэкологии кишварамон, ба монанди давомнокии рӯз, пасту баланд шудани ҳарорат дар давоми сол, инчунин, консентратсияи баланди нурҳои ултрабунафши офтоб мавқеи хоссаро бозида метавонанд. Ин омилҳоро дар Олмон низ ба мушоҳида гирифтани мумкин аст. Аз ин сабаб, Тоҷикистон ва Олмон ватани пайдо шудани чунин навъҳои гуногуни дарахтон ба ҳисоб мераванд, ки барои пайдоиши вожаҳои дарахтони кӯҳӣ - *Bergbäume* ва дарахтони хонагӣ - *Hausbäume* замина фароҳам оварда тавонистаанд.

Тибқи сарчашмаҳои таърихӣ оғаҳ гаштем, ки дар кишвари мо 2000 сол пеш навъҳои мухталифи дарахтони босамар парвариш карда мешуданд. То даврони забт карда гирифтани арабҳо ва муғулу туркҳо ворисони Балх, Марв, Ҳирот, Бухоро, Хоразм, Хатлон, Ҳисор, Рашту Дарвоз, Тошканд,

Хучанд ва шаҳрҳои водии Фарғона, Кофаристону Қошғар ба боғпарварӣ машғул буданд. Ба ин гуфтаҳо навъи дастпарвару худрӯйи зардолу, бодом, чормағз, тут ва шафтолу (хосса анчиршафтолу), ки то ҳол дар нишебиҳои каторкӯхҳои Қаротегину Дарвоз, Чатқалу Фарғона, Ҳисор, Боботоғ, Тиёншон, қисми ғарбии Котепдоғ, Помиру Олой фаровонанд, аз ин далолат мекунанд.

Дар замони Подшоҳии Бохтар (асрҳои 2-3 то милод) дар Истаравшан боғдорӣ хеле пеш меравад. Дар аҳди Кӯшониён (асри 1 то милод – асри 1 милод) бино ба маълумоти маъхазҳо ва ҳафриёт кишоварзон баробари ғаллакорӣ ба боғу тоқдорӣ низ шуғл доштанд. Дар натиҷаи кофтуковҳое, ки дар Балаликтеппа (дар наздикии деҳаи Анҳори вилояти Сурхандарё) ба сомон расонида шудаанд, донаҳои дарахтони шафтолу, зардолу, олу, инчунин, пӯстлохи чормағз, pista, бодомро пайдо намудаанд ва ин далели он аст, ки дар ин макон аз гузашта боғдорӣ арзи вуҷуд доштааст.

Чӣ тавре ки маълум аст, дар садаи IX – X дар Осиёи Марказӣ боғдорӣ нисбат ба давраҳои пеш зиёдтар рушду нумуш намуда буд. Дар боғу чаманҳои ин мавзеъ бештар дарахтони зардолу, шафтолу, себ, нок, бихӣ, олуча, олу, анор, анчир, чормағз, бодомро мепарвариданд, ки парвариши навъҳои мухталифи ин навъи дарахтон барои бойу ғани гардидани таркиби луғавии забони тоҷикӣ заминаи мусоид фароҳам оварда метавонад. Бо маводди ғизоӣ таъмин кардани инсон бидуни истеҳсоли мева ғайриимкон буд. Ба истеҳсоли меваву ғуҷуммева яке аз соҳаҳои асосии кишоварзӣ – боғдорӣ рушду тараққӣ менамуд.

Мусаллам аст, ки аҳолии кишварамон бо мева як хел таъмин нестанд. Инчунин, дар ин самт душвориҳои зиёде низ ба назар мерасанд. Масалан, дар Мурғоб дарахтони мевадиханда кам мерӯянд. Аз ин лиҳоз, ҳангоме ки меваҳоро аз дигар манотиқ ба Тоҷикистон меоранд, тавассути ин амал калимаву истилоҳоти зиёде дар дохили луғати забони тоҷикӣ ворид мешаванд, аз қабилҳои *киви*, *ананас*, *грейфрукт*, *фрукт дракона*, *лайм*, *банана* ва ғайра.

Чӣ тавре ки маълум аст, бештари ин навъи вожаҳо, яъне калимаҳои соҳаи боғдорӣ аз замони аввали рушди забони тоҷикӣ сарчашма мегиранд, ки истифодаи онҳо дар ашъори пурғановати шоиру нависандагон аз ин далолат менамоянд. Масалан, калимаву истилоҳоти соҳаи боғдориро муҳаққиқи тоҷик С. Ҳалимиён дар ашъори Сайиди Насафӣ таҳлил намуда, онҳоро ба гурӯҳҳои зерин ҷудо шудааст:

1. Номи касби шахс;
2. Номи навъҳои ғалладона;
3. Номи дарахт, мева ва гул [124, 51].

Забоншиноси дигари варзидаи тоҷик О. Қосимов ба ин мавзӯ диққати махсус додааст. Ӯ дар рисолаи доктории хеш таҳти унвони «Лексика «Шахнаме» Абулкасима Фирдоуси» зикр намудааст, тавассути пасванди -бон дар забони тоҷикӣ ташаккулёбии калимаву истилоҳоти зиёде ба мушоҳида мерасанд. Абулқосим Фирдавсӣ калимаҳои даштбон, ползбон боғбонро дар «Шоҳнома»-и худ мавриди истифода қарор додааст, ки ин гурӯҳи калимаҳоро ба соҳаи боғдорӣ дохил намудан роиҷ аст [10, 18].

Калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номи дарахтони мевадор дар забони тоҷикӣ дар аксар ҳолатҳо дар доираи лаҳҷаву шеваҳои муайян таҳлилу таҳқиқ гаштаанд. Ин аст, ки дар баррасии масъалаи лексикаи лаҳҷаву шеваҳои забони тоҷикӣ забоншиносони тоҷик, аз қабили Ғ. Ҷӯраев, М. Маҳмудов, Ш. Исмоилов, Н. Гадоев, Р. Сангинова ва Г. Абдуллоева ба калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номи дарахтони мевадор тавачҷуҳи хоса зоҳир намуда, тавонистаанд, ки хусусиятҳои хоси ин гурӯҳи калимаҳоро дар доираи лаҳҷаву шеваҳо нишон диҳанд.

Воқеан, боғдорӣ ҳам пешаи кӯҳани мардуми тоҷик ва олмонӣ маҳсуб ёфта, калимаву истилоҳоти зиёдеро фарогир мебошад, ки ҳар яке аз онҳо хусусиятҳои луғавию семантикии худро соҳиб мебошанд. Зикр кардан ҷоиш аст, ки калимаи «боғ» дар забони тоҷикӣ ва олмонӣ доираи интишори васеъ дошта, дар забони тоҷикӣ муродифҳои калимаи «боғ» калимаҳои *равза*, *равзагоҳ*, *фирдавс* ва дар забони олмонӣ бошад *die Gartenanlage* – *гулгашт*,

grüne Lunge - навдаҳои сабз, *Grünfläche* - кабудизорҳо, *Park(anlage)* - боғ, (*früher*), *Lustgarten* – боғи фароғатӣ ба шумор мераванд. Ин калима дар фарҳанг чунин тафсири худро ёфтааст: боғ – майдони сабзу хуррам, ки дар он бутта, дарахтони меваю бемева, тоқ ва гулҳои рангоранг мерӯянд [175, 207].

Вожаи «боғ» маънои ҷамъӣ дорад, ки дар «Шоҳнома» дар беш аз 200 маврид, аз ҷумла, дар таркибҳои боғи биҳишт, боғи баҳор, боғи бузургӣ сабт шудааст. [70, 247].

Яке дахма карданд ўро ба боғ,
Бузургу баландии бартар зи роғ.

Дар «Шоҳнома» вожаи роғ хеле зиёд ба ҷашм мерасад, ки дар забони адабии ҳозира дар ибораи боғу роғ бештар мавриди истифода қарор дорад. Дар забони олмонӣ, низ калимаи «*боғ*» «*der Garten*» хеле серистеъмол буда, адибони олмонизабон онро дар эҷодиёташон хеле зиёд мавриди истифода қарор додаанд:

Denk es, o Seele

Eduard Mörike

Ein Trännlein grünet wo,	Як қатраи ашк дар он ҷо сабз мешавад,
Wer Weiss, im Walde.	Кӣ медонад, дар ҷангал.
Ein Rosenstrauch, wer sagt,	Як буттаи садбарг, ки мегӯяд,
In welchem Garten?	Дар кадом боғ?
Sie sind erlesen schon,	Онҳо аллакай оличанобанд,
Denk es, o Seele,	Фикр кун, эй ҷон,
Auf deinem Grab zu wurzeln	Барои решақан кардани ту,
Und zu wachsen.	Ва ба воя расиданд.
Zwei schwarze Rösslein weiden	Ду аспҳои сиёҳ,
Auf der Wiese ...	Дар марғзор мечариданд [233, 179].

Инчунин, дар забони олмонӣ калимаи «боғ», ки *der Garten* тарҷума мешавад, мувофиқи тарҷумаи профессор И.В. Рахманова муродифҳои калимаҳои *der Obstgarten*, *der Gemüsegarten*, *der Landschaftsgarten*, *die*

Grünanlage, die Grünfläche, der Lustgarten, der schöner Garten, der schattiger Garten, der soniger Garten, der verwilderter Garten, der vernachlässiger Garten ба ҳисоб рафта, аз пурғановат будани забони олмонӣ дарак медиҳанд [172, 331].

Барои адибони олмонӣ онро дар шакли *Garten* истифода бурдан мусоид аст, ки ҷумлаҳои зерин далели ин гуфтаҳоианд: *An die Früchte unserer Garten rühren schön die schweren Schatten*. Сояҳои вазнин ба *меваҳои боғи* мо зебо мерасанд [236, 114].

Sie stand im Sonnenschein, in dem die nasse Erde des Gartens bereits dampfte, und das Herz schlug ihr höher, als sie bemerkte, dass die knospen des halbverbrannten Pflaumenbaums sich geöffnet hatten und der geschwärzte Ast von weissen Blüten übersätzt war. Вай дар зери нури офтоб, ки дар он замини нами *боғ* аллакай бухор мешуд, меистод ва дид, ки навдаи олуи нимсӯхта кушода шуда, шоҳаи сиёҳшударо гулҳои сафед пӯшондааст [237, 169].

Дар забони тоҷикӣ низ калимаи «*боғ*» хеле маъмул буда, тавассути ин реша калимаҳои *боғча, боғот, боғбон, боғдор, боғдорӣ, боғкӯча, боғмонанд, боғӣ* ташаккул ёфтаанд [162, 60].

Бояд ҳаминро ёдовар шавем, ки номи *боғҳо* бо саъйи кӯшиши одамон пайдо мешаванд. Масалан, дар кишвари мо *боғи* аз ҳама зебо ин «*Боғи Ирам*» мебошад, ки бо меҳнати ҳалоли халқи тоҷик бунёд гардидааст. Дар кишвари Россия бошад, аз ҷойҳои ҷолиби диққат дар минтақаи Ялта *боғи ботаникии Никитский* бо коллексияи бойи рустаниҳои субтропикии тамоми кишварҳо ва қитъаҳо мебошад, ки сарчашмаи пайдоиши он номи одам, яъне Никита буда метавонад.

Дар забони олмонӣ чунин таркибҳо дар ифодаи номи *боғҳо* ба мушоҳида мерасанд: Baden-Württemberg (боғи Баден Вюртемберг), Luisenpark (боғи Луисен), Schwetzingen (боғи Шветсинген), Karlsruhe (боғи Карлсруэ), Baden-Baden (боғи Баден Баден), Ludwigsburg (боғи Людвигсбург), Leonberg (боғи Леонберг), Gönningen (боғи Кӯнинген), Lindau (боғи Линдау), Schloss Ellingen (боғи Шлос Еллингген), Würzburg

(боғи Вюрсбург), Bayreuth (боғи Байройт), Aschaffenburg (боғи Ашафенбург), Kaiserslautern (боғи Кайсерслайтерн), Palmengarten (боғи Ралменгартаен) ва ғайра.

Чӣ тавре ки дар боло зикр намудем, халқҳои тоҷик ва олмонизабон аз гузашта дорон фарҳангу тамаддуни бойу ғанӣ буда, дар арсаи ҷаҳонӣ ҳамчун қавмҳои пешрафта муаррифӣ шудаанд. Фарҳангу тамаддуни бойу ғании ин ду қавм таъсиршонро на танҳо ба пешрафти зисту зиндагонии онҳо гузошта тавонистааст, инчунин, ба рушду такомули забони онҳо низ бетасир намондааст. Миллати тоҷик аз нуктаи назари таборӣ ва ирсияти забонӣ марбут ба шоҳии қавмҳои ҳинду олмон (ҳинду герман) ва ё ба истилоҳи дигар марбути оилаи ҳиндуаврупой аст [111, 26]. Албатта, умумиятҳо бештар дар қисмати фонетика ба мушоҳида мерасад, гузоштани зада дар ҳиҷои охири калима, мавҷудияти ҳамсадои «х», инчунин, мавҷудияти ҳарфи «ӯ-ё», ки дар номи боғҳо дар забонӣ олмонӣ низ ба мушоҳида расид.

Чӣ тавре ки дар боло зикр намудем, боғдорӣ пешаи қадимаи тоҷикону олмониҳо ба ҳисоб рафта, бунёдкунии боғҳо амали нек ба ҳисоб меравад. Ин аст, ки дар китоби бузурги «Авасто» муқаддас будани дарахтон, мева ва тоқ зикр ёфтаанд [211, 792]. Боғдориву боғпарварӣ бо гузашти айём моҳияти худро гум накарда, баръакс рушду такомул ёфта, ҳамчун пешаи аҷдодӣ шуҳраташ дучанд мегардад. Ва дар ҳама китобҳои муқаддас ин падида зикр ёфтааст.

Дар китоби муқаддаси «Қуръони карим» низ калимаи “*боғ*” ва дарахтони мевадор хеле зиёд мавриди истифода қарор гирифтаанд. Масалан, ибораи «*дарахти зайтун*» дар чунин сатрҳо оварда шудааст: Худо нури осмонҳову Замин аст. Масали нури ӯ чун ҷароғ донаест, ки дар он ҷароғе бошад, он ҷароғ даруни шишае ва он шиша чун ситорае дурахшад. Аз рағбани дарахти пурбаракати зайтун, ки на шарқӣ асту на ғарбӣ афрӯхта бошад [220, 706]. Муҳаққиқон исбот намудаанд, ки дар ин китоб зиёда аз 50 номгӯи рустаниҳо ёдрас шудаанд.

Дар китоби «Инчил» низ истифодабарии ибораи «равғани зайтун» ба назар мерасад, ки тавассути калимаи «зайтун» ташаккул ёфтааст. Масалан: «Ба банӣ Исроил амр фармо, ба ту равғани зайтуни зулоли кӯфташуда барои рӯшноӣ биёранд, то ки чароғ ба таври доимӣ даргиронда шавад» [219, 197].

Воқеан, ба парвариши дарахтони мевадиханда ҳанӯз аҷдодони қадимаи тоҷикон, яъне суғдиён, бохтариҳо, сақоӣҳо ва ғайра машғул буданд. Аз ин бармеояд, ки калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номгӯӣи дарахтони мевадор ҳанӯз дар ин давра пайдо шудаанд. Аз рӯйи назарияи пешниҳоднамудаи Курсий Руф (ҳамзамони Искандари Мақдунӣ) иқлими Бохтар муътадил ва барои боғдорӣ хеле мусоид будааст. Мардуми Бохтар навъҳои гуногуни дарахтони босамарро парвариш мекарданд ва дар даврони худ дар ин соҳа овозадор гашта буданд.

Бояд ҳаминро зикр намоем, ки бо решаи «боғ», ҳатто, номвожаҳои чуғрофии зиёде, аз қабилӣ Турушбоғ, Ангурбоғ, Зардолубоғ, Гулбоғ ва ғайра ба мушоҳида мерасад, ки аксарияти онҳоро донишмандон ҳангоми таҳқиқи номвожаҳои чуғрофӣ ба мушоҳида гирифтаанд [91, 98].

На танҳо ҳуди калимаи «боғ» дар ашъори пурғановати ниёгонамон мавриди истифода қарор гирифтааст, инчунин, номи навъҳои дарахтони мевадор ва меваҳо низ ба соҳаи боғдорӣ, ҳамчун шуғли асосии мардум таваччуқи хоса доштани онҳо далолат менамояд. Масалан, калимаи «себ» дар осори Сайидо хеле зиёд мавриди истифода қарор гирифтааст. Шоир тавонистааст, ки ин калимаро ба ду маънӣ, яъне «номи мева» ва маҷозан, ба маънои «узви бадан» (зери манаҳи маҳбуба) қорбасти намояд:

Зи себаш мунфаил себи занахдон,

Шуда дар орзуяш об дандон [225, 33].

Дар забони олмонӣ низ дар эҷодиёти шоиру нависандагон вожаи «себ» зиёд қорбасти гаштааст, аз қабилӣ *Goldene Apfel wachsen nicht am Wege* – Себи тиллоӣ дар сари роҳ намерӯяд. *Im schönsten Apfel sitzt der Wurm* – Кирм себи зебою ширинро меписандад. *Je strenger das Verbot, je süsser schmecken die Apfel* – Ҳар қадаре, ки себро бештар нигоҳ дорӣ, бӯяш саҳттар мешавад.

Verbotene Apfel sind süß – *Себҳои* манъшуда ширинанд. Es gehört Kunst zum Apfelbraten – Санъати пухтани *себ* вучуд дорад [216, 39].

Воқеан, вожагони соҳаи боғдорӣ дар забони тоҷикӣ хусусияти халқӣ-гуфтугӯиро касб намудаанд. Дар вожагони аксарияти гӯйишҳо назар ба забони адабии тоҷикӣ теъдоди зиёди ин гурӯҳи калимаву истилоҳот ба мушоҳида мерасанд. Масалан, дар гӯйиши мардуми Айнӣ муҳаққиқ М. Гулова 62 номгӯи дарахти зардолуро пайдо намудааст, ки дар пайдоиши аксарияти онҳо иқлими ин мавзеъ низ нақши ҳалқунандаро бозидааст, аз қабили зардолуи *тезпазак*, *наврӯзӣ*, *маҳтобӣ*, *ҷавпазак* ва ғайра [9, 53].

Чӣ тавре ки дар боло зикр намудем, ҳар як манотиқи кишвари мо барои парвариши навъҳои гуногуни дарахтони мевадор мутобиқанд, ки боиси пайдо шудани калимаву истилоҳоти зиёди марбут ба он мавзеъ гардидаанд. Масалан, иқлими водии Ҳисор, махсусан, шаҳри Турсунзода, деҳаи Қаратоғ барои парвариши навъҳои гуногуни токи ангур мутобиқ аст, ки боиси пайдо шудани калимаву истилоҳоти зиёди ин соҳа гардидаанд. Аз қабили *тойфи калон*, *тойфи майда*, *ҷавз*, *нимранг*, *чумурғонӣ*, *зангбанд*, *ҳусайни сурх*, *ҳусайни сурхи калон*, *кадуҳусайнӣ*, *калтаҳусайнӣ*, *ҳусайни акрамхӯҷагӣ*, *овак*, *ла(ъ)лӣ*, *фаҳрӣ*, *чиликӣ*, *чилики сурх*, *чилики сафед*, *кишмиши сиёҳ*, *кишмиши зард*, *резон*, *дили кафтар*, *бедон*, *бедони сурх*, *дарозак*, *нӯлӣ*, *шакарангур*, *ангури даштӣ* ва ғайра [27, 53].

Дар тасвири забонии ҷаҳони тоҷикон вожаи «*ток*» ҳамчун як дарахти муқаддас инъикос ёфтааст, ки ҳатто, маросимҳои миллии тоҷикон бо меваи ин дарахт, яъне ангур гузаронида мешавад, аз қабили бибисешанбегӣ ва бибимушкулкушо ва ғайра. Дар тасвири забонии ҷаҳони олмониҳо вожаҳои «*ток*» ва «*ангур*» бештар бо маросимҳои «*Oktomberfest*» ва «*Weinachten*» иртиботдоранд, ки дар ҳарду маросим анъанаи шаробнӯшӣ маъмул аст ва ин анъана дар осори адибонашон низ инъикос ёфтааст.

Der Wein ist saftig, Holz die Reben,

Der hölzerne Tisch kann Wein auch geben...

Май ширадор аст, токҳо чӯб аст,

Мизи чӯбин низ метавонад шароб диҳад [234, 78].

Дар ин сатрҳо ибораҳои майи ширадор – *der Wein ist saftig* ва тоқҳо чӯб-
der hölzerne Tisch мавриди истифода қарор гирифтаанд, ки дунёи
олмонизабонҳоро нишон дода метавонад.

Воқеан, дар дохили луғоти забони тоҷикӣ вожаҳои зиёде ба мушоҳида
мерасанд, ки бе ҳеҷ чуну чаро бо амалҳои инсон вобастагӣ дошта, дар
заминаи он пайдо шудаанд. Инчунин, яке аз роҳҳои парвариши дарахтон ин
амали пайванд ба ҳисоб меравад. Бо воситаи пайванд на танҳо навҳои
гуногуни дарахтон ба вучуд меоянд, инчунин, калимаву истилоҳоти зиёде
пайдо шудаанд, ки хусусияти сирф гуфтугӯиро касб намудаанд. Вожҳои
олучагелос, анҷиршафтолу, шафтолуи лучак, хурмо зимни пайванди олучаю
гелос, шафтолуву анҷир, шафтолуи зардолу ва челон аз ҷониби боғпарварон
ба вучуд омадаанд.

Илова бар ин, ҳаминро зикр намуданием, ки ҳар як муҳаққиқ
калимаву истилоҳоти соҳаи боғдориро аз диду нигоҳи худ таҳлилу таҳқиқ
намуда, роҷеъ ба ин масъала андешаҳои ҷолиберо баён намуда тавонистаанд.
Масалан, дар забони тоҷикӣ вучуд доштани вожаю истилоҳоти «*дарахтони
босамар*» ва «*дарахтони бесамар*» ба мушоҳида мерасанд, ки ба андешаи
забоншинос Ш. Исмоилов муодилҳои онҳо ибораҳои “*дарахтони
мевадиҳанда*” ва «*Одарахтони меванадиҳанда*» шуда метавонанд, ки дар
лаҳҷаи Рашт, айнан, дар ҳамин шакл мавриди истифода қарор доранд
[65, 127].

Воқеан, бунёд кардани боғ, қабл аз ҳама, ба хосияти биологии замин низ
вобаста аст. Дарахтони мевадор ва бемева дар заминҳои сероб нашъунамо
меёбанд. Ба пайдоиши калимаҳои замини *обӣ – das Wasser Land* ва *замини
лалмӣ – das Festland* дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ, маҳз, ҳамин чиз замина
гузошта тавонистааст.

Инчунин, дар забони тоҷикӣ ба мушоҳида гирифтаем, ки тавассути номи
меваҳо топонимияҳои зиёде ташаккул ёфтаанд, ки аксарияти муҳаққиқон ин

падидаро зикр намудаанд, аз қабили «*Кули гелосо*» (дараи гелосдор) ва «*Кули токо*» (нишебии ангурдор) [91,36].

Равшан аст, ки вожагони соҳаи боғдорӣ, махсусан, дар мафҳумҳои ифодакунандаи номи дарахтони мевадор хусусиятҳои милливу фарҳангӣ бештар ба мушоҳида мерасанд. Инро мо дар мисоли номгӯии дарахти зардолу ба мушоҳида гирифта метавонем: *дукакак, мисанҷалӣ, бобой, хурмой, абрикос, ниёзӣ, бобоии қира, бобоии гелон, маҳтобӣ, хасак, қандак, умчаи сурх, ҷавпазак, субҳонӣ, зардолуи пах - пах, обак* ва ғайра [116, 76].

Вожаҳои *течки* (як навъ дарахти тут), *ревъчъ* (як навъ дарахти тут) [41, 83] тасвири забони қавмҳои тоҷикро нишон дода, хусусиятҳои миллию фарҳангиро бештар зоҳир менамоянд.

Дар забони олмонӣ низ ин падида ба мушоҳида мерасад. Масалан, истифодабарии ибораи «*дарахти ҳаёт*» аз ҷониби олмонизабонон аз ин далолат медиҳад: *Lebensbaum* – wie der Lebensbrunnen ist der Lebensbaum ein altes, in der Mythologie vieler Völker vorkommendes des Lebens und der Lebenskräfte. Dargestellt wird er als *blühender Baum* oder Busch, von dessen Zweigen gegenstaendige Tiere fressen, so wie die beiden Mahnenschafe auf dem Rollsiegel [137, с. 55]. *Дарахти ҳаёт* – мисли манбаи ҳаёт, дарахти ҳаёт рамзи қадимии ҳаёт аст, ки дар мифологияи бисёр халқҳо мавҷуд аст. Он дар шакли дарахти гулдор ё буттае тасвир шудааст, ки аз шохаҳои он ҳайвоноти гуногун истеъмол менамоянд, ба монанди ёли гӯсфанд.

1.3. Омӯзиши назариявии вожагони марбут ба дарахтони бемева

Воқеан забоншиносии фарҳангӣ бевосита шуури инсонӣ, фарҳанг забонро омӯхта, ба таҳқиқи робита ва таъсирпазирии шуур, фарҳанг ва забон равона шудааст, зеро фарҳанги миллий дар шуури ҷамъиятӣ таҷассум гардида, дар забон ифода меёбад ва бо ин васила, аз насл ба насл мегузарад. Омӯзиши дарахтони бемева дар қорҳои олимони тоҷик, аз қабили Косимов О. «Лексика «Шахнаме» Абулкосима Фирдоуси», Исмоилов Ш. «Лексикаи лаҳҷаи водии Рашт», Абдуллоева Г.З. «Ҷанбаҳои этнолингвистии истилоҳоти соҳаи боғдорӣ дар лаҳҷаҳои водии Ҳисор», Саъдиева Г.Ф. «Структурно-

семантический анализ сельскохозяйственные лексик в современном таджикском и английском языке» ба мушоҳида мерасанд.

Воқеан, яке аз масъалаҳои муҳимми илми забоншиносии фарҳангӣ ин нишон додани шуур ва тафаккури миллӣ дар айни замон маҳсуб меёбад.

Омӯзиши ҷанбаҳои ҳаматарафаи вожагони соҳаи боғдорӣ, махсусан, калимаву истилоҳоти номи дарахтони бемеvaro низ дар доираи илми забоншиносии фарҳангӣ ҳаллу фасл намудан мумкин аст. Зеро дар доираи як забон ҳар як калимаву истилоҳот хусусиятҳои хоси худро зоҳир намуда, тасвири забонии ҷаҳони қавмҳои гуногунро нишон медиҳад.

Ҳар як қавм дорои дину ойин ва суннату анъанаҳои муайян мебошад, ки яке аз анъанаҳои мардуми тоҷик ва олмон ин дарахтпарварӣ аст [91, 44]. Дар китоби динии «Авасто» табиат, замин ва рустаниҳо муқаддас ҳисобида мешаванд. Дар ин китоб навиштаҷоте мавҷуд аст, ки одамонро ба шинонидани дарахт, ҳифзи рустаниҳо ва обод кардани замин даъват менамоянд. Аз ин бармеояд, ки боғдорӣ ва дарахтпарварӣ пешаи қадимии мардуми ориёинажод маҳсуб меёбанд.

Забонҳои ҳиндуэронӣ ва ё ориёӣ ба хонаводаи забонҳои ҳиндуаврупоӣ шомил буда, як шоҳаи муҳим ва таърихӣ ин хонаводаро ташкил медиҳанд [111, 25]. Сабаби дохил кардани забонҳои ҳиндуэронӣ ва ё ориёӣ ба хонаводаи забонҳои ҳиндуаврупоӣ дар он аст, ки дар онҳо пайдоиши умумӣ, шабоҳатҳои луғавӣ ва грамматикӣ ба мушоҳида мерасанд.

Сарзамини аввалияи қавмҳои ҳиндуаврупоӣ дар қисмати Аврупои ғарбӣ буд. Як гурӯҳи онҳо, баъдан, аз Аврупо ба сӯи Шарқ муҳоҷират карда, дар Осиё бо қавмҳои бумии ин ҷо омехта шуданд [111, 27]. Қабоиلى ҳиндуэронӣ, ки пештар, қад-қад лаби Баҳри Сиёҳ сукунат доштанд ва баъдтар, ба ҷониби Осиёи Хурд кӯч бастанд, бо номи ориёӣ – *arya* (маънояш: 1. олиҳиммат. 2. асилзода) машҳур шудаанд.

Қайд кардан воҷиб аст, ки аз вожаи *arya* ду исми хос таркиб ёфтааст: 1. Эрон (*aryanam* – кишвари ориёӣҳо/ олиҳимматон, асилзодагон), ки имрӯз ин ном боқӣ мондааст. 2. Аряварта (*arya varta* -

кишвари ориёӣҳо/ олиҳимматон, асилзодагон) – ин калима дар матнҳои мифологии ведӣ омадааст, ки дар ҳаёти воқеӣ кишвари гурӯҳи дигари ориёӣҳо – Ҳинд дар назар аст.

Омӯзишу пажӯҳиши дарахтони бемева дар қорҳои аксарияти муҳаққиқони тоҷик ба мушоҳида мерасад. Масалан, донишманди маъруфи рус дар таҳқиқоти худ «Таджики долины Хуф» овардааст, ки дар Хуфи Пойин дарахтони бисёр – бед, сафедор нашьунамо ёфта, буттазорҳо низ ҳастанд. Дарахтони мевадиханда дар ин ҷо чормағз, зардолуи хушк, себ, нок, гелос ва шафтолу мерӯянд [39, 10].

Инчунин, професор О.Ҳ. Қосимов дар монографияи худ таҳти унвони «Лексика и словообразование в «Шахнаме» Абулкасима Фирдоуси» вожагони ифодакунандаи номи дарахтонро ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намудааст:

1. Воҳидҳои лексии ифодакунандаи номгӯи дарахтони ороишӣ;
2. Воҳидҳои лексии ифодакунандаи номгӯи сабзаҷотҳо;
3. Воҳидҳои лексии ифодакунандаи номгӯи дарахтони буттагӣ;
4. Воҳидҳои лексии ифодакунандаи номгӯи гулҳо;
5. Воҳидҳои лексии ифодакунандаи номгӯи гиёҳу дарахтони хушбӯӣ;
6. Воҳидҳои лексии ифодакунандаи номгӯи алафҳо;
7. Воҳидҳои лексии ифодакунандаи номгӯи гиёҳу дарахтони доругӣ;
8. Воҳидҳои лексии ифодакунандаи номгӯи гиёҳу дарахтони заҳрдор ва девонакунанда;
9. Воҳидҳои лексии ифодакунандаи номгӯи гиёҳу дарактоне, ки ҳамчун маҳсулоти хом барои истеҳсоли ин ё он намуди истеҳсолот қор фармуда мешаванд;
10. Воҳидҳои лексии ифодакунандаи гиёҳу дарактон барои баргузории маърақаҳои динӣ;
11. Воҳидҳои лексии ифодакунандаи номгӯи зироатҳо;
12. Воҳидҳои лексии ифодакунандаи исмҳои хос дар алоқамандӣ бо рустаниҳо [70, 296].

Дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ дарахти бед ба маънои заъф ва ноустуворӣ низ истифода бурда шудааст:

Гирифтаи камаргоҳи Деви Сапед,

Задам бар замин ҳамчу як шоҳи бед.

Зи ширинравон дил шуда ноумед,

Тан аз бим ларзон чу аз бод бед.[70, 274].

Чӣ тавре ки дар боло зикр намудем, масъалаҳои асосии луғоти соҳаи боғдориро забоншиносони тоҷик бештар дар доираи лаҳҷаву шеваҳо матраҳ намудаанд. Масалан, забоншиноси варзида Ш. Исмоилов ин калимаҳоро дар лаҳҷаи водии Рашт ба се гурӯҳ тақсимбандӣ намудааст:

1.Номи дарахтони саҳроӣ;

2. Номи бутта ва хорҳо;

3. Номи алаф ва алаф – ботлоқҳо [65, 129].

Инчунин, бештар ба масъалаи баррасии таснифи вожагони соҳаи боғдорӣ, махсусан, номгӯи дарахтони бемева муҳаққиқ Г.З. Абдуллоева таваҷҷуҳ намуда, дар диссертатсияи худ «Таҳқиқи этнолингвистии вожагони соҳаи ҳунармандӣ ва маишӣ дар лаҳҷаҳои водии Ҳисор» маълумоти муфасссале роҷеъ ба ин гурӯҳи калимаҳо дода тавонистааст. Муаллифи ин диссертатсия зикр намудааст, ки вобаста ба ин шуғл якҷанд анъанае миёни мардуми тоҷик вучуд дорад, ки ба ҷо овардани онҳо ҳатмист [3, 186].

Яке аз ин анъанаҳо набуридани шоҳи дарахт ҳангоми нашъунамо ба ҳисоб меравад, ки онро муаллифи китоби «Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён» низ ёдрас намудааст: «Баъзе аз унсурҳои дини зардуштӣ, аз қабилӣ макруҳ накардани обу хоку оташ, амали носавоб донишҷӯи чорвои наврасу дучон, дар айни нашъунамо ё ҳосил гуноҳ донишҷӯи буридани шоҳи дарахт, ба ҳонаи аруси нав ё тифли навзод роҳ надодани каси шумқадаму баднафс, танҳо нагузоштани арусу домод ҳафтаҳои аввали хонадорӣ, дуд кардан тавассути ҳазориспанд барои рафъи ҷуку ҷондор ва даҳҳо мисли дигар гувоҳӣ медиҳанд, ки имрӯз ҳам Зардушт

бо ойини ростину маниши неку зикри амалҳои хайраш дар ҳар хонадони миллати фарҳангдӯсти хирадмандпарвари тоҷик ошён дорад» [113, 53].

Маълум аст, ки хусусиятҳои милли қариб дар ҳар як калимаву истилоҳоти ифодакунандаи мафҳумҳои номи дарахтони бемева зоҳир меёбанд. Масалан, аз сабаби он ки дарахти арчаро баргҳояш ба мисли мӯйи сари духтарон маҳину нозук аст, профессор С. Раҳматуллозода муодили дигари он вожаи «*чолак*»-ро дар таҳқиқоти худ овардааст [110, 29].

Чунин падида дар забони олмонӣ низ ба назар мерасад, ки вожаҳои ифодакунандаи номи дарахтони бемева сирф хусусияти милливу фарҳангиро зоҳир намуда, доираи интишорашон аз миёни соҳибзабонон дур рафта наметавонанд. Масалан, марзи маъноии калимаҳои ифодакунандаи номгӯйи арчаҳо *Der Nordmantanne Fichte* (дарахти арчаи нордман), *die Blaufichte* (арчаи кабуд), *der Pazifische Edeltanne* (арчаи нуқрагии укёнузи Ором), *die Serbische Fichte* (арчаи сербӣ), *die Coloradotanne* (арчаи колорадоӣ) аз байни олмонизабонҳо дур рафта наметавонанд.

Дар таҳқиқоти Султонзода Мижгона низ ин гурӯҳи калимаҳо ба риштаи таҳқиқ кашида шуда, онҳо ҳамчун «*дарахтони ҳамешабз – evergreen* (вечнозелёные)» таҳқиқ шудаанд. Умуман, ҳангоми таҳлили мавод муҳаққиқ номгӯйи дарахтонро дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба чор гурӯҳ ҷудо намудааст:

- 1) Дарахтони тропикӣ – *tropical trees* (тропические деревья);
 - 2) Дарахтони ҳосилдеҳ – плодовые деревья (*fruit trees*);
 - 3) Дарахтони ҳамешабз – *evergreen trees* (вечнозелёные деревья);
 - 4) Буттаҳои ҳамешабз – *vergreen shrubs* (вечнозелёные кустарники)
- [119, 54].

Гарчанде дарахтони мевадорро барои гирифтани мевашон бештар парвариш намоянд ҳам, аммо шавқу ҳаваси мардуми тоҷик ва олмонизабон ба парвариши дарахтони бемева низ зиёд аст, зеро онҳо табиатро боз зеботар менамоянд. Аз ин лиҳоз, корбурди номгӯйи ин навъи дарахтон дар осори беназири шоиру нависандагони тоҷик бештар ба назар мерасад. Шоири

ширинкаломи тоҷик Мирзо Турсунзода бо унвони «Дарахти булут» шеър эҷод намудааст:

Ҳафсадсола як дарахти булут,
Асрҳо боз кардааст сукут.
Шоҳу баргаш ҳанӯз ҳам сабз аст,
Шира дар тан, ҳаёт дар қабз аст.
Чун дарахти чавон нафас гирад,
Домани умри пурҳавас гирад.
Бо замин ғафс сояҳо дорад,
сояи он ҳикояҳо дорад.
Аз гузашта ҳамеша ёд кунад.
Хоки дунёи кӯҳна бод кунад [217, 48].

Маълум аст, ки ҳатто, ҳар як калимаву истилоҳоти ин бахш аз тасвири забонии ҷаҳони соҳибзабонон дарак дода метавонад. Масалан, дар забони тоҷикӣ ибораи халқии «*беди кал кардагӣ барин шудан*» (бепул ва бебисот мондан) вуҷуд дорад, ки маънову муҳтавои он барои мардуми олмонизабон, тамоман нофаҳмост. Калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ на танҳо аз рӯйи шаклу маъно аз забони олмонӣ фарқ менамоянд, инчунин, аз ҷиҳати хусусиятҳои морфологӣ низ тафовути назаррасеро зоҳир намуда метавонанд. Масалан, вожаи «*хазонрасида*» дар забони тоҷикӣ сифати феълӣ маҳсуб меёбад, ки ин падида ро профессори варзидаи тоҷик С. Шербоев низ тасдиқ намудааст [134, 47], аммо дар забони олмонӣ ин калима дар шакли *abgefallenen blättern* мавриди истифода қарор дошта, сифати феълӣ маҳсуб наёфта, балки сифат мебошад.

Бояд зикр намоем, ки мардуми тоҷик ҳамчун як қавми пешрафтаи ориёӣ аз гузашта барои бунёди фарҳангу тамаддуни оламшумул кӯшишҳои зиёд кардааст.

Пешвои муаззами миллат низ, роҷеъ ба ин масъала, андешаҳои ҷолиб баён намудаанд: «Сарнавишти ориёҳо, ки мо тоҷикон дар қатори чандин тамаддуни олам яке аз меросдорони асили он ҳастем, аз ҷумла, саҳифаҳои

басо рангину шигифтангези таърихи башар аст. Ин тамаддун бо ҳама бурду бохташ барои миллати мо як рукни асосии таърихӣ, сарнавишт, арсаи будубош, пайдоишу ташаккули нахустин ойинҳои давлатдорӣ, ҷавлонгоҳи дину ойини яктопарастӣ, ташаккули фарҳангу арзишҳои миллӣ, арсаи худшиносию ҷаҳоншиносӣ гардидааст» [114, 47].

Гарчанде барои пешрафти зисту зиндагонӣ ва хуб шудани сатҳи зиндагонӣ мардум дарахтони мевадорро парвариш намоянд ҳам, аммо парвариши дарахтони бемева низ аз аҳаммият ҳолӣ набуда, барои он мардуми тоҷик ва олмон кӯшиш менамоянд.

Дар забоншиносӣ оид ба калимаву истилоҳоти ифодакунандаи мафҳумҳои дарахтони бемева маълумоти муфассал ба назар намерасад. Гарчанде таҳлили ин мавзӯ дар доираи лаҳҷаву шеваҳои забони тоҷикӣ аз мадди назари донишмандон дур намонда бошад ҳам, аммо ин фарогири тамоми мавзӯи мазкур буда наметавонад. Тавассути номгузории дарахтони бемева дар забонҳои гуногун на танҳо имконияти бо мафҳумҳои онҳо аз наздик ошно шуданро пайдо менамоем, инчунин, бо тасвири забонии ҳалқу миллатҳо оғаҳ мегардем. Масалан, агар воҳиди луғавии «*мачнунбед*»-ро бо забони олмонӣ тарҷумаи тахтуллафзӣ намоем «*Baum verliebt*» тарҷума шуда, яъне маъноӣ «*дарахти ошиқ*»-ро ба мо дода метавонад ва дар ин маврид, майдони маъноӣ он аз маъноӣ аслиаш, ки танҳо ба намояндагони забони тоҷикӣ маълум аст, каме дур мешавад. Гарчанде, калимаи “мачнун” аз забони арабӣ ба забони тоҷикӣ иқтибос шуда бошад ҳам, вале дар зехни мардуми тоҷик чунон ҳам нишастааст, ки мардуми тоҷик, ҳатто, дарахтро чунон номгузорӣ намудаанд. Шояд аз сабаби ҳам шуда овезон шудани шоҳаҳояш, ғамгину андешаманд намудан, ба ошиқи ғамзада монанд буданаш, дар забони тоҷикӣ чунон номгузорӣ шуда бошад. Аз ин бармеояд, ки калимаи «мачнун» дар тафаккури миллии ворисони забони тоҷикӣ ҷойгоҳи рамзӣ дорад. Дар зехни мардум «мачнун» ҳамчун рамзи ишқи пок, вафодорӣ, қурбонӣ барои муҳаббат ҷой ёфтааст.

Инчунин, миёни мардуми тоҷик ва олмонӣ боварҳо ва хурофотҳои диние низ ба назар мерасанд, ки бевосита бо дарахтон иртибот дошта, бо рӯзгор ва бо фаъолияти ин ду қавм моро аз наздик ошно менамоянд. Масалан, мардуми тоҷик чунин мепиндоранд, ки ҳангоми ба зери дарахти сабз мағзоба рехтан дарахт хушк мешавад. Ҳангоми бо шохчаи дарахти сабз рӯйи арусро кушодан, арус зуд фарзанддор мешавад. Ҳангоми бемории тифл, агар ўро аз таги дарахти сабз гузаронем зуд шифо меёбад. Аксарияти ин боварҳо аз қадим то айни замон, дар забони миллати тоҷик нигоҳ дошта шуда, бе ягон дигаргунӣ то замони мо омада расидаанд.

Дар байни мардуми олмон чунин бовар мавҷуд аст, ки дар ин маврид зикри онро лозим шуморидем: «Агар дар моҳи октябр ҳанӯз барги дарахтон сабз ва устувор бошанд, зимистони саҳт меояд. – *Wenn das Laub im Oktober noch fest auf den Bäumen sitzt, so gibt es einen strengen Winter*».

Мавҷуд будани зарбулмасалу мақолҳо ва воҳидҳои фразеологии зиёд дар забони олмонӣ аз боғдору боғпарвар будани ин мардум гувоҳӣ медиҳад: *Er ist stark wie ein Baum* – мисли дарахт боқувват будан ва *Die Bäume wachsen nicht in den Himmel* - дарахт дар ҷойи хушк намесабазад [195, 252].

Der Raupe wegen muss man den Baum nicht umlegen – ба хотири кирмак дарахт буридан лозим нест. *Den Baum erkennt man an den Früchten* – дарахтро аз рӯйи мевааш мешиносанд. *Man ehrt den Baum des Schattens wegen* – дарахтро барои сояаш иззату эҳтиром мекунанд. *Je höher der Baum, je schwerer seid Fall* – дарахт ҳар қадар баланд бошад, афтидани он ҳамон қадар душвортар мешавад. *Es fällt kein Baum auf einen Hieb* – ягон дарахт дар як зарба намеафтад. *Bäume pflanzen im Frühling* – дар баҳор дарахт мешинонад. *Es dauert zehn Jahre, einen Baum, aber hundert Jahre, einen Menschen grosszuziehen* – барои парвариши дарахт даҳ сол лозим аст, аммо барои парвариши одам сад сол. *Gerade Bäume werden zuerst gefällt* – аввал дарахтони ростро мебуранд [202 143].

Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки миёни мардуми олмон «дарахт» на танҳо ифодакунандаи мафҳуми организми зинда мебошад, балки ҳамчун чизи

муқаддас қувватбахшанда, ғайриодӣ ба шумор рафта, мардум ба он эътиқоди хосса зоҳир менамоянд.

Албатта, бояд ёдоварӣ намоем, ки хангоми тарҷумаи баъзе аз ин зарбулмасалу мақолҳо бо дигар забонҳо, маънои лозимири гирифта наметавонем. Масалан, зарбулмасали «*Man sieht den Wald vor lauter Bäumen nicht*», гарчанде хангоми тарҷума бо забони русӣ «за деревьями леса не видеть» [196, 166] айнан, маънои асосиаш ҳифз гашта бошад ҳам, аммо хангоми тарҷумаи он бо забони тоҷикӣ маънои аслии ин зарбулмасал каме дур рафтааст, ки чунин аст: «ба майда-чуйда андармон шуда, чизи асосиро пайҳас накардан».

Дар ташаккули ибораи «*дарахтони бемева*» мавқеи калимаи «дарахт» назаррас аст. Агар ба тафсири худӣ вожаи «дарахт» дар забони тоҷикӣ амиқтару жарфтар назар афканем, дарк менамоем, ки ин калима аз ҷониби муҳаққиқон ба тарзҳои гуногун тафсир карда шудааст. Масалан, дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ин вожа чунин тафсири худро ёфтааст: «Рустании дарозумри дорои тана ва шоҳу барг, шачар; ниҳол» [175, 326].

Решаи баромади ин вожа дар «Луғати этимологии забонҳои эронӣ» ба таври зер оварда шудааст: *daraxta* – чизи устувор истода, саҳт, мустаҳкам оварда шудааст. Эҳтимол ба забони форсии қадим аз забони юнонӣ иқтибос шуда бошад, зеро дар забони юнонӣ шакли «*doro*»-ро дошта, ба якҷанд забонҳо ба ҳамин шакл иқтибос шудааст [171, 501].

Гарчанде дар забони тоҷикӣ, дар аксарияти мавридҳо, ба ҷойи калимаи дарахт калимаи «*ниҳол*»-ро мавриди истифода қарор диҳанд ҳам, аммо дар «Луғати мухтасари синонимҳои забони тоҷикӣ» оварда шудааст, ки маънои калимаи «*дарахт*» аз маънои калимаи «*ниҳол*» фарқ дорад. Дарахт маънои умумӣ дорад, ки маънои ниҳолро ҳам дар бар мегирад. Ин калима, баъзан, нисбат ба дигар намудҳои рустанӣ низ ба қор бурда мешавад: дарахт (ниҳол) шинондан: дарахти райҳон, дарахти гул. Калимаи «*ниҳол*» низ ба маъноҳои гуногун меояд: ниҳоли пахта, ниҳоли гул, ниҳоли қарам. Ниҳол нисбат ба

дарахт аз ҷиҳати ҳаҷм ва синну сол хурдтар аст. Калимаҳои ниҳол ва дарахт аз ҷиҳати мавқеи истеъмол низ фарқ дорад: *ниҳоли пахта; дарахти себ*.

Рӯшан аст, ки «*ниҳоли себ*» гуфтан дуруст аст, аммо «*дарахти пахта*» гуфтан аз ҷиҳати мавқеи истеъмоли калима ва услуби баён нодуруст менамояд.

Забоншиноси варзидаи тоҷик М. Муҳаммадиев дар китоби «Луғати синонимҳои забони тоҷикӣ» мавридҳои истеъмоли онҳоро нишон дода, ҳамчун намуна ҷумлаҳои аз осори пурғановати адибони тоҷик оварда тавонистааст: Акнун ягон-ягон *дарахтони ниста, чормағз, арча* (бурс) ва дигар рустаниҳои кӯҳиро мебинем. Ҳоло ин навъ *ниҳолҳо* фақат аҳён-аҳён рӯйида мемонанд [168, 64].

Боиси зикр аст, ки гарчанде калимаи *дарахт* дар забони олмонӣ низ айнан чунин маъниро дода тавонад ҳам, аммо шакли он, тамоман, дигар аст. Дар луғати «DUDEN» муаллифон тафсири ин калимаро хеле бамаврид овардаанд: *Baum, der Bäume grosses Gewächs mit einem Stamm aus Holz, aus dem Aeste wachsen, die sich in Zweige (mit Laub oder Nadeln) teilen: die Bäume schlagen aus, mbluehen, lassen ihre Blätterfallen: einen Baum fällen, pflanzen-* дарахт – рустании калон бо танаи ҷӯб, ки аз он шохаҳо мерӯянд, ба навдаҳо (бо барг ё шохаҳо ҷудо мешаванд: дарахтон табдил меёбанд: дарахтон сабзида мешукуфанд, баргҳояшон мерезанд, дарахтро мешинонанд, мебуранд) [193, 271].

Дар луғати дигари забони олмонӣ тафсири ин калима каме дигар оварда шудааст: *Zwischen Bäume und Borke sitzen, stecken/stehe* (nicht wissen, wie man sich zwischen zwei Möglichkeiten entscheiden soll) – дарахт, инчунин, дарахтон рустание мебошанд, ки аз тана, навдаҳои ҷӯбин иборат аст, шохчаҳо ё барг доранд (байни ду имконият (интиҳоб) қарор қабул карда натавоништан) [198, 105].

Мусаллам аст, ки калимаи «*дарахт*» дар забони олмонӣ ба мисли забони тоҷикӣ таърихи пайдоиши хеле куҳан дошта, дар шаклҳои гуногун арзи вучуд доштааст. Масалан, ин калима дар забони олмонии қадим дар шакли

«*bout*», дар давраи забони олмонии миёна низ дар шакли «*bout*» ва дар айни замон бошад, ба худ артикли нишондиҳандаи чинсиат гирифта, дар шакли «*der Baum*» мавриди истифода қарор дорад. Аммо аз рӯйи маълумотҳое, ки ба даст дорем, дар гузашта синоними калимаи дарахт «*der Baum*» калимаи кухнашудаи «*Tree*» ба шумор мерафтааст:

Und leuchtet schlecht, dass man bei jedem Schritte.

Vor einem *Baum*, vor einen Felsenrennt.

Ба чароғҳо бад медурахшанд, дар ҳар қадаме, ки мезанед

Аз *дарахте*, аз харсанге гурезед [234, 127].

Чӣ тавре ки дар боло зикр намудем, дар аксарияти ин калимаву истилоҳот хусусиятҳои милливу фарҳангӣ зоҳир мешаванд. Масалан, танҳо тавассути худӣ вожаи «дарахт» дар забони тоҷикӣ ибораҳои фразеологии зиёде ташаккул ёфтаанд, аз қабилӣ *дарахт бедор шудан* (муғча бастанӣ дарахтон ба гулкунӣ), *дарахт дар як ҷо месабзад* (дар як ҷо қор қардан боиси муваффақият ва обрӯ мегардад), *дарахти пука кирм хурдан* (шахси содадилро фиреб додан) аз ин шаҳодат медиҳанд [177, 109].

Ин хусусияти калимаҳо дар шеърӣ шоири шинохтаи тоҷик Лоик Шералӣ «Дар ҷангалистон» ба назар мерасад:

Бубинӣ калтадарахтеро,

Ки на шоҳу на баргаш ҳаст.

Валекин бар ҳама афсурдаҳолӣ,

На боке аз ҳукми маргаш ҳаст [221, 106].

Шоир бо як маҳорату истеъдоди беҳамто вожаи «калтадарахт»-ро мавриди истифода қарор додааст.

Дар забоншиносии тоҷик муқоисаи калимаву истилоҳоти ифодакунадаи номи дарахтон ва гулу гиёҳҳо дар муқоиса бо дигар забонҳо ба роҳ монда шудааст. Аксарияти ин калимаву истилоҳот дар забонҳои муқоисашаванда хусусияти гуфтугӯӣ доранд. Дар давраи пешрафти илму техника услуби илмӣ аҳаммияти калон пайдо мекунад. Забон маъноӣ интиқоли ақидаҳои илмӣ, фарзияҳо, кашфиётро дорад. Ба омӯзиши калимаву истилоҳоти соҳаи

боғдорӣ ва муқоисаи онҳо бо забонҳои дигар асарҳои зиёде вучуд доранд, вале бо вучуди ин, масъала то айнаи замон матраҳ нагардидааст. Зеро, бо баробари пешрафти ҷомеа, дар вожагони ин соҳа низ калимаву истилоҳоти зиёде ворид гардидаанд, ки масъалаи муайян намудани этимология ва ворид намудани онҳо дар луғатҳои тарҷумавӣ то айнаи замон матраҳ нагардидааст.

Муҳаққиқ Г.Ф. Саъдиева дар рисолаи худ таҳти унвони «Структурно-семантический анализ сельскохозяйственной терминологии в таджикском, русском и английском языках» чунин овардааст: «Ин ҳолат, аз ҷумла, муқоисаи семантикаи калимаву истилоҳот дар соҳаи кишоварзӣ, то ҳол аз забони тоҷикӣ бо забони англисӣ ба роҳ монда нашудааст. Ин гурӯҳи калимаву истилоҳот бисёр зерсистемаҳоро дар бар мегиранд, ки масъалаҳои мубрами худро доранд» [20, 3].

Муҳаққиқи дигар М. Султонзода бештар ба фразеологизмҳои бо номи дарахтон ташаккулифта диққати махсус дода, онҳоро бо забони англисӣ муқоиса намудааст, ки дар ин фасли рисола тавонистем намунае аз онҳоро орем: «Себ аз дарахташ дур намеғалтад», «Фирефтаи себи сурх машав» [119, с.84-85].

1.4. Омӯзиши назариявии номгузории гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ

Чӣ тавре ки дар боло зикр намудем, забон аз унсурҳои зиёде иборат аст, ки ба самте ва ё бахше равона карда шудаанд. Маҳз, тавассути ин унсурҳо забон ғановатманд гардида, шевоию нафосати худро нигоҳ медорад. Роҷеъ ба ин масъала, муаллифи китоби «Забони миллат – ҳастии миллат» овардааст: «Танҳо дар забон таъриху тамаддун, зисту зиндагонии он ҳувайдо мегардад. Забон дар маҷмӯъ як қисмати муҳим ва ё ба ибораи дигар як бахши нигорандаи таърихи халқи мо буда, оинаест, ки дар он роҳи дуру дарози тайкардаи халқи тоҷик бо ҳама шебу фарози он инъикос ёфтааст. Масалан, аз рӯйи захираи вожагон ва истилоҳоти забон мо метавонем, бо боварӣ дар бораи пешрафт ва ё заъфу сустии ягон соҳаи ҳаёти иҷтимоию иқтисодӣ дар

даврахои мухталиф қазоват кунем, аз ҷониби дигар, забон манбаи бисёр муътамад барои омӯзиши таърих ва фарҳангу тамаддуни мо мебошад» [111, с. 12].

Мусаллам аст, ки барои бойу ғанӣ гаштани таркиби луғавии забон, ҳатто, ҳар як калимаву ислоҳот нақши хосса бозида метавонад. Масалан, калимаҳои ифодакунандаи номи гулҳо, ки ба соҳаи боғдорӣ мансубанд, қисмати калони вожагони забони тоҷикиро ташкил дода метавонанд.

Омӯзишу пажӯҳиши калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номи гулҳо дар забони тоҷикӣ ба назар мерасад. Масалан, муҳаққиқ Султонзода Мижгона дар монографияи худ «Структурно- семантический анализ лексики, отражающей растительный мир в таджикском и английском языках» хусусиятҳои фарқкунанда ва умумиятро дар номи гулҳои забони тоҷикӣ ва англисӣ муайян намудааст. Муҳаққиқ умумиятро дар як будани ранги гули бунафша дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мебинад [119, 115].

Инчунин, Султонзода Мижгона ин гурӯҳи калимаҳоро ба чунин гурӯҳҳо ҷудо намудааст:

1. Гулҳои хурдӣ – wild flowers (дикие цветы);
2. Гулҳои боғӣ —garden flowers (садовые цветы);
3. Гулҳои хонагӣ – indoor flowers (комнатные растения) [119, 53].

Хуб мешуд, агар муҳаққиқ дар баробари ин, ба гулҳои даштӣ низ каме таваҷҷуҳ зоҳир намуда, дар баробари ин номи гулҳои даштиро дар ду забон муқоиса менамуд. Дар забони тоҷикӣ мавқеи калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номи гулҳои даштӣ бағоят калон аст.

Аксарияти олимону донишмандон «гул»-ро дар илми забоншиносӣ ҳамчун концепт баррасӣ намуда, вобаста ба ин тасвири концептуалии ҷаҳон, фикру андешаҳои ҷолиб баён намудаанд. Масалан, ба андешаи муҳаққиқи варзида В.В. Колесов «тасвири концептуалии ҷаҳонро маҷмуи донишҳои заминавӣ, муҳити этнографию иҷтимоӣ ва инчунин, тамоми таҷрибаи пураарзише, ки ҷомеаи муайян дар тули ҳастӣ ҷамъ оварда, аз насл ба насл интиқол додааст, ташкил медиҳанд» [73, 142].

Дар забоншиносӣ таҳлили муқоисавии концепти гул дар таносуби забону шуур, забону фарҳанг, забону ҳувият ва амсоли инҳо омӯхта мешаванд [5, 3]. Барои он дар забонҳои мухталиф вожаи «гул» ҳамчун концепт баррасӣ шудааст, ки он на танҳо номи рустани баррасӣ шудааст, балки он маънои «зебой», «нозукӣ», «тароват», «чавонӣ», «муҳаббат», «баҳор» ва «зиндагӣ»-ро ифода менамояд.

Чӣ тавре ки дар боло зикр намудем, инчунин, дар забони тоҷикӣ вожаи «гул» маънои чизи аз ҳама бехтарин, яъне гули либос, гули хӯрок, гули кандакориҳо ва нақшу нигорҳо ва номи беморию ифода карда метавонад.

Воқеан, баъзе аз ин гурӯҳи калимаҳо аз давраҳои аввали рушди забонамон маншаъ мегирад. Масалан, калимаи “*нарғис*” аз давраҳои аввали рушди забонӣ форсӣ-тоҷикӣ дар истифода қарор дошта, ба калимаи худӣ мубаддал гашта бошад ҳам, аммо ин калима калимаи иқтибосӣ мебошад, ки оид ба ин масъала профессор Ҳ. Мачидов низ бетараф набуда, назари хешро чунин баён намудааст: «Бояд эътироф кард, ки иқтибосҳои юнонии қадима ҳам кайҳо ҳазм шуда рафтаанд ва аз бобати қиёфаи овозии худ аз калимаҳои аслии тоҷикӣ кам фарқ мекунанд. Қисми зиёди онҳо чун калимаҳои иқтибосии дигар дар ифодаи мафҳумҳои муҳимми ҳаёти аҷносу ашён зиндагӣ ба қор бурда мешаванд: *арғунун* «навъе аз асбобҳои мусиқӣ», *дафтар* «китоб – ҳуччат» ва «*нарғис*» номи гул ва ғайра» [95, 100].

Аз сабаби дар забони тоҷикӣ бисёр маъмул буданаш, ҳатто, дар донишномаҳо низ ин гул шарҳу возеҳ ёфтааст. Масалан, дар «Донишнома» оид ба ин гул чунин оварда шудааст: «*Нарғис* – нарғиса, абҳар, гули қаҳд (*Narcissus*) – як чинси гиёҳҳои пиёзбех, гули хушбӯйи навбаҳор» [184, 38].

Тафсири дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» овардаи калимаи «*нарғис*» ба тафсири дар боло овардашуда хеле наздик мебошад: «*нарғис* - номи гиёҳи пиёзбеҳи хурду нозук, ки гулҳои хушбӯйи сафед ё зард дорад».

Бар фарқи сари *нарғис* бар зард кулоҳ,

Бар фарқи сари чакова як мушт гиёҳ (Манучехрӣ) [175, 833].

Бояд ҳаминро дарҷ намоем, ки асосан, баҳси мо дар атрофи калимаи «гул» рафта истодааст. Масъалаи баррасии маънои калимаи “гул” дар айни замон, дар забон яке аз масъалаҳои мубрам ба ҳисоб рафта, забоншиносону муҳаққиқони дигар кишварҳо онро ҳамчун «консепти гул» мавриди омӯзишу пажӯҳиш қарор дода истодаанд. Аслан, калимаи “гул»-ро муҳаққиқон ба таврҳои гуногун тафсир намудаанд. Масалан, дар луғати «Бурҳони Қотеъ» калимаи «гул»-ро чунин шарҳ додаанд: «Гул маъруф аст ва ба арабӣ вард хонанд; ва ба маънии ахтари оташ ҳам ҳаст; ва ранги сурхро низ гӯянд» [169, 77]. Дар ҳақиқат, дар ташаккули аксарияти номи рангҳо гул ва намудҳои он нақши беҳамторо бозидаанд. Аз ҷумла, номи рангҳои гулобӣ, пуштигул, бунафш, савсанӣ аз номи гулҳо маншаъ мегиранд.

Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» бошад калимаи “гул”, тамоман, ба таври дигар шарҳи худро ёфтааст: «Гул – ғунча ё муғчаи вошудаи гиёҳон ва дарахтон, шукуфаи кушода, баргҳои рангини ба ҳам пайваста, ки баъзе дарахтон ва гиёҳон дар шохҳои худ ҳосил меkunанд ва баъд аз муддате ба ҷойи он тухм ё мева ба вучуд меояд» :

Ганҷи беранҷ надидаст касе,

Гули беҳор наҷидаст касе

(Ҷомӣ).

Зи оби ҷашми ман гил шуд ба роҳи ишқ манзилҳо,

Надонам то чи гулҳо бишкуфад охир аз ин гилҳо

(Ҳилолӣ) [175, 281].

Дар ин маврид, бояд зикр намуд, ки мураттибони «Фарҳанги забони тоҷикӣ» бештар ба маънои аслии он диққат додаанд. Маънои дигари он низ зимни маънои аслиаш ба зухур омадаанд.

Бояд ҳаминро зикр намоем, ки калимаи “гул»-ро адибони тоҷик дар осори пурғановати худ беҳад зиёд мавриди истифода қарор додаанд. Масалан, истифодаи вожаи «гул» бештар дар ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ низ ба назар мерасад:

Эй гул, ба шукри он туи подшоҳи ҳусн,

Бо булбули бедили шайдо макун ғурур [232, 236].

Инчунин, Ҳофизи Шерозӣ дар як рубоии худ шукуфтани гул, зебоию таровати онро дар омезиши ҳодисаҳои табиат хеле моҳирона ба қалам додааст. Шоир боридани боронро ба гиристанӣ абр ва шукуфтани гулҳоро ба хандаи он ташбеҳ додааст. Ҳатто, сарв, ки ҳамеша аз ростии худ меболад, фахр мекунад, ки бандаи гул шудааст:

Бингар ба чаман чамоли фархундаи гул,

Гаҳ гирии абр бину гаҳ хандаи гул.

Сарв арчи ба озодии худ менозад,

Аз ростие, ки дошт, шуд бандаи гул [97, 181].

Дар ҳақиқат, вожаи “гул” яке аз калимаи пазируфтае, мебошад, ки намояндагони адабиёти форсу тоҷик онро бештар корбаст намудаанд, инчунин, он тобишҳои маъноии зиёдеро дар худ таҷассум намудааст.

Муҳаққиқи тоҷик Арабзода Ф.Ҳ. дар рисолаи номзодии худ «Таҳлили муқоисавии вижагиҳои забонию фарҳангии концепти «гул» калимаи гулро ҳамчун концепт барасӣ намуда, фарқиату умумияти онро дар ду забон нишон додааст.

Муҳаққиқони олмонӣ низ ба шарҳу тафсири калимаи “гул” кӯшида, дар атрофи ин масъала фикру ақидаҳои ҷолиби хешро баён намуда тавонистаанд, ки чандеро чун намуна меоварем: *Die Blume relative kleine Pflanze mit auffaelligen Blumen (bluhende, duftende Blume: Blumen pflanzen, zuchten), Blumenbett, Blumenerde, Blumengarten, Blumenrabatte, Blumenzwiebel, Gartenblume, Waldblume, Wiesenblume, Fruhlingsblume, Sommerblume, Herbstblume*. Гул мафҳуми рустании хурде, ки бо намуди ғайриодинаш (гули шукуфанда, бӯйдиҳанда: *гул шинонандан, парвариши кардан-ро дорад. Гулзор, замини гул, боғи гулҳо, ҷўяки гулҳо, решаи гулҳо, гулбоғ, гулҳои ҷангалӣ, гулҳои чаманӣ, гулҳои баҳорӣ, гулҳои тобистона, гулҳои тирамоҳӣ*[189, 235].

Мусаллам аст, ки дар баробари дигар миллатҳо, тоҷикон низ ба парвариши гулҳо диққати хосса медиҳанд ва барои мардуми тоҷик гул на танҳо рустании хушбӯй ва ороишӣ, балки як чизи муборак буда, дар чашну

маросимҳои мавсимӣ ва хонаводагӣ истифода бурда мешаванд. Масалан, хангоми тӯи арусӣ хонаро бо гулҳо оро медиҳанд ва ба арус низ гул тақдим менамоянд, ки бо истилоҳоти “*гули дасти арус*” ё “*гулдастии арус*” номгузорӣ карда шудаанд, ки тасвири забони ҷаҳони тоҷиконро нишон дода метавонад. Ба андешаи донишманди варзидаи тоҷик С. Матробиён «тасвири ҷаҳон гуфта, намуна ё қолаби умумиеро дар назар доранд, ки дар тафаккури тамоми инсоният як хел инъикос меёбад, вале танҳо бо вожаҳои гуногун ва ё забонҳои гуногун ифода мегардад» [90, 7]. Инчунин, миёни мардуми тоҷик анъанаи дигаре вучуд дорад, ки бо гул иртибот дошта, тасвири забони ҷаҳони тоҷиконро инъикос мекунад, яъне хангоми вафот кардани шахс мурдари бо гулҳо оро медиҳанд ва ба мурда оби гул мепошанд, то ин ки аз он бўйи хуш ояд ва ин бо калимаҳои “*гулородиҳӣ*” ва “*гуловпошӣ*” номгузорӣ карда шудаанд. Урфи ба сари манзили гузаштагон гул коридану гузоштан дар байни мардуми тоҷик ба ҷашм мерасад, ки ин нишонаи эҳтиром ба гузаштагон мебошад.

Дар Олмон низ анъанаи дар болои мурда ва дар қабристон гул гузоштан мавҷуд аст, ки ба забони олмонӣ ин калима “*Trauerblumen*”, «гули ғам» ё «гулчанбар барои қабристон» номгузорӣ шудааст ва то ҳол, ин анъана мавҷуд аст.

Инчунин, таҷассумгарӣ ҷавонӣ ва зебӣ низ буда метавонад, ки ин маънӣ дар мақоли «*аз сад гул як гул нашукуфта*» ба мушоҳида мерасад, ки ин таркибро устод Айнӣ низ қорбаст намудааст: Ба ин гуна зиндагӣ тоб овардан зӯру қуввати бисёреро талаб мекард. Одина, ки ҳанӯз аз сад гулаш як гулаш нашукуфта буд, ба ин ҳама машаққат чӣ гуна тоқат мекард [213, 48].

Инчунин, байни мардуми тоҷик зарбулмасалу мақолҳои «*Гул гулро дида мешукуфтад*», «*Гули роҳат бе хори ҷафо нароҷад*», «*Гул пушту рӯ надорад*», «*Гулро ҳамнишин бояд баҳоре*», «*Гулу бунафша ҳама ҳасту ёр нест*» арзи вучуд доранд, ки барои инъикоси тафаккури миллии мардуми тоҷик далолат менамояд.

Чӣ тавре ки дар боло зикр намудем, дар миллати мо чизи аз ҳама беҳтаринро “гул” меноманд, ба мисли *гули орд*, *гули либос*, *гули хӯрок* ва ғайра. Таркиби фразеологии «*гули сари сабад*» низ дар забони тоҷикӣ хеле маъмул буда, дар мавриди «азиз», «муътабар», «меҳрубон» ва “шахси беҳтарин будани шахсе» корбаст мешавад, ки ин ибора дар осори пурғановати адибонамон хеле зиёд мавриди истифода қарор гирифтааст: *Дар ҳақиқат, ҳам он рӯз дар ҳавлии арбоб Рӯзӣ тӯй набошад ҳам, як зиёфати тӯймонанд ташкил ёфта буд, гули сари сабади ин зиёфат Қорӣ – ишкамба ва ноиби дар деҳаи Галаосиё бошандаи қозикалон Мирзохуҷаи ишкамбада буданд* [214, 125].

Вожаи гул бештар дар забони назми классикон мавриди омӯзишу пажӯҳиш қарор гирифтааст. Як гурӯҳ вожаҳо бо маънои луғавӣ ва тобишҳои гуногуни маъноӣ барои ифодаи маъноҳои ҷолиби таваҷҷуҳ ба таври фаровон дар забони шеър истеъмоли мегарданд [104, 52].

Дар забони тоҷикӣ занро низ дар баъзе мавридҳо «гул» меноманд, ки дар ин маврид маҷозро истифода бурдани соҳибзабонон ба назар мерасад. Анъанаи дигаре миёни мардуми тоҷик вучуд дорад, яъне ҳангоми аз дунё гузаштан зан ба шавҳараш «гулам» гӯён нола менамояд, ки ин анъана низ барои мардуми олмонзабон бегона буда, дар ин маврид, майдони маъноии ин калима аз ҳудуди тоҷикзабонон дур рафта наметавонад. Рӯшан аст, ки ибораҳои фразеологии зиёде бо калимаи «гул» низ дар истифода қарор доранд, аз қабилӣ «*гули сари сабад*» ба маънои «чизи беҳтарин, писандидатарин, одами азизтар ва бақадртар дар байни як гуруҳ, зинатбахши маҳфилҳо», *гули чаши* ба маънои «як навъ доғи сафеде, ки дар чашми одам пайдо мешавад»; *гули шамъ* (чароғ) ба маънои «сари нимсӯхтаи пилтаи чароғу ғатилаи шамъ»; *гул-гул шукуфтан* ба маънои «аз ҳад зиёд хурсанд шудан, болидан»; *гули мақсуд чидан* «ба мақсад расидан», *аз гул нозук будан*, «хеле нафис будан, бисёр нозук будан»; *аз сад гул якаш нашукуфтан* ба маънои «ҳоло ҳама чиз дар пеш будан, акнун зоҳир шудани қуваю раванг, ҳанӯз ҷавон будан» ва ғайра.

Ногуфта намонад, ки дар забони олмонӣ низ мақолу зарбулмасалҳои зиёде ба мушоҳида мерасанд, ки дар иртибот бо вожаи «гул» пайдо шудаанд. Ҳангоми таҳлили мавод бештари муодили онҳоро дар забони тоҷикӣ пайдо намудем. Масалан:

Eine Blume macht keinen Kran (Бо як гул гулчанбар намешавад).

Gemalte Blumen duften nicht (Гулҳои сунъӣ бӯй надоранд).

Keine Rose ohne Dornen (Садбарг бе хор намешавад).

Jede Blume hat ihren Duft (Ҳар гул бӯйи худашро дорад) [216, 57].

Чуноне ки мушоҳида мешавад, ҳангоми тарҷумаи ин зарбулмасалу мақолҳо аз як забон ба забони дигар монандӣ дида мешавад. Масалан, дар забони олмонӣ *Eine Blume macht keinen Kran* (Бо як гул гулчанбар намешавад) муодилаш дар забони тоҷикӣ «бо як гул баҳор намешавад» ва муодили зарбулмасали «*Keine Rose ohne Dornen*» (садбарг бе хор намешавад) -ро муодилаш «гул бе хор намешавад», мебошад, ки тобиши маъноии худро дар ҳарду забон гум накардааст.

Дар Олмон маросиме, бо номи *Kranzelbindabend* – гул иртибот дорад, мавҷуд аст, ки маънои он «Шоми бофтани гулчанбари арус» буда, то айни замон, маҳфуз мондааст. Дар ин маврид, лозим донистем, пайдоиши ин вожаро каме шарҳу возеҳ диҳем. Духтарон дар Олмон як рӯз пеш аз тӯй дар назди арус ҷамъ шуда, аз гули *der Rosmarin* - розмарин гулчанбар бофта, ба меҳмонон тақсим мекунанд. Дар шаҳри Каринтияи Олмон ин маросимро «шоми гулчанбари арус - *Kranzelbindabend*» меноманд. Ин, аслан, шоме мебошад, ки арусу домод бо дӯстони даврони кӯдакӣ ва ҷавониашон хайрухуш намуда, ба зиндагии мустақилона оғоз менамоянд [144, 69].

Ҳангоми таҳлили мавод, инчунин, муайян намудем, ки анъанаи тухфа кардани гул миёни олмониҳо аз қадим мавҷуд буда, то айни замон, маҳфуз мондааст. Ин анъана бо номи «*Blumenschenken*» миёни ин ақвом маъмул буда, дар маросимҳои зодрӯз, тӯйи арусӣ, иди Рӯзи модар, рӯзи ошиқон, мавлуди Исо ва ғайра вирди забон оварда мешавад. Махсусан, дар иди Рӯзи модаро дар мағозаҳои гулфурӯшии Олмон ҳангома ба вучуд меояд. Чун

анъана олмониҳо дар рӯзи иди модарон ба модарҳояшон меҳчагул - *Die Nelke* тухфа менамоянд. Дар рӯзи ошиқон бошад, ҳамчун рамзи ишқу муҳаббат ба ошиқон гули садбарги сурх – *die rote Rose* тухфа мекунанд. Дар Олмон аз ҳама тухфаи беҳтарин дар «мавлуди Исо» -*das Weihnachten* ин гули ситораи Байт-Лаҳм - *der Bethlehem Stern* мебошад, ки ин гул хеле камёфт ва машҳур аст. Олмониҳо гули савсан – *die Schwertlilie, Iris*-ро ба касе тухфа намекунанд, онҳо ин гулро гули қабристон меноманд.

Истилоҳи “гули баҳман” низ дар забони тоҷикӣ серистеъмол буда, муодили худро дорост. Дар баъзе манотиқ ин гул бо номи “гули сардак” ошно буда, пайдоиши он марбут ба ранг аст.

Аз сабаби маъмул буданаш, дар «Донишнома» низ, дар ҳамин шакл дарҷ гардидааст: *Баҳман – гули баҳман, бойчечак, гули ях, гули қосид, ҳасратгул* (*Crocus korolvii*) як навъ гули хурдӯйи аввали баҳор мерӯйидагӣ.

Гарчанде калимаи бойчечак бештар миёни тоҷикон дар ҳамин шакл маъмул буда, дар ҳамин шакл дар истифода қарор дошта бошад ҳам, аммо муодили он дар забони олмонӣ *das Schneeglöckchen* – бойчечак, баҳман мебошад, ки якчанд намуд дорад, аз қабилӣ *Clusius Schneeglöckchen* – бойчечаки қатраи барфӣ, *Kaukasus Schneeglöckchen* – бойчечаки Қавқоз, *Schmalblatriges Schneeglöckchen* – бойчечаки баргборик, *Cilischen Schneeglöckchen* – бойчечаки лиликӣ, *Foster Schneeglöckchen* – бойчечаки парварда, *Zierliches Schneeglöckchen* – бойчечаки нозук ва ғайра.

Мардуми Эрон бойчечакро «гули сурӣ» мегӯянд. Маликушшуаро Баҳор дар ғазали «Ман нагӯям, ки маро аз қафас озод кунед» мефармояд:

Андалебон гули сурӣ ба чаман карда вуруд,

Баҳри шодбоши қудумаш ҳама фарёд кунед.

Ҳангоми таҳлили мавод, инчунин, исбот намудем, ки дар забони тоҷикӣ ва осори пурғановати адибони тоҷик вожаи «бойчечак» низ сермахсул аст. Маънои он дар забони тоҷикӣ «ғиёҳи гули зарду сафедчадор, ки дар кӯҳу саҳро баъди тамои шудани барфҳо мерӯяд ва муждарасони баҳор шумурда мешавад, гули баҳман, нарғис» мебошад.

Дар ҳақиқат, бойчечакро дар қисмати чануби Тоҷикистон, махсусан, дар навоҳии вилояти Хатлон *гули тағорашиканак, гули қошуқтарошак* мегӯянд. Барои он тағорашиканак мегӯянд, ки мардум бо дидани ин гул аз оғози Наврӯз огоҳӣ меёбанд. Ба ин муносибат тамоми сарулибосҳои зимистон чамъшударо покшӯӣ мекунанд ва аз чомашӯӣ зиёд, ҳатто, тағораҳо мешикананд. *Қошуқтарошак* номидани ин гул низ ба шарҳи болоӣ рабт дорад. Одамон дегу табаку косаву қошуки дар зимистон сиёҳу чарббастаро метарошиданд ва тоза мекарданд, то ки Наврӯзро бо сарулибоси тоза, хонаи озода, дегу табақи тамизшуда ва қалби пок истикбол гиранд. Номгӯӣи вожаи гул ва навъҳои онро адибони олмонизабон дар осори пурғановати хеш хеле зиёд мавриди истифода қарор додаанд. Масалан, дар китоби «*Deutsche Kinderreime*» (Шеърҳои кӯтоҳи кӯдаконаи олмонӣ) дар шеъри *Ringelreihen* (Қатори ҳалқаҳо) вожаи *Vergissmeinnicht* (марзангӯш) хеле зиёд мавриди истифода қарор гирифтааст.

Ringelreihen

Ringel ringel Rosa,

Schönste Aprikosa,

Veilchen blau, Vergissmeinnicht,

Alle Kinder setzen sich.

Қатори ҳалқаҳо,

Ҳалқа, ҳалқаи гулобӣ.

Зеботарин зардолу,

Бунафшаи кабуд, марзангӯш,

Ҳама бачаҳо нишастаанд [234, 335].

Инчунин, дар забони олмонӣ вожаи садбарг - *die Rose* ва оби садбарг – *das Rosenwasser* хеле серистеъмоланд: *Nahe einem Bach war ein Thronstiz errichtet. Er war mit kostbaren Teppichen behängt und duftete nach Moschus und Rosenwasser.* Дар назди дарё тахт барпо карда шуд. Дар он қолинҳои қиматбаҳо овезон буд ва аз он бӯӣи мушқу оби садбарг меомад. *Inzwischen jagte Rustam dem Alburs zu. Er ruhte nicht beim Schein der Sterne und nicht in*

der Glut der Sonne. Schon sah er den Berg des Wundervogels Simurg in die Wolken ragen, da gelangte er zu einem Palast, umgeben von *Wald* und sprudelnden Quellen. Дар ин миён Рустам аз паси Албурс давид. Дар нури ситораҳо ва шуълаи офтоб ором нагирифт. Аллакай дид, ки кӯхи мурғи муъчизавии Симурғ ба абрҳо мебарояд, баъд, ба қасре омад, ки гирду атрофи онро *бешазорҳо* ва чашмаҳои пурҷӯш ихота кардаанд [241, 56].

Калимаҳое, ки тавассути решаи «гул» дар забони олмонӣ пайдо шудаанд, аз қабилӣ *гулдон* – *die Vase* ва *гулдаста* – *der Strauss* низ дар забони олмонӣ хеле серистеъмоланд: *Blumen*, die man zusammen in der Hand hält oder in eine Vase stellt sind ein *Strauss*. Papa schenkt Mama oft einen *Strauss Blumen*. Гулҳое, ки шумо дар даст доред ё дар гулдон мегузоред, гулдаста аст. Падар тез-тез ба модар гулдаста тухфа мекунад [204, 21].

Viele Häuser haben einen *Garten mit Rosen, Blumen und Bäumen*. Wir spielen gern im *Garten*. Дар бисёр хонаҳо боғе бо садбаргҳо, гулҳо ва дарахтон мавҷуд аст. Мо дар боғ бо шавқ бозӣ мекунем.

Die *Blume* spiegelt sich im Wasser. Сояи гул дар об инъикос меёбад [239,130].

Хулосаи боби якум

1. Ҳангоми таҳлили мавод собит намудем, ки андешаҳои ҷолиб роҷеъ ба забоншиносии фарҳангӣ хеле барвақт ҳанӯз дар асрҳои XVIII ва XIX аз ҷониби донишмандони варзида И. Гердер, В. Ҳумболдт, Э. Сепир ва дигарон баён гардидаанд. Дар забоншиносии рус ақидаҳои ҷолиб роҷеъ ба забоншиносии фарҳангӣ ҳанӯз аз солҳои 90-уми асри XX рӯйи варақ оварда шудаанд.

2. Дар забоншиносии тоҷик низ роҷеъ ба забоншиносии фарҳангӣ дар муқоисаи забонҳо андешаҳои ҷолибро муҳаққиқони тоҷик дар асару мақолаҳои худ иброз намудаанд. Аммо, то айни замон, масъалаҳои мубраме арзи вучуд доранд, ки роҳи ҳали худро наёфтаанд. Яке аз чунин масъалаҳо пажӯҳишу омӯзиши лексикаи соҳавӣ дар доираи забоншиносии фарҳангӣ маҳсуб меёбад.

4. Ҳангоми таҳлили мавод, собит намудем, ки қавми тоҷик ва олмонӣ аз миллатҳои куҳанбунёди ориёӣ маҳсуб ёфта, аксарияти урфу одат ва суннату

анъанаҳои монанд доранд, ки дар соҳаи боғдорӣ низ аксарияти онҳо ба мушоҳида расиданд.

5. Инчунин, ҳангоми таҳлили мавод ба мо аён гашт, ки анъанаи боғдорӣ кори хайру савоб ба ҳисоб рафта, калимаву истилоҳоти ин соҳа дар китобҳои муқаддаси Авесто, Қуръони Шариф ва Инчил мавриди истифода қарор гирифтаанд. Аксарияти онҳо бо ҳамон шаклу маъние, ки дар ин китобҳо мавриди истифода қарор гирифтаанд, то ба замони мо омада расидаанд.

6. Ҳангоми таҳлили мавод, собит намудем, ки таҳқиқи калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номи дарахтони мевадор бештар дар забоншиносии тоҷик дар асоси осори адибон ва лаҳҷаву шеваҳои забони тоҷикӣ ба роҳ монда шудааст. Инчунин, ба мо аён гашт, ки гарчанде омӯзишу пажӯҳиши ин навъи калимаву истилоҳот дар забоншиносии тоҷик бештар дар доираи лаҳҷаву шеваҳо ва дар осори пурғановати ниёгонамон ба роҳ монда шуда бошанд ҳам, вале муқоисаи он бо забонҳои дигар, махсусан, бо забони олмонӣ, то айни замон, ба мушоҳида намерасад.

7. Таҳлили мавод ба мо имкон дод, исбот намоем, ки қисмати калони лексикаи забонҳои тоҷикӣ ва олмониро калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номи дарахтони бемева ташкил медиҳанд. Аз ҷониби муҳаққиқон ин гурӯҳи калимаҳо ба риштаи таҳқиқ қашида шуда, ҳатто, муқоисаи онҳо бо дигар забонҳо, махсусан, забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба роҳ монда шудааст. Муҳаққиқони тоҷик дар таҳқиқоти худ бештар ба сохтори луғавӣ маъноии ин гурӯҳи калимаҳо диққат дода, омӯзиши ҷанбаҳои лингвофарҳангии онҳо то андозае аз мадди назари муҳаққиқон дур мондааст.

8. Дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ ва олмонӣ мавқеи калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номи гулҳо хеле калон буда, омӯзишу пажӯҳиши ин навъи калимаҳо аз ҷониби муҳаққиқони хориҷиву ватанӣ ба мушоҳида мерасанд. Вожаи «гул» аз ҷониби муҳаққиқон ҳамчун концепт баррасӣ шудааст. Инчунин, ошкор намудем, ки муҳаққиқон калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номи гулҳоро бештар дар доираи олами рустаниҳо мавриди омӯзишу пажӯҳиш

қарор додаанд. Дар фарҳангу луғатномаҳо калимаҳои ифодакунандаи номи гулҳо хеле зиёд оварда шудаанд

9. Ҳамин тариқ, лексикаи соҳавӣ, махсусан, соҳаи боғдорӣ (дар мисоли номи дарахтони мевадиханда, бемева ва гулҳо), ки бештар хусусиятҳои милливу фарҳангиро зоҳир менамоянд, аз ҷониби муҳаққиқон омӯзишу пажӯҳиши амиқу густардaro тақозо менамоянд.

БОБИ II

ТАСНИФОТИ МАВЗУИИ ВОЖАГОНИ СОҲАИ БОҒДОРӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА ОЛМОНӢ

2.1. Номгӯи боғҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ

Мусаллам аст, ки дар баррасии масъалаҳои омӯзишу пажӯҳиши лексикаи соҳавӣ муҳаққиқон бештар ба тасвири забонии ҷаҳони қавмҳо диққати худро рағбат меҷоянд. Аз он ҷумла, омӯзиши лексикаи соҳаи боғдорӣ дар забони тоҷикӣ ва муқоисаи он бо дигар забонҳо ба тасвири забонии ҷаҳон алоқамандии зиёд дорад. Роҷеъ ба ин масъала, дар забоншиносӣ низ фикру андешаҳои муҳташиф рӯйи варақ омадаанд. Масалан, ба андешаи М. Султонзода «дарки тасвири забонии ҷаҳон, ки соҳаҳои гуногуни дониши инсон дар бораи муҳити зистро дар бар мегирад, дар баррасии калимаву истилоҳоти соҳавӣ ҷойи махсусро ишғол мекунад» [119,21].

Дар забони тоҷикӣ тавассути калимаи боғ вожаҳои *боғбон*, *боғбонӣ*, *боғдор*, *боғдорӣ*, *боғистон*, *боғкӯчӣ*, *боғкӯча*, *боғмонанд*, *боғот*, *гулбоғ* ва ғайра ба зӯҳур омадаанд. Инчунин вожаи боғ, дар ташаккули иддае аз номвожаҳои ҷуғрофӣ ва номи боғҳо низ нақши калонро бозидааст. Аз қабيلي Турушбоғ (номи деҳа), Ангурбоғ (номи деҳа), Боғи оғон, Боғи баланд, Боғи биҳишт, боғи дилкушо, Боғи нав, Боғи чинор, Боғи шамол, Боғи ҷаҳоннамо (номи боғ).

Аслан, зарбулмасали “*Аз одами нек боғ мемонад, аз одами бад доғ*”-ро марзи маъноияш на чандон васеъ буда, аз байни тоҷикзабонон дур рафта наметавонад. Дар забони олмонӣ иддае аз мақолу зарбулмасалҳо шояд, ки маънои наздикро ифода намоянд. Аз ҷумла: “*Der gute Mensch hinterlässt einen guten Namen, der böse einen schlechten Ruf*”. (Одами хуб номи нек мегузорад, одами бад – номи бад); “*Ein guter Name ist besser als großer Reichtum*” (Номи нек аз сарвати калон беҳтар аст) ва ғайра.

Вожаи “*боғ*” чунон ҳам дар тафаккури мардуми тоҷик нақш бастааст, ки ҳатто, адибони зиёде тавонистаанд шеърро ғазалҳои худро ба ин мавзӯ

бахшанд. Масалан, шоири ширинкаломи тоҷик – Лоик Шералӣ чунин овардааст:

Бар ҳар ниҳол, сарсабз дидаи дар боғ,
Нигар боғи шукуфон,
Нигар ба шоҳаи пурбар.
Нигар ба раддаи себу анору зардолу,
Тамоми умр сари сабзи хеш бахшидам.
Чу раддаи аскар,
Ҳама нишонаи заҳмат.
Ҳама нишонаи ман аст,
Забони барги дарахтон сипоси ман доранд.
Ки ҳар кадом чу ровии достони ман аст,
Дарахту чӯян полезу шаҳпули корез.
Якумро шоҳиди гӯёву безабони ман аст [221, 91].

Лоик Шералӣ дар навишти ин сатрҳо хотиррасон менамояд, ки нишонаи инсони хуб ин боғпарварӣ аст, инсони нек аз худ боғро ба мерос мегузорад. Нексириштии инсонро шоир дар бунёди боғҳо низ мебинад. Аслан, вожаҳои соҳаи боғдорӣ калимаҳои умумиточикӣ мебошанд. Ҳамаи калимаҳои соҳаи боғдорӣ калимаҳои умумиточикианд ва миқдоран хеле зиёданд [41, 82]. Дар ин маврид, андешаи муаллиф хеле дуруст аст. Дар ҳақиқат калимаҳое, ки соҳаи боғдориро ифода мекунанд, калимаҳои умумиточикианд ва яке аз хусусиятҳои вожаҳои умумиточикӣ ин калимасоз будани онҳо маҳсуб меёбад.

Чӣ тавре ки зикр намудем, дар забони олмонӣ низ роҷеъ ба шарҳу тафсири калимаи «боғ» муҳаққиқон андешаҳои гуногун баён намуда, дар фарҳангҳо онро ба таври гуногун тафсир намудаанд. Масалан, дар фарҳанги «Новый немецко-русский и русско-немецкий словарь» калимаи *der Garten* (боғ) тафсир шуда, калимаҳое, ки тавассути ин реша дар забони олмонӣ ба миён омадаанд, оварда шудааст, аз қабилӣ *die Gartenanlage* – гулгашт, *der Gartenbau* – боғдорӣ, *die Gartengieskanne* қуттии обёрии боғ (садовая лейка),

das Gartenhaus – хонаи берун аз шаҳр, *der Gartenschlauch* – лӯла барои об додани боғ, *der Gartenzaun* – девори боғ ва ғайра [186, 154].

Инчунин, дар фарҳанги «*Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache*» низ тавассути калимаи *Der Garten* (боғ) ташаккулёбии дигар вожаҳо ба мушоҳида мерасанд. Аз ҷумла: 1. *Der Garten (durch einen Zaun) begrenztes Stuck Land (am Wohnhaus), das dem Anbau von Gemuse, Obst und Blumen (für den eigenen Bedarf) dient; FELD // ein grosser , gepflegter, verwilderter Garten; im Garten etw. Säen, pflanzen, ernten; den Garten umgraben, harken; im Garten arbeiten, Unkraut jäten* 2. *Ein botanischer, zoologischer Garten, Gertnerei – Gartenbau, Gartengerät, Kindergarten, Kleingarten, Kleingärtner, Tiergarten*, ки тарҷумааш ба забони тоҷикӣ чунин аст: боғ, (дар назди девор) замини маҳдуд (дар назди хона), ки барои парвариши сабзавот, мева ва гул (барои эҳтиёҷи худ) истифода мешавад; майдон // боғи калон, хуб нигоҳ дошташуда, дар боғ чизе кишт кардан, шинондан, ҳосил ғундоштан, боғро нарм кардан; боғро тоза кардан, дар боғ кор кардан, боғро хишова кардан. Боғи ботаникӣ, зоологӣ, боғдор – боғдорӣ, таҷҳизоти боғдорӣ, боғча, қитъа, боғбон, боғи ҳайвонот ва ғайра [189, 373].

Дар эҷодиёти халқии мардуми Олмон низ истифодабарии калимаи «боғ» дар шеъру қитъаҳояшон хеле зиёд ба мушоҳида мерасад, ки овардани сатрҳои зерин аз ин далолат менамоянд:

Im Zoopark

In den Garten gehen wir,
Wilde Tiere wohnen hier.
Löwen, Tiger, weisse Bären,
Die am kalten Wasser leben

Дар боғи ҳайвонот

Мо ба боғ меравем,
Ин ҷо ҳайвоноти ваҳшӣ зиндагӣ мекунанд.
Шерҳо, палангон, хирсҳои сафед,

Ки дар оби хунук зиндагӣ доранд.

Дар ин маврид, ворисони забони олмонӣ калимаи “боғ”-ро ба маънои аслии худ мавриди истифода қарор дода, тавассути ин содаву гуворо будани забони олмониро исбот намуда, онро ба маънои «ҷойе, ки ҳайвонҳоро нигоҳ медоранд», истифода намуда тавонистаанд.

Дар порчаҳои дигар низ қорбасти калимаи “боғ” миёни ворисони забони олмонӣ ба назар расида, аз серистеъмол будани ин вожа далолат медиҳанд:

Der stille Garten

Wie gefangen liegt die Sonne,
Hier in meinem kleinen Garten.
Wo zu immer neuer Wonne,
Tausend Wunder auf mich warten.

Боғи ором

Офтоб ба дурахшидан сар кард,
Дар ин боғи хурди ман.
Дар кучо барои ҳамеша лаззати нав,
Маро ҳазор муъҷиза интизор аст. Karl Ernst knodt (1856-1917), Deutscher Dichter.

Адибони олмонизабон дар ин маврид тавассути истифодабарии вожаи “боғ” исбот намудаанд, ки ин калима дар ҳар як маврид маъноҳои гуногунро ифода карда метавонад.

Mein Garten

Mein Garten ist ein Liederbuch,
Die Rosen und Reseden.
Verstreuen weichen Wohlgeruch,
Im wind die Bäume reden.

Боғи ман

Боғи ман китоби суруд аст,
Садбарг ва садбарги сурх.
Бӯйи нарм пошида,

Дар шамол дарахтон сухан мегӯянд.

Дар фарҳангҳои тоҷикӣ низ тавассути калимаи “*боғ*” ташакулёбии вожаҳое, ки ба маънои дигар корбаст мешаванд ба мушоҳида мерасанд. Дар фарҳанги «Бурҳони қотеъ» тафсири калимаи боғ оварда шуда, ба ғайр аз маънои аслиаш дигар маъноҳо омадани он низ зикр ёфтааст: “*Боғ* маъруф аст, ки ба арабӣ ҳадиқа гӯянд; ва киноя аз дунё ва рӯзгор ҳам ҳаст” [169, 147]. Дар ҳақиқат, вожаи боғ дар забони тоҷикӣ сермаъноиро касб карда, ба ғайр аз маънои аслии худ дигар маъноҳоро низ ифода менамояд.

Илова бар ин, ба мушоҳида расид, ки дар ин фарҳанг ибораҳое вучуд доранд, ки тавассути вожаи “*боғ*” ташақкул ёфта, маънову муҳтавояшон ба ҳамаи ворисони забони тоҷикӣ ошно нестанд, аз қабилӣ *боғи бадеъ* ишора ба бихишт аст, ки хулди барин бошад; *боғи рафеъ* ба маънии боғи бадеъ аст, ки киноя аз бихишти анбарсиришт бошад; *боғи зогон* номи боғест аз боғҳои Ҳирот, *боғи саҳо* киноя аз дунё бошад; ва киноя аз мардуми соҳиби ҳиммат ва саховат ҳам ҳаст; *боғи сиёвушон* номи савтест аз мусиқӣ; *боғи ширин* номи навост аз мусиқӣ; ва номи лаҳни ҷаҳорум бошад аз сӣ лаҳни Борбад; *боғи қудус* ишора ба бихишт аст [169, 147].

Чӣ тавре ки дар боло зикр намудем, калимаи “*боғ*” дар ташаққули бисёр ибораҳои тоҷикӣ мавқеи муайянро ишғол менамояд, Ин ибораҳо дар луғатҳои пешин низ дарҷ гардиданд, ки аз ғановатмандии забони тоҷикӣ дар он давра далолат медиҳад, аз қабилӣ *боғи насим* (боғест дар кашмир), *боғи назир* (боғест машҳур дар Сифохон) [173, 32]. Дар айни замон, дар забони тоҷикӣ ин ибораҳо маънои дигарро ба худ касб намудаанд, Масалан, ибораи «боғи Насим» маънои «боғе, ки Насим гуфтани шахс бунёд намуд» ва «боғи Назир» маънои «боғе, ки аз ҷониби Назир бунёд шудааст»-ро ифода менамояд. Дар ин фарҳанг, инчунин, ибораи «боғ сабз намудан» омадааст, ки тафсири он чунин аст: «ваъдаҳои дурӯғ кардан, аз роҳи фиреб» [173, 32]. Дар ин маврид низ гуногунии тасвири забонии ҷаҳони қавмҳои тоҷику олмонизабон ба мушоҳида мерасад. Ба ғайр аз маънои худ дар дохили

таркибҳо ва ибораҳои фразеологӣ калимаи «боғ» ба маънои маҷозӣ низ омада метавонад.

Воқеан, чӣ тавре зикр намудем, Тоҷикистон яке аз кишварҳои «сабз» ба ҳисоб рафта, дар ин мавзӯ навъҳои гуногуни боғҳо мавҷуданд, ки бо калимаву ибораҳои меъёрзеби тоҷикӣ номгузорӣ карда шудаанд. Яке аз чунин ибораҳо иборати «Боғи миллӣ» ба ҳисоб меравад. Ин ибора аз ду ҷузъ ташаккул ёфта, бо гузашти айём шаклу маънои худро нигоҳ дошта тавонистааст.

Вобаста ба тарзи парвариши дарахтон боғҳо номҳои навро касб карда метавонанд, ки дар забони тоҷикӣ мавҷудияти ибораҳои тоқбоғ, ангурбоғ, олуҷабоғ, гелосбоғ ва ғайра аз ин шаҳодат медиҳанд. Илова бар ин ҳаминро зикр намуданием, ки калимаи “*боғ*” дар пайдоиши баъзе навъҳои рустаниҳо мавқеи калонро мебозад, аз қабилҳои гулҳои боғӣ, пудинаи боғӣ, ки инро дигар муҳаққиқон низ зикр намудаанд [119, 53].

Ҳангоми таҳлили мавод мушоҳида намудем, ки дарахтони нодир ороишӣ аз хориҷи кишвар оварда шудаанд, аз ин лиҳоз, номҳои онҳо низ бетағйир ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ аз он забонҳо ворид гардидаанд.

Вобаста ба навъи парвариши дарахтони мевадору бемева калимаи “*боғ*” дар забони тоҷикӣ ва олмонӣ ба гурӯҳҳои гуногун гурӯҳбандӣ карда мешавад:

а) номгузориҳои боғҳо аз рӯйи вазифашон: *боғҳои саноатӣ* - *der industrie Garten*, *боғи мактабӣ* - *der Schulgarten*, *боғи коллексионӣ* - *der kollektion Garten*, *боғи ниҳолпарварӣ* - *der Zuchtgarten*, *боғи селекционӣ* - *der Selektiongarten*, *боғи ботаникӣ* - *botanischer Garten* ва ғайра. Иборати *der industrie Garten* (боғи саноатӣ) дар забони олмонӣ исми ҷинси мардона маҳсуб меёбад. Аммо ногуфта намонад, ки дар ин маврид, яъне дар ташаккулёбии калимаҳо низ сохтори морфологӣ забонҳо нақши ҳалқунандаро мебозад. Аз сабаби он ки исми мураккаби “*der industrie Garten*” аз ду ҷузъ иборат буда, дар ташаккулёбии он нақши калимаи *der Garten* бағоят калон аст, аз ин лиҳоз, артикли “*der*”-ро гирифта, мутааллиқи

чинси мардона гаштааст. Дар ин маврид, гуногунии сохтори морфологии забонҳо ба мушоҳида мерасад. Чӣ тавре ки маълум аст, забонҳо аз рӯи сохтори морфологиашон ба чор гурӯҳ чудо мешаванд, ба мисли забонҳои решагӣ (забонҳои тибетӣ, вьетнамӣ, чинӣ); забонҳои аглюнатативӣ (забонҳои туркӣ, муғулӣ, японӣ, тоторӣ, арманӣ, гурҷӣ, шумерӣ, куриёӣ, финӣ, венгерӣ); флективӣ (русӣ, олмонӣ, ирландӣ, полякӣ – (лаҳистонӣ), литовӣ, испанӣ, итолиёӣ, арабӣ, ҳиндӣ, форсӣ, румӣ, юнонӣ) ва ғайра. Аз сабаби он ки забони олмонӣ ба гурӯҳи забонҳои флективиӣ синтетикӣ ва забони тоҷикӣ флективиӣ аналитикӣ дохил мешавад, аз ин лиҳоз, дар ин забонҳо ташаккулҳои калимаҳо низ бо роҳҳои гуногун ба роҳ монда шудааст.

Мусаллам аст, ҳар яке аз ин калимаву ибораҳо дар иртибот бо чизе пайдо шудаанд. Масалан, агар барои боғ заминҳои хокаш ковоку нарм чудо карда шаванд, дар ин маврид, ибори “*боғи хокаш нарм*” ба зухур меояд. Агар замини боғҳо намакҳои зарарнок дошта бошад, дар он маврид, ибори “*боғи хокиҷӯр*” ташаккул меёбад.

Пайдоиши ибори *боғи саноатӣ*, ки аз рӯи ин тарзи нигоҳбонӣ робитаи зич дошта, боиси пайдо шудани истилоҳоти “*боғҳои саноатӣ*” гашта тавонистааст. Истилоҳоти “*боғҳои коллексионӣ*” ва “*боғҳои селексионӣ*” аз сабабе ба вучуд омадаанд, ки дар муассисаҳои таҳқиқоти илмӣ бо мақсади рӯёнидани навҳои ин нави дарахтонро, бо мақсади беҳтар намудани навҳои мавҷуда ва ғайра бунёд мекунанд.

Истилоҳоти “*боғҳои ботаникӣ*” дар заминаи муассисаҳои таҳқиқотӣ ва фарҳангию маърифатие, ки дар онҳо рустаниҳои маҳаллӣ ва аз дигар кишварҳоро мепарваранд пайдо гардидааст.

б) номгузориҳои боғҳо вобаста ба фарогириҳои масоҳат: *боғи садгектара – der hunderthektar Garten, боғи панҷгектара – der fünfhektar Garten, боғи даҳгектара – der zehnhektar Garten, боғи панҷоҳгектара – der fünfzighektar Garten* ва ғайра.

Ҳангоми таҳлили мавод собит намудем, ки дар ташаккули ин нави ибораҳо мавқеи калимаи русӣ-аврупоии “*гектар*” бениҳоят калон аст.

Гарчанде дар забони тоҷикӣ истилоҳотии ченаки вазн, ки барои тарозуи мисгарӣ муқаррар карда шудааст, аз қабилӣ сирнимиян (95 кг, 87 гр), нимман (47 кг, 93 гр), чоряк (26 кг, 96 гр), нимчоряк (14 кг, 48 гр), нимхурд (5 кг, 94 гр), этимак (2 кг, 98 гр), эсирак (1 кг, 49 гр), ғарибак (107 гр), мискинак (46, 8 гр), ниммискинак (23, 4 гр), як мисқол (4, 68 гр) ба мушоҳида расанд ҳам [27,78], вале истилоҳоти ифодакунандаи масоҳат он қадар зиёд ба мушоҳида намерасанд.

в) номгузориҳои бозхӯ, вобаста ба тарзи бунёди онҳо дар замин: *боғи шӯрхӯк* - *der Salzboden Garten*, *боғи хушкхӯк* - *der Trockenboden Garten*, *боғи тархӯк* - *der Nassboden Garten*, *боғи хокаш серхӯсил* - *der Fruchtbareboden Garten*, *боғи хокаш камхӯсил* - *der Unfruchtbareboden Garten*, *боғи хокаш ковок* - *der Hohlboden Garten* ва ғайра.

г) номгузориҳои бозхӯ, вобаста ба замони пухта расидани мева: *боғи зимистона* – *der Wintergarten*, *боғи баҳорӣ* – *der Frühlingsgarten*, *боғи тобистона* – *der Sommergarten* ва ғайра.

2.2. Калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номгӯи дарахтони

мевадор дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ

Калимаву истилоҳоти зиёде дар забони тоҷикӣ ва олмонӣ вучуд доранд, ки дар ифодаи дарахтони мевадор қорбаст мегарданд. Худи вожаи “мева” “*die Frucht*” бештар ба ғайр аз маънои асосии худ боз ба маънои маҷозӣ дар забони олмонӣ қорбаст мешаванд: *Manchmal trägt sogar das Warten auf ein Flugzeug Früchte*, *Solche, die auch 28 Jahre später nichts an Frische verloren haben, nur gereift sind und überaus begehrt*. Баъзан, ҳатто, интизориҳои ҳавопаймо *меваи* худро медиҳад. Онҳое, ки ҳатто, пас аз 28 сол таровати худро гум накардаанд, танҳо ба қамол расиданд ва хеле маҳбӯб шудаанд [241, 51]. Дар ин маврид, калимаи “мева” дар забони олмонӣ ба маънои “*натича*” омадааст.

Ақсарияти донишмандон ин навъи дарахтонро боз дарахтони босамар низ меноманд, ки дар забони олмонӣ низ дар ин шакл мавриди истифода

кароп гирифтанаш ба мушоҳида мерасад: Norbert Switalla schaute noch einmal lange auf das Haus, das bis vor kurzem ihm gehört hatte. *Die Obstbäume* hatte er selbst gepflanzt, vor zehn Jahren, zur Geburt seines Sohnes. Норберт Свитала бори дигар дуру дароз ба хонае, ки то ба наздикӣ ба ӯ тааллуқ дошт, нигарист. Ӯ *дарахтони мевадихандаро* худаш, даҳ сол пеш, барои таваллуди писараш шинонда буд [240, 60].

Дар Тоҷикистон ва Олмон навъҳои гуногуни дарахтони мевадиханда парвариш меёбанд. Аксарияти онҳо сирф хусусиятҳои миллию фарҳангиро зоҳир намуда, бо вожаҳои номгузори шудаанд, ки барои муайян намудани баромади онҳо, яъне таърихи пайдоиши онҳо як таҳқиқоти забоншиносии дигар лозим меояд, аз қабили *токи ангури дили кафтар, токи ангури муллохолдорӣ, дарахти фаллабиҳӣ, дарахти лонҷигда, дарахти ҷигдаи хугак, дарахти ҷигдаи хирсак, дарахти ҷигдаи сагак, дарахти нӯстлохҷигда* ва ғайра [116, 81].

Теъдоди зиёди калимаву истилоҳоти ин бахш ба мо имконият медиҳад, ки онҳоро ба таври зайл гурӯҳбандӣ намоем:

а) номи навъҳои дарахтони себ: Дарахти себро дар Тоҷикистон хеле зиёд парвариш менамоянд. Аз сабаби он ки мевai ин дарахт хеле ғоидаовар аст, аз ин лиҳоз, парвариши он низ дар кишвари мо пурра ба роҳ монда шудааст. Дар забони тоҷики навъҳои зерини дарахти себ парвариш карда мешаванд, аз қабили *дарахти себи некмардонӣ, дарахти себи хубонӣ, дарахти себи сурх, дарахти себи сабз, дарахти себи зард, дарахти себи сафед, дарахти себи кӯҳӣ, дарахти себи даштӣ, дарахти себи розмарин, дарахти себи семеринка, дарахти шакарсеб, дарахти пахтасеб, дарахти себи ниёзӣ, дарахти себи нордонак, дарахти себи ширинак, дарахти себи турушак, дарахти себи холдорак, дарахти бодарингсеб, себи тирамоҳӣ* ва ғайра. Дар ин маврид қайд карданием, ки “себи даштӣ”-ро мо бо ибораи “себи худрӯй” иваз карда метавонем. Муҳаққиқ Султонзода Мижгона низ дар монографияи худ «Структурно - семантический анализ лексики, отражающей растительный мир в таджикском и английском языках» ибораҳои «гулҳои

худрӯй», «алафҳои худрӯй»-ро оварда, тарҷумаи онҳоро бо забони русӣ «дикие цветы» ва «сорные травы» додааст [119, с. 63], ки ҳамон мафҳуми «гулҳои даштӣ» ва «алафҳои даштӣ»-ро дода метавонанд.

Чӣ тавре, ки дар боло зикр намудем, аксарияти номҳои ифодакунандаи дарахтон дар забони тоҷикӣ хусусиятҳои халқӣ-гуфтугӯиро касб намуда, тавассути калимаҳои лаҳҷавӣ номгузорӣ шудаанд. Масалан, муҳаққиқ М. Гулова дар рисолааш – «Калимаҳои ифодакунандаи номи дарахтони мевадор дар лаҳҷаҳои ноҳияи Айнӣ» тавофути ин гурӯҳи вожаҳоро бо забони адабӣ нишон дода, ҳамчун намуна номгӯии зерини себро овардааст, ки бештар дар лаҳҷаҳои ноҳияи Айнӣ истифода мешаванд: *шакарсеб, себи ниёзӣ, некмардунӣ, загорасеб, ҷавпазак, сафедсеб, тезпазак, ҳуснӣ Юсуфӣ, сангсеб, ғечак, барсарӣ, ноксеб, себи абду* ва ғайра [9, 51].

Гарчанде дар мадди назар чунин намояд, ки барои ташаккули воҳиди луғавии «себи сибиренка» мавқеи номвожаи Сибир калон аст, вале ҳангоми таҳлили мавод ошкор намудем, ки ин номвожа ба пайдоиши номгӯии «себи сибиренка» ягон иртиботе надорад. Роҷеъ ба пайдоиши калимаи «себи семеринка» муҳаққиқ Г. Абдуллоева чунин ибрози андеша намудааст: «Гарчанде дар мадди назар чунин намояд, ки ин ибора дар вобастагӣ бо макон, яъне Сибир ташаккул ёфта бошад ҳам, аммо ҳангоми таҳлил исбот намудем, ки дар пайдоиши ин ибора амали олими варзидаи украинагӣ Лев Семеренко нақши беандозаро бозида тавонистааст. Дар соли 1893 ин навъи себро ӯ ба намоишгоҳи Екатиринодар оварда, ба намоиш гузошт. Себҳоро ба шарафи падари худ Платон Семеренко чунин номгузорӣ намуд. Пас аз он парвариши ин навъи себ дар Тоҷикистон низ ба роҳ монда шуд» [3, 201]. Дар забони олмонӣ ибораи себи сибиренка дар шакли «Sibirischer Apfel» арзи вуҷуд дорад.

Дар Олмон чунин дарахтони себ парвариш меёбанд: *Carola Apfelbaum* (дарахти себи карола), *Holsteiner Cox Apfelbaum* (дарахти себи голштейн кокс), *Pinova Apfelbaum* (дарахти себи пинова), *Pilot Apfelbaum* (дарахти себи пилот), *Rebella Apfelbaum* (дарахти себи исёнгар), *Renewa Apfelbaum* (дарахти

себи навкарда), *Jakob Fischer Apfelbaum* (дарахти себи Якоб Фишер), *Geheimrat Dr Apfelbaum. Oldenburg* (як навъ дарахти себе мебошад, ки аз соли 1897 дар Демалиген дар идораи олии нигохубини дарахтони мевадиханда парвариш карда мешавад), *Altlaender Apfelbaum* (дарахти себ бо номи мамлакатҳои кӯҳна), *Pfannkuchenapfel Apfelbaum* (дарахти себи блин), *Baumanns Rennete Apfelbaum* (дарахти себи ренет бауман), *Rote Sternrenette Apfelbaum*, (дарахти себи ренети сурхи ситорагӣ), *Discovery Apfelbaum* (дарахти себи кашфшуда), *weisser Klarapfel Apfelbaum* (дарахти себи сафеди тоза), *Alkmene Apfelbaum* (дарахти себи алкмен), *Roter Boskoop Apfelbaum* (дарахти себи ротер Боскоп), *Granny Smith Apfelbaum* (дарахти себи Грэнни Смит), *Ideared Apfelbaum* (дарахти себи айдаред, як намуди себ, ки аз Москва ба Олмон бурда шудааст), *Ontario Apfelbaum* (дарахти себи онтарио) ва ғайра [136, 192].

Чунон ки мебинем, таркиби луғавии забони тоҷикӣ ва олмонӣ аз ҳисоби воҳидҳои марбут ба баҳши боғдорӣ хеле бой аст. Як қисми ин навъи луғатро он калимаву истилоҳоте ташкил медиҳанд, ки маҳз, ба парвариши ангур ва коркарди меваи он дахл доранд.

б) номи навъҳои токи ангур: Токпарварӣ пешаи деринаи мардуми тоҷику олмон ба ҳисоб рафта, пайдоиши аксарияти калимаҳои ифодакунандаи номҳои ангурҳо аз давраҳои аввали рушди забонамон сарчашма гирифта, чунин номгузорӣ карда шудаанд: *токи ангури тойфӣи калон, токи ангури тойфӣи майда, токи ангури ҷавз, токи ангури нимранг, токи ангури чумурғонӣ, токи ангури зангбанд, токи ангури ҳусайни сурх, токи ангури ҳусайни сурхи калон, токи ангури кадуҳусайнӣ, токи ангури калтаҳусайнӣ, токи ангури ҳусайни акрамхӯҷагӣ, токи ангури обак, токи ангури ла(ъ)лӣ, токи ангури фаҳрӣ, токи ангури чиликӣ, токи ангури чилики сурх, токи ангури чилики сафед, токи ангури кишмиши сиёҳ, токи ангури кишмиши зард, токи ангури резон, токи ангури дили кафтар, токи ангури бедон, токи ангури бедони сурх, токи ангури дарозак, токи ангури нӯлӣ, токи шакарангур, токи ангури даштӣ, токи ангури пешпазак, токи ангури*

ҷавпазак, токи ангури зимистона, токи ангури акрамхӯчагӣ, токи ангури абдулоӣ, токи ангури чашими Юсуф, токи ангури мирзойӣ, токи ангури ҳусайнӣ, токи ангури саидгуломӣ, токи ангури сойибӣ ва ғайра.

Дар забони тоҷикӣ бовархое бо вожаи ангур ба мушоҳида мерасанд, ки аз гуногунии фарҳанги онҳо далолат менамоянд. Масалан:

Агар одам дар хобаи ангури сабзро бинад, ӯро ғаму ғусса интизор аст.

Агар токи ангурро шахси бефарзанд буррад, токи ангур ҳосил намеорад.

Агар ҳангоми вориди мурдаҳона шудан даҳонатро бо ангур ширин намоӣ, дар он хона мурда намешавад.

Дар забони тоҷикӣ тавассути вожаи ангур калимаву истилоҳоти зиёде ташаккул ёфтаанд, аз қабилӣ *ангурало*, *ангурзор*, *ангури дили кафтар*, *ангурканӣ*, *ангуркашон*, *ангуркашонӣ* *ангурмонанд*, *ангурпазӣ*, *ангурпарварӣ*, *ангурфурӯш*, *ангурфурӯшӣ*, *ангуришинонӣ* [162, 29].

Хусусияти миллий бештар дар вожаи “ангургӯркунӣ” ба мушоҳида мерасад, ки агар ин калимаро ба забони олмонӣ тарҷума намоем, – Weinlese тарҷума шуда, маънои маросиме, ки дар он одамон ҷамъ шуда, ангурҳоро барои то баҳор эмин монданашон дар таҳхонаҳо «гӯр кардан»-ро дода наметавонад. Ин маросим ба мисли маросими аноргӯркунӣ танҳо миёни тоҷикон маъмул мебошад.

Дар забони олмонӣ низ навъҳои гуногуни ангур мавҷуд мебошад, ки онҳоро аз рӯйи хусусиятҳояшон гурӯҳбандӣ меkunанд. Навъи ангур, минтақаи пайдоиши ангур, шаробнокӣ, рағаннокӣ, туршӣ, ширинӣ ва хушбӯӣ. Дар забони олмонӣ намудҳои маъмули ангур инҳо мебошад:

1. Номгӯии навъҳои ангур аз рӯйи ранг: *der Weisswein* - ангури сафед, *der Rotwein* - ангури сурх, *der Rosewein* - ангури гулобӣ, *der Schaumwein* - ангури серкафк ва ғайра.

2. Номгӯии навъҳои ангур аз рӯйи таъму мазза: *der Likorwein* – ангури хушбӯӣ (ликёрӣ), *der Dessert* – ангури десерт, *der Susswein* – ангури ширин, *Merlottraube* – ангури мерлот, *die Malbectraube* – ангури малбес, *die Cabernettraube* – ангури кабернет, *die Sauvignontraube* – ангури саувигнон, *die*

*Pinot Noir*траube – ангури пинот нор, *die Cabernet Franc*траube – ангури кабернет франк ва ғайра.

в) номи навъҳои дарахтони олуча: Олуча дар забони тоҷикӣ боз бо гунаи туршак маъмул аст, ки бештар хусусияти маҳаллӣ дорад. Меваи хушкшудаи онро тар намуда, бо хӯрокҳои миллӣ истеъмол менамоянд. Калимаву истилоҳоти зиёде дар ифодаи анвои олуча дар забони тоҷикӣ арзи вучуд доранд, аз қабилӣ *дарахти олучаи кӯҳӣ*, *дарахти олучаи зард*, *дарахти куқсултон*, *дарахти олу болуи сурх*, *дарахти одлуболуи зард*, *олуболуи сабз* ва ғайра.

Мушоҳидаҳо собит намуданд, ки ба ғайр аз калимаву истилоҳоти овардашудаи ифодакунанда, барои номи анвои олуча дар забони тоҷикӣ баъзе калимаҳои мавҷуданд, ки аз давраҳои аввали рушди забонамон сарчашма мегиранд, Масалан, дар луғат калимаи “олуча” дар шакли “олунч” оварда шудааст, олунч - олучаро гӯянд ва он меваест маъруф [169, 60].

Муҳаққиқи лексикаи лаҳҷаи Тағнов Н. Гадоев бошад шакли лаҳҷавии як навъи олучаро “капсултон” ҳисобидааст [41, 83].

Дар забони олмонӣ калимаҳои гуногун дар ифодаи номи олуча қорбаст мешаванд, аз қабилӣ *Kirschpflaume oder Turkenkirschebaum* – дарахти олу гелос ё гелоси туркӣ, *Feuerlandkirschenbaum* – дарахти олуи коиуэ, *Chilenische Kirschenbaum* – дарахти олуи чилигӣ, *Kornelkirschbaum* – дарахти олучаи доғ, *Tollkirschbaum* – дарахти олуи шобезак ё белладона ва ғайра.

г) номи дарахтони гелос: Гелос дарахти мевадор буда, ба оилаи настараниҳо дохил мешавад. Ба чинси олу марбут буда, дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ калимаву истилоҳоти зиёдеро дар ифодаи номи навъҳои гелос ба мушоҳида гирифтани мумкин аст.

Номгӯии дарахти гелос дар забони тоҷикӣ: *дарахти гелоси майда*, *дарахти гелоси калон*, *дарахти гелоси сурх*, *дарахти гелоси зард*, *дарахти олучагелос*, *дарахти гелоси сиёҳ*, *дарахти гелоси абрӣ*, *дарахти гелоси қаҳваранг* ва ғайра.

Шароити Олмон бештар ба парвариши дарахти гелос мусоидтар аст, аз ин лиҳоз, дар он ҷо навъҳои бештари ин дарахт парвариш меёбанд, аз қабилӣ *Vogelkirsche oder Susskirschbaum* (*Prunus avium*) (дарахти гелоси ширин), *Sauerkirschbaum* (дарахти гелоси тупш), *Spatbluhende Traubenkirsche oder Amerikanische Kirschbaum* (*Prunus serotina*) (дарахти гелоси амрикоӣ), *Japanische Blumenkirschbaum /Prunus serrulata* (дарахти гелоси маҳин аррашуда), *gewöhnliche Traubenkirschbaum /Prunus padus* (дарахти гелоси муқаррарӣ), *LorbeerKirsche oder KirschLorbeerbaum /Prunus laurocerasus* (дарахти гелоси шифобаҳши лавр) ва ғайра.

з) номи навъҳои дарахтони нок: *дарахти ноки парз, дарахти ноки зоскунӣ, дарахти ноки ғарм, дарахти ношпунӣ, дарахти фалланок, дарахти ноки сабз, дарахти ноки зард, дарахти ноки кабуд, дарахти ноки дарозак* ва ғайра.

Дар забони тоҷикӣ бештари калимаҳое, ки дар ифодаи номи нокҳо мавриди истифода қарор доранд, ба макони парваришҳои онҳо ишорат намуда, дар заминаи он пайдо шудаанд. Масалан, номи нокҳои *зосунӣ* ва *парзӣ* ба номи деҳаҳои ноҳияи Айнӣ, *Зосун* ва *Парз* ишора менамояд [9, 60]. Ба пайдоиши воҳиди луғавии ноки ғармӣ, низ мавқеи номвожаи Ғарм калон аст.

Тоҷикон чунин навъҳои дарахти нокро парвариш менамоянд: Миёни мардуми Олмон чунин навъҳои дарахти нок маъмуланд: *Conference Birnebaum* (дарахти ноки конференсия), *Alexander Lucas oder Williams Christ Birnebaum* (дарахти ноки Александр Лукас ё Вилиям Христ), *Gellerts Birnebaum* ё *Kostliche von Charneux* (дарахти нок бо мазаи қорноикс) ва ғайра.

д) номи навъҳои дарахти биҳӣ: Ҳангоми мушоҳидаҳо собит намудем, ки анвои биҳӣ дар забони тоҷикӣ бо гунаи «себи биҳӣ» низ маъмул аст.

Номгӯи дарахти биҳӣ дар забони тоҷикӣ: *дарахти биҳии сабз, дарахти биҳии зард, дарахти биҳии гӯштӣ, дарахти биҳии калон, дарахти биҳии майда* ва ғайра.

Номгӯи дарахти бихӣ дар забони олмонӣ: худи калимаи бихӣ ба забони олмонӣ дар шакли *die Quitte* тарҷума шуда, чунин намудҳо дорад. *Die gelbe Quitte* – бихии зард, *die grune Quitte* – бихии сабз ва ғайра. Ҳангоми таҳлили мавод аён гашт, ки вожаи *die Quitte* – бихӣ аз сабаби парвариш наёфтаниш, дар ҳамаи минтақаҳои Олмон дар забони олмонӣ он қадар сермахсул нест.

е) номи дарахтони зардолу: Ҳангоми мушоҳидаҳо собит намудем, ки навъҳои гуногуни дарахти зардолуро мардуми тоҷик парвариш менамоянд ва аксарияти онҳо хусусияти маҳаллӣ доранд.

Иқлими Тоҷикистон барои парвариши навъҳои гуногуни дарахтони зардолу мутобиқ аст, ки бо чунин калимаҳо номгузорӣ карда шудаанд: дарахти зардолуи қандак, дарахти зардолуи фалғарӣ, дарахти зардолуи айнӣ, дарахти зардолуи талхак, дарахти зардолуи ширинак, дарахти зардолуи искодарӣ, дарахти зардолуи қуқанӣ, дарахти зардолуи хуҷандӣ, дарахти зардолуи кошифӣ, дарахти зардолуи азимӣ, дарахти зардолуи аразматӣ, дарахти зардолуи мирсанҷалӣ, дарахти зардолуи муслимӣ, дарахти зардолуи музлимӣ, дарахти зардолуи усмонӣ, дарахти зардолуи худойдодӣ, дарахти зардолуи хуҷамирӣ, дарахти зардолуи маҳмадқулӣ, дарахти зардолуи мулоохунӣ, дарахти зардолуи карсоқӣ, дарахти зардолуи калаппа, дарахти зардолуи кулуппа, дарахти зардолуи капарӣ, дарахти зардолуи тулакӣ, дарахти зардолуи чапмак, дарахти зардолуи чарбак, дарахти зардолуи чаврак, дарахти зардолуи маҳтобӣ, дарахти зардолуи ҷӯлак, дарахти зардолуи ширнайвандӣ, дарахти зардолуи гулингӣ, дарахти зардолуи пешпазак, дарахти зардолуи талхак, дарахти зардолуи дарафшакӣ, дарахти зардолуи қачдона, дарахти зардолуи косаи шароб, дарахти зардолуи руҳи ҷонон, дарахти зардолуи гурдаи гов, дарахти зардолуи нулзоғак, дарахти зардолуи пискак, дарахти зардолуи сафедак, дарахти зардолуи сурхак, дарахти зардолуи тухмаки мурғ, дарахти зардолуи хасақӣ, дарахти зардолуи тобистона, дарахти зардолуи сиёнайванд, дарахти зардолуи шамишерак, дарахти зардолуи наботӣ, дарахти зардолуи говак, дарахти зардолуи ғаррак, дарахти зардолуи кофирхӯрак, дарахти зардолуи лайлотобак,

дарахти зардолуи боругӣ, дарахти зардолуи шохшикан, дарахти зардолуи наботпайвандӣ, дарахти зардолуи пулкак, дарахти зардолуи аштақӣ, дарахти зардолуи донакӣ, дарахти зардолуи чилдона ва ғайра.

Ин гурӯҳи калимаҳо бештар хусусияти миллию маҳаллиро зоҳир менамоянд. Муҳаққиқони тоҷик Ш. Исмоилов, Н. Гадоев, Р. Сангинова, Г. Абдуллоева ва М. Гулова мавҷудияти ин гурӯҳи калимаҳоро дар лаҳҷаву шеваҳои забони тоҷикӣ ба мушоҳида гирифтаанд. Забоншинос Сангинова Р. зикр намудааст, ки дар ифодаи номи дарахти зардолуҳо ибораҳои изофии зардолуи пах-пах, бобои ғелон, бобои қира, умчаи сурх ба мушоҳида мерасанд [116, 79].

Донишманди илми зироат Абунастри Ҳиравӣ дар рисолааш «Иршод -уз- зироа», ки соли 1515 таълиф намудааст, дар баробари дигар рустаниҳо дар бораи зардолу низ маълумот додааст. Ӯ навъҳои зерини зардолуро номбар намудааст: *аҳмадӣ, ғӯраширин, пешираси донаталх, пешираси донаширин, сафедчаи донаталх, сафедчаи донаширин, фароҳӣ, боязидӣ, ҳилавнӣ, аброш, норанҷӣ, коҳӣ, молобӣ, сафедча, булбулӣ, анҷирак, хиёрак, аблақи ҷомӣ, шағолӣ, арусак, форсӣ, меҳринигор, гулгун, чакобӣ, равғанӣ, танкул, ҳусайнӣ, бодомӣ, ҷаҳонорой, ҳокимӣ* ва ғайра [9, 56]. Аз ин бармеояд, ки аксарияти номгӯи номи зардолуҳо таърихи пайдоиши хеле қуҳан дошта, аз даврони аввали рушди забонамон маншаъ мегиранд.

Дар Олмон навъҳои зерини дарахти зардолу маъмул аст: *Alexandrinische schwarze Marillebaum* (дарахти зардолуи сиёҳи Александрӣ), *Ananas Marillebaum* (дарахти зардолуи ананасӣ), *der Baum der Apricose von Nancy* (дарахти зардолуи Нэнси), *Bergeron Aprikosenbaum* (дарахти зардолуи бержерон), *Fruhe Rosenmarillebaum* (дарахти зардолуи гулобии пешпазак), *Grosse Fruhapricosenbaum* (дарахти зардолуи калони пешпазак), *Hargrand Aprikosenbaum* (дарахти зардолуи харгранд), *Heidesharmer Fruhe Aprikosenbaum* (дарахти зардолуи ҳайдесхаймери пешпазак), *Klosterneuburger Aprikosenbaum* (дарахти зардолуи бо таъми аъло), *Konigsaprikosebaum* (дарахти шохзардолу), *Kuresia Aprikosenbaum* (дарахти зардолуи курезия),

Luizet Aprikosenbaum (дарахти зардолуи Луизе), *Marena Aprikosenbaum* (дарахти зардолуи брюнетка), *Mombacher Fruhe Aprikosenbaum* (дарахти зардолуи момбахери пешпазак), *Niedersulzer Pfirsichmarillebaum* (зардолу шафтолуи паст-сулзер), *Orangered Aprikosenbaum* (дарахти зардолуи сурхи афлесунӣ), *Schmelzende von Gaweinstal Aprikosenbaum* (дарахти зардолуи гудохтаи гавайншта́л), *Temperaode Vila Franca Aprikosenbaum* (дарахти зардолуи темпераои Вили Франк), *Ungarische Beste Aprikosenbaum* (дарахти зардолуи бехтарин Вангар), *Vinschger Marillebaum* (Виншгер марил) ва ғайра.

ё) номи дарахти анор: Ҳангоми таҳлили мавод ба мушоҳида расид, ки аз сабаби номутобикии иқлим дар Тоҷикистон дарахти анорро бисёр парвариш намеkunанд. Номҳои дарахтони анор дар иртибот бо замон ташаккул ёфтаанд: *дарахти анори пешпазак*, *дарахти анори дерпазак*, *дарахти анори августӣ*, *дарахти анори сиёҳдона*, *дарахти анори сурхдона* ва ғайра.

Дар забони олмонӣ дарахти анор дар шакли «Der Granatapfel» арзи вуҷуд дошта, ҳамагӣ ду воҳиди луғавӣ дар ифодаи навъҳои он корбаст мешаванд: *der Punica granatum*, *Sokotra Granatapfel* ва ғайра.

ж) номгӯи дарахтони хурмо: Дар Тоҷикистон навъҳои гуногуни хурмо мерӯяд, ки ҳар яке аз онҳо дар вобастагӣ бо макон ба миён омадаанд: *дарати хурмои кавказӣ*, *хурмои виргинӣ*, *хурмои шарқӣ* ва ғайра. Тавассути вожаи «хурмо» дар забони тоҷикӣ калимаҳои хурмоӣ, хурморанг ва хурмозор ташаккул ёфтаанд [162, 267].

Дар забони олмонӣ низ ин падида ба мушоҳида мерасад: *Die Sukari Datteln* – хурмои *сукарӣ*, *die Ajwa Datteln* – хурмои аҷва, *die Safawi Datteln* – хурмои сафавӣ, *die Segai Datteln* – хурмои сегай, *die Anbara Datteln* – хурмои анбара, *die Um Kabar Datteln* – хурмои ум кабар, *die Astaka Datteln* – хурмои астака, *die Barhi Datteln* – хурмои бархӣ, *die Bawalini Datteln* – хурмои бавалинӣ, *die Mazafati Datteln* – хурмои музофотӣ, *die Deglet Nour Datteln* – хурмои деглет нур, *die Mabroom Datteln* – хурмои Мабрум, *die Khidri Datteln* – хурмои хидрӣ, *die Medjool Datteln* – хурмои медхур, *die Frische Barhi*

Datteln – хурмои барҳии тарутоза ва ғайра. Ҳангоми таҳлили номгӯи хурмоҳо дар забони олмонӣ ба мушоҳида гирифтем, ки ба пайдоиши иддае аз ин номҳо номи макон мавқеи хоссаро бозидааст.

з) номи дарахтони чормағз ва бодом: Чормағз дар забони тоҷикӣ боз бо гунаи *чомоқ* маъмул аст. Чормағзҳо ба гурӯҳи рустаниҳои ғоиданок ва хӯрокҳои солим дохил мешавад, махсусан тезобҳои рағғани чормағзҳо. Қайд кардан зарур аст, ки чормағзҳо қобилияти фикррониро мустақкам кардан доранд. Аксарияти номи чормағзҳо дар забони тоҷикӣ дар иртибот бо ранг пайдо шудаанд, ба мисли: *дарахти чормағзи кӯракӣ, дарахти чормағзи қозатак, дарахти чормағзи сиёҳмағз ва дарахти чормағзи сафедмағз; бодомии ширинак, бодомии талҳак, бодомии пӯчоқтунук, бодомии пӯчоқзафс* ва ғайра.

Маънову муҳтавои калимаву истилоҳоти ин бахш барои ворисони забони тоҷикӣ ошноянд, аммо дар забони тоҷикӣ унсурҳои вучуд доранд, ки дар айни замон, маънову муҳтавои онҳо ба насли наврас нофаҳмиянд. Масалан, ибораи «нуқли бодомӣ», ки тавассути вожаи «бодом» ташаккул ёфтааст, дар гузашта ба маънои «бодоме, ба шакар гиранд бар як қиёс як қиёс нуқли пистагӣ» мавриди истифода қарор доштааст [173, 209].

Номгӯи дарахти чормағз дар забони олмонӣ: *Der Erdnussbaum* (дарахти чормағзи заминӣ), *der Hasselnussbaum* (дарахти чормағз, дарахти чормағзи даштӣ), *der Kokosnussbaum* (дарахти чормағзи норчил), *der Macadamia Nussbaum* (дарахти чормағзи Македония), *der Maronibaum* (дарахти шохбулутӣ тухмӣ), *der Paranussbaum* (дарахти чормағзи бразилиягӣ), *der Pekannussbaum* (дарахти чормағзи пекан), *der Wallnussbaum* (дарахти чормағзи ҷанубӣ) ва ғайра.

и) номгӯи дарахти шафтолу: Ҳангоми таҳлили мавод ба мо аён гашт, ки дар забони олмонӣ калимаву истилоҳоти зиёде вучуд доранд, ки ифодагари номи шафтолуҳо ба ҳисоб мераванд, аз қабилӣ *дарахти шафтолуи лучак, дарахти шафтолуи кулчашафтолу, дарахти шафтолуи сурҳак, дарахти шафтолуи сафедак, дарахти шафтолуи талҳак, дарахти*

шафтолуи шириндона, дарахти шафтолуи беоб, дарахти шафтолуи гирдак, дарахти шафтолуи очагӣ, дарахти шафтолуи рӯзанаки гов, дарахти шафтолуи пашмак, дарахти шафтолуи кордӣ, дарахти шафтолуи искавн, дарахти шафтолуи анҷиришафтолу ва ғайра.

Дар забони олмонӣ дарахти шафтолухоро ба 4 гурӯҳи калон чудо мекунанд, ки боз онҳо якчанд намуди дигарро дар бар мегиранд, аз ҷумла:

1. Номгӯи шафтолуи сафедгӯшум (*Weisserfleischige Pfirsichsorten*): *Benedictine Pfirsichbaum* (дарахти шафтолуи бенедиктин), *Franziskus Pfirsichbaum* (дарахти шафтолуи фрэнсис), *Helene Pfirsichbaum* (дарахти шафтолуи хелене), *Priscila Pfirsichbaum* (дарахти шафтолуи прискила), *Wunder von Perm Pfirsichbaum* (дарахти шафтолуи аҷоиботи Перм), *Amsden Pfirsichbaum* (дарахти шафтолуи амсден) ва ғайра.

2. Номгӯи шафтолуи зардгӯшум (*Gelbfleischige Pfirsichsorten*): *Dixired Pfirsichbaum* (дарахти шафтолуи дурага), *Proskauer Pfirsichbaum* (дарахти шафтолуи Проскауэр), *Redhaven Pfirsichbaum* (дарахти шафтолуи Редхейвен), *Fairhaven Pfirsichbaum* (дарахти шафтолуи Ферхейвен), *Spring Lady Pfirsichbaum* (дарахти шафтолуи хонуми баҳорӣ), *Symphonie Pfirsichbaum* (дарахти шафтолуи симфония), *Avalon Pride Pfirsichbaum* (дарахти шафтолуи мавҷи ифтихор), *Starcrest Pfirsichbaum* (дарахти шафтолуи салиби ситора) ва ғайра.

3. Номгӯи шафтолуи тоқӣ (*Weinbergpfirsich – Sorten*): *Poysdorferpfirsichbaum* (дарахти шафтолуи Пойсдорф), *Roterpfirsichbaum* (дарахти сурхшафтолу), *winzertraum Pfirsichbaum* (дарахти шафтолуи орзуи шаробтайёркун) ва ғайра.

4. Номгӯи шафтолуи накана (*Zwergpfirsich –Sorten*): *Crimson Bonfire Pfirsichbaum* (дарахти шафтолуи оташи кримсон), *Bananza Pfirsichbaum* (дарахти шафтолуи ганҷи беранҷ), *Diamond Pfirsichbaum* (дарахти шафтолуи алмос) ва ғайра.

Дар ин маврид, номи «*Bananza Pfirsichbaum* - дарахти шафтолуи орзуи шаробтайёркун» каме тафсир металабад. Яке аз анъанаҳои деринаи мардуми

олмонизабон ин тайёр намудани шароб ба ҳисоб меравад. Бояд дар баробари маза ва таъми хуш доштаниш, шароб, инчунин, ранги зебо дошта бошад. Бо роҳи пайванд боғпарварони олмонӣ шафтолуи “*Bananza Pfirsichbaum*” ҳосил намудаанд. Аз сабаби ранги сурхи бениҳоят зебо доштаниш, ворисони забони олмонӣ ин шафтолуи «*Bananza Pfirsichbaum* - дарахти шафтолуи орзуи шаробтайёркун» номгузорӣ намудаанд.

к) номи дарахтони тропикӣ: дарахти лиму – *der Zitronenbaum*, дарахти афлесун – *der Apfelsinenbaum*, кивӣ – *der Kiwibaum*, банан – *der Bananenbaum*, дарахти мандарин – *der Mandarinenbaum*, дарахти ананас – *der Ananasbaum* ва ғайра.

Ҳангоми тарҷумаи номгӯи дарахтони мевадори тропикӣ аз забони олмонӣ ба забони тоҷикӣ бештар калимаҳои русӣ-аврупоӣ ба мушоҳида расиданд.

Чӣ тавре ки маълум аст, воридшавии ин гурӯҳи калимаҳо бештар дар даврони пойдоршавии Ҳукумати Шуравӣ ба вуқӯ пайвастанд. Бо пешрафти тамоми соҳаҳои зиндагии мардуми тоҷик, махсусан, соҳаи боғдорӣ ва кишоварзӣ гурӯҳ-гурӯҳ вожаву истилоҳот аз забонҳои русӣ-аврупоӣ ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ ворид гашта, онро мукамалтар гардониданд.

Воқеан, дар он давра, дар ҷумҳуриҳои собиқ Иттиҳоди Шуравӣ – дар Тоҷикистон ба мисли дигар ҷумҳуриҳо нақшаҳо иваз шуда буданд. Аҳолии Тоҷикистон дар панҷсолаҳои пеш аз Ҷанги Бузурги Ватанӣ соҳаҳои хоҷагии халқ, саноат, маориф, истеҳсоли қувваи барқ, роҳсозӣ, таъмини муассисаҳои давлативу хоҷагӣ бо хатҳои телефонӣ, обёрии заминҳои бекорхобида тавассути кофтани ҷуё наҳрҳо ва сохтани обанборҳо ва амсоли инҳо як андоза ба муваффақият ноил гардида буд. Вобаста ба ҳамаи ин дар забони тоҷикӣ як навъ таҳаввулот ба амал омад, ки ин таҳаввулотро дар пурраву мукамал гардидани ҷойҳои холии таркиби луғавии он аз ҳисоби калимаҳои русӣ ва байналмилалӣ дидан мумкин аст. Аз забони русӣ ва ба воситаи он аз забонҳои ғарб

бисёр калимаю истилоҳҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, илмӣ ва маданӣ ба забони адабии тоҷик дохил шудан гирифтанд, ки намунаи онҳо ҳамин калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номи дарахтони тропикӣ ба шумор мераванд.

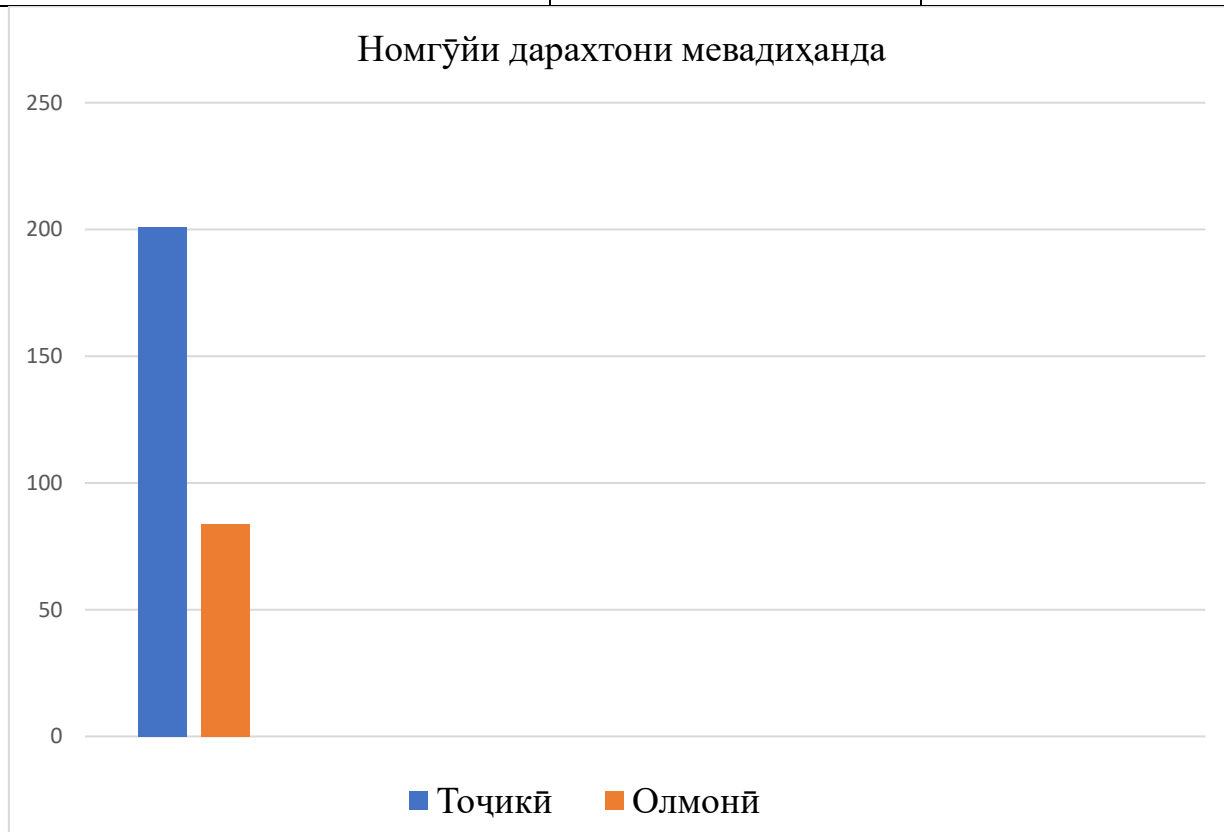
Дар забони олмонӣ категорияи ҷинсият дар исмҳо ба мушоҳида мерасад. Ҷӣ тавре дар боло қайд намудем, ҳангоми таҳлили хусусиятҳои забонии номгӯи дарахтони мевадор дар забони олмонӣ ҳаминро муайян намудем, ки худӣ вожаи “*Die Frucht*” дар забони олмонӣ ифодакунандаи мафҳуми «мева» буда, ба ҷинси занона марбут аст.

Чуноне ки дар боло зикр намудем, яке аз хусусиятҳои барҷастаи фарқкунандаи забони олмонӣ ин мавҷудияти ҷинсият мебошад. Тамоми номҳои дарахтони мевадиханда дар забони олмонӣ бо калимаи *baum* (дарахт) ба анҷом мерасанд ва артикли ҷинси мардона *der* мегиранд. Илова бар ин, бояд ҳаминро зикр намоем, ки гарчанде номи меваҳо дар забони олмонӣ ба ҷинси занона дохил шуда, артикли *die* гиранд ҳам, вале баъзе истисноҳо низ ба мушоҳида мерасанд. Калимаҳои *der Apfel* (себ), *der Pfirsich* (шафтолу), *der Kurbis* (каду) артикли *der* мегиранд ва ба ҷинси мардона дохил мешаванд. Дар ҷадвали якчандтои онҳоро оварда, муфасссалтар дар замимаи 1 нишон додаем.

Ҷадвали 1. Хусусияти фарқкунандаи ҷинсияти дарахтон дар забони олмонӣ

Ҷинси мардона	Ҷинси занона	Ҷинси миёна
Der Dattelbaum – дарахти хурмо	Die Dattel - хурмо	
Die Maulbeerebaum – дарахти тут	Die Maulbeere –тут	
Der Feigenbaum – дарахти анҷир	Die Feige - анҷир	
Der Apfelbaum – дарахти себ		

Der Pfirsichbaum – дарахти шафтолу		
Der Birnebaum – дарахти нок	Die Birne - нок	

Диаграммаи 1. Номгӯи дарахтони мевадиханда дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ

Аз таҳлилу таҳқиқи мавод бармеояд, ки аз 110 вожаи ифодакунандаи номи дарахтони мевадор дар забони олмонӣ ягон вожа ба чинси миёна мансуб нест.

Аксарияти номи меваҳо дар забони олмонӣ муодилҳои худро доранд ва ҳар яке аз онҳо дорои хусусиятҳои забонии ба худ хос буда, аз сабаби гуногунии забонҳо доираи интишори муайяно соҳиб мебошанд. Тавассути диаграмма исбот намудем, ки номгӯи дарахтони мевадор дар забони тоҷикӣ 168 адад ва дар забони олмонӣ 110 ададро ташкил медиҳанд.

2.3. Калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номгӯи дарахтони

бемева дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ

Дарахтони бемеваро дар забони тоҷикӣ боз “*дарахтони бесамар*” низ меноманд. Аксарияти ин калимаҳо дар забони тоҷикӣ аз давраҳои аввали рушди забонамон маншаъ гирифта, то айни замон, дар ҳамин шаклу маънӣ қорбаст гардида истодаанд, ба ин мисол шуда метавонад вожаи *сарв, сияҳсарв* [173, 136]. Инчунин, дар аксарияти ҳолатҳо онҳоро “дарахтони ороишӣ” низ меноманд, ки дар забони олмонӣ ҳам дар ҳамин шакл, яъне *ornamental trees* арзи вуҷуд дорад. Ба андешаи мо дар забони тоҷикӣ таркиби луғавии “*дарахтони бесамар*” хусусияти манфиро касб намудааст.

Гарчанде мардуми тоҷик ва олмонизабон аз қавмҳои деринаи ориёӣ маҳсуб ёбанд ҳам, вале тасвири забонии ҷаҳони онҳо гуногун буда, аз ҷиҳати сохтори морфологӣ низ гуногунанд. Забони олмонӣ аз рӯи сохтори морфологӣ ба гурӯҳи забонҳои синтетикӣ марбут аст, забони тоҷикӣ бошад, ба гурӯҳи забонҳои аналитикӣ. Аз ин лиҳоз, ҳар як калимаву истилоҳоте, ки дар ин забонҳо мавҷуд аст, хусусиятҳои хоси худро мебошанд. Яъне ба мисли номгӯи дарахтони мевадор онҳо ба ҷинсиятҳо ҷудо шуда, артикл мегиранд.

Калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номи дарахтони бемева дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ теъдоди ниҳоят зиёдро ташкил дода, ҳар яке аз онҳо хусусиятҳои хоси худро мебошанд. Зиёдии мавод дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ моро водор сохт, ки онҳоро ба таври зерин гурӯҳбандӣ намоем:

а) номгӯи дарахтони навъи сӯзанбарг: Аслан, дар забони тоҷикӣ калимаҳои бурс, сӯзанбарг, арча, ҳамешасабз, ҳамешабаҳор ва чолак як маъноро ифода менамоянд, яъне сӯзанбаргро. Аксарияти онҳо аз давраҳои аввали рушди забони тоҷикӣ маншаъ мегиранд. Ин гурӯҳи калимаҳо ба таври зайл гурӯҳбандӣ шудаанд: *чилбанд, чилбугум, садабурс, падабурс, бурси хорак, чинибурс, мурудбурс, удбурс арчаи сабзи баланд, арчаи сабзи паст, арчаи сиёҳдуқ, арчаи калтакой* ва ғайра. Зимни омӯзиши мавод аён гашт, ки

хангоми тақсимбандии олами рустаниҳои забони тоҷикӣ ва муқоисаи онҳо бо забони англисӣ ин навъи дарахтонро М. Султонзода «дарахтони сӯзанбарг – *gsoniferous trees* (хвойные деревья)» номгузорӣ намудааст.

Дар забони олмонӣ теъдоди онҳо нисбатан зиёд буда, чунин калимаю истилоҳотро дар бар мегиранд: *der Nordmantanne, die Fichte* – дарахти арчаи нордман, *die Blaufichte* – арчаи кабуд, *die Gemeine Fichte* – дарахти арчаи муқаррарӣ, *der Pazifische Edeltanne* – арчаи рангаш нуқрагини укёнуси Ором, *die Serbische Fichte* – арчаи сербӣ, *die Coloradotanne* – арчаи колорадой, *die Felsengebiertanne* – арчаи кӯхӣ, *die Orientfichte* – арчаи шарқӣ, *die Koreatanne* – арчаи кореягӣ [205, 97].

Чӣ тавре ки маълум аст, сабаби истифодабарии калимаву ибораҳои зиёд дар ифодаи мафҳуми «сӯзанбарг» дар забони олмонӣ дар он аст, ки дарахти сӯзанбарг атрибутҳои асосии ҷашн «*Weihnachten*» (Мавлуди Исои Масеҳ) ба шумор меравад. Ҷашн «*Weihnachten*» (Мавлуди Исои Масеҳ)-ро дар аксарияти мавридҳо «*Adventszeit*» (вақти рӯйдод) низ меноманд. Ин ҷашн барои он «вақти рӯйдод» ном гирифтааст, ки дар ин вақт духтари бокира Марям дар тағи дарахти арча Исоии Масеҳро таваллуд мекунад [12, с.90].

Инчунин, марзи маъноҳои калимаву ибораҳои *die Tanne, der Tannenbaum, die Fichte, der Fichtebaum* - арча, *die Blautanne* - арчаи кабуд, *der Neujahrsbaum, die Neujahrstanne*, (арчаи солинавӣ) *der Weihnachtsbaum, der Kristbaum* - дарахти идона/ дарахти соли нав [165, 161] аз ҳудуди олмонизабониҳо дур нарафта, барои мардуми мо бегона мебошанд.

Калимаи “арча” дар аксарияти ҳолатҳо дар нутқи мардуми тоҷик дар шакли «ёлка» низ мавриди истифода қарор дорад. Гарчанде ин вожа аз забони русӣ ба забони тоҷикӣ иқтибос шуда бошад ҳам, вале баромадаш ба забони армани қадим рафта мерасад, ки шакли *eleven* – «кедр», «ел» ва «пихта»-ро доштааст [178, 16].

Мусаллам аст, ки меваи онро «чалғӯза» меноманд, ки ба забони олмонӣ «Tannenzapfen» тарҷума мешавад. Дар забони русӣ «шишка» тарҷума шуда, аз рӯйи пешгӯйҳои муҳаққиқон баромади хеле қадима дорад [181, 445].

Илова бар ин, бояд ҳаминро зикр намоем, ки калимаи «чалғӯза» дар забони тоҷикӣ ва олмонӣ ифодакунандаи мафҳуми «навъи дарахт» низ қорбаст шуда метавонад. Дар забони олмонӣ шакли «*die Zeder*»-ро дорад. Ва калимаву истилоҳоти зиёде дар ифодаи намудҳои он дар забони олмонӣ қорбаст мегарданд: *Die Libanon Zeder* – чалғӯзаи Лубнон, *die Atlaszeder* – чалғӯзаи атлас, *die Himalaya-Zeder* – чалғӯзаи Ҳимолой, *die Zypern Zeder* – чалғӯзаи Кипр ва ғайра [187, 34].

Маълум гашт, ки калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номи дарахти «сӯзанбарг» дар забонҳои олмонӣ назар ба забони тоҷикӣ бештар ба мушоҳида мерасанд. Аз сабаби он ки урфу одат ва суннату анъанаҳои мардуми олмонзабон бо дарахти арча иртиботи зиёд дорад, аз ин лиҳоз, дар Олмон навъҳои гуногуни ин дарахтро парвариш менамоянд.

б) номгӯйи дарахти бед: Калимаи «бед» дар забони тоҷикӣ баромади қадима дошта, дар луғатҳои пешин, айнан, дар ҳамин шакл дарҷ ёфтааст: *бед* – номи дарахтест, машҳур ва онро ба арабӣ сафсоф хонанд. *Беди табарӣ* навъе аз бед бошад; ва баъзе бедмушкро *беди табарӣ* ва баъзе беди муваллехро гӯянд, ки беди маҷнун бошад. *Бедмушк* - навъе аз бед аст, ки баҳори он, яъне шукуфаи он бағоят хушбӯй мебошад. Ва арақи онро ба ҷиҳати тафреҳи дил ва табрид биёшоманд [169, 205].

Чӣ тавре ки дар боло зикр гардид, теъдоди ин калимаҳо дар забони тоҷикӣ хеле зиёд буда, воҳидҳои луғавии зерин дар ифодаи дарахти бед мавриди истифода қарор доранд: *беди курашакл, беди ракита, беди сферикӣ, беди моҳӣ, беди карлик, беди булата, ходабед, садабед, зарбед, маҷнунбед // беди маҷнун, падабед, сийабед, беди муваллаҳ* ва ғайра. Инчунин, дар забони тоҷикӣ ибораи халқии “*беди кал кардагӣ барин шудан*” ба мушоҳида мерасад, ки маънои «бепулу чиз ва бебисот мондан»-ро доро мебошад

[177, 51]. Миёни тоҷикони водии Рашт вожаи «калбед маъмул аст» [65, 127], ки истифодаи онҳоро дар дигар манотиқи кишварамон ба мушохида нагирифтем.

Дар забони олмонӣ калимаҳои ифодакунандаи номи дарахти бед назар ба забони тоҷикӣ бештар ба назар мерасанд: *die Trauerweide* – беи муваллаҳ, *die Silberweide* – беи нуқрагин, *die Purpurweide* – беи бунафш, *die Japanische Drachenweide* – бедаждаҳои ҷопонӣ, *die Stumpfblaettrige Weide* – беи кундабарг, *die Schweizer Weide* – беи швейтсаригӣ, *die Bienenweide* – бед бо номи хонаи занбӯри асал, *die Harlekinweide* – беи арлекин, *die Ohrchenweide* – беи хокистарранг, *die kopfweide* – беи бедсарӣ, *die Bruchweide* – беи шикаста, *die Sahelweide* – беи даштӣ ва ғайра.

Ҳангоми таҳлили мавод дар забони тоҷикӣ метавон бо калимаи «мачнунбед» рӯ ба рӯ шуд, ки каме тафсирро талаб менамояд. Аз сабаби Мачнун дар асарҳои лирикии ниёгонамон ҳамчун шахси хоксору фурӯтан бо сари ҳам барои хушбахтии худ, девонавор мубориза менамояд, аз ин лиҳоз, ба тариқи маҷоз бедро чунин номгузорӣ намудаанд.

Бояд тазаққур дод, ки ҳама навъҳои ин дарахт нигоҳубини одиро талаб менамоянд. Макони дуруст интиҳоб намудан ва обёрии мунтазам боиси пайдо шудани навъҳои гуногуни ин дарахт гардида, лексикаи соҳаи боғдориро боз ҳам мукамалтар менамоянд.

в) номгӯии дарахтони чанор: чанори таҳҷойӣ, чанори паҳнбарг, чанори майдабарг, чанори баргаи сабзи баланд, чанори баргаи сабзи сиёҳдуқ, чанори баргаи сабзи паст ва ғайра. Чанор яке аз дарахтоне маҳсуб меёбад, ки назар ба дигар дарахтон умри бештар мебинад. Аксарияти хурофотҳо дар риояи суннату анъанаҳои мардуми тоҷик дар иртибот бо ин дарахт пайдо шудаанд. Масалан, кӯдакро агар танҳо дар таги дарахти чанор хоб кунӣ вай бемор мешавад. Маҳсулоти кандакориро низ дар бештари ҳолатҳо аз ҷӯби ин дарахт ҳосил менамоянд, ки барои пайдоиши калимаву истилоҳоти зиёде замина гузоштааст. Калимаи «чинор» ба тағйироти фонетикӣ гирифтور шуда, дар байни мардуми Тағнов дар шакли «чънор»

маъмул аст [41, 83]. Гарчанде вожаи чинорак дар ифодаи мафҳуми «чинори хурд» дар забони тоҷикӣ мавриди истифода қарор гирад ҳам, вале вожаи чинорӣ ба макон далолат менамояд, зеро дар забони тоҷикӣ номвожаи Чинор вучуд дорад.

Дар Олмон чуни навъҳои дарахти чанор парвариш меёбанд: *die Platane* – чанор, *die Keps Platane* – чанори кеп, *die Platanus Lindeniana* – чанори линдениана, *die Mexikanische Platane* – чанори мексикой, *die Amerikanische Platane* – чанори амрикоӣ, *die Morgenlaendische Platane* – чанори шарқӣ, *die Kalifornische Platane* – чанори калифорниягӣ, *die Platanus rzedowski Platane* – чанори платанус рзедовский, *die Arizona Platane* – чанори аризонӣ ва ғайра.

г) **номгӯии дарахти булут:** булуту сурхбарг, булуту сафедбарг, булуту гелосранг, булуту осмониранг, булуту канадангӣ, булуту сиёҳбарг ва ғайра. Дарахти булут қадбаланд буда, баъзе намудҳояш то дусад сол умр мебинанд, ки пайдоиши баъзе номҳои он бо солашон низ иртибот доранд. Масалан, булуту бисту панҷсола, булуту бистсола, булуту сисола, булуту сию панҷсола ва ғайра. Номгӯии ин дарахт бештар бо намуд ва ранги баргҳояш вобастагӣ дорад. Баргаш пармонанд гулаш майда, чудочинса, баробари кушода шудани баргҳо мешукуфанд. Ин дарахт бештар дар Россия мерӯяд, аз ин лиҳоз, бештари номгӯии ин дарахтон дар забони русӣ хусусияти милливу фарҳангиро зоҳир менамоянд ва ҳангоми тарҷума аксарияти онҳо нигоҳ дошта шуданд.

Ҳангоми таҳлили мавод собит намудем, ки теъдоди ин гурӯҳи калимаҳо назар ба забони тоҷикӣ дар забони олмонӣ бештар аст: *die Eiche* – булут, *die Bluechereiche* – булуту гулкунанда, *die Bräutigamseiche* – булуту домодӣ, *die Dicke Eiche* – булуту ғафспоя, *die Stieeiche* – булуту маъмулӣ, *die Chelmonski Eiche* – булуту челманӣ, *die Donareiche* – дарахти донабулут, *die Sieben-Brüder Eiche* – булут бо номи ҳафт бародарон, *die Grafeneiche* – булуту графӣ, *die Grenzwalleiche* – булуту сарҳадӣ, *die Keisereichen* – булуту империалистӣ, *die Linden-Eiche* – булуту оҳақӣ, *die Luthereichen* – булуту

лютеран, *die Olympia Eichen* – булуті олимпиядаягї, *die Pommerische Grenzmal-Eiche* – булуті помераниягї, *die Russeneichen* – булуті русї, *die Sokal Eiche* – булуті соколї (Сокал шахре дар Украина), *die Stiftsgerichtseiche* – булуті сершоха, *die Stundeneiche* – булуті баландпоя, *die Korkeiche* – булуті пук ва ғайра.

з) номгўйи дарахти сафедор дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ:

Сафедор чинси дарахтест аз оилаи бедҳо. Аслан, худи номи ин дарахт чавобгўйи худ мебошад, яъне калимаи сафедор сафеддарахт буда, он дар иморатҳо истифода мешаванд. Миёни тоҷикон навҳои зерини дарахти сафедор маъмуланд: *сафедори баргаи дилишакл*, *сафедори байзашакл*, *сафедори баргаи гурдашакл*, *сафедори баргаи паррашакл ва сафедори гулаи майдаи якчинса*, *сфедори гулаи майдаи сафедордуҷинса*, *сафедори баргаи гушворак*, *сафедори кабуд*, *сафедори сафед*, *чинисафедор* ва ғайра.

Мардуми Олмон чунин навҳои сафедорро парвариш менамоянд: *Die Schwarze Pappel* – сафедори сиёҳ, *die Silber Pappel* – сафедори нуқрагӣ, *die Zitter Pappel* – сафедори ларзон, *die Hybride Grau-Pappel* – сафедори гибриди хокистарранг, *der Balsam Pappel* – сафедори малҳам ва ғайра.

д) номгўйи дарахти нахл дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ: Нахл калимаи арабӣ буда, ифодакунандаи дарахтест бо танаи устувор ва бешоҳаву баргҳои бузург ва дорои буридагиҳои амиқ. Инчунин тавассути калимаи «нахл» вожаи «нахлбанд» ташаккул ёфтааст, ки маҷозан маънои «боғбон»-ро ифода менамояд:

Нахлбандам вале дар бӯстон,

Шоҳидам ман вале на дар Канъон.

Дар забони тоҷикӣ вожаи «нахлистон» вучуд дорад, ки ба макон далолат менамояд [162, 164].

Калимаву истилоҳоти ифодакунандаи дарахти нахл дар забони тоҷикӣ, бештар аз калимаҳои иқтибосӣ ташаккул ёфтаанд, ба мисли *нахли хонагӣ*, *нахлӣ даштӣ*, *нахли вашингтонӣ*, *нахли брахея*, *нахли бутия*, *нахли гиофторба*,

нахли говея, нахли кариота, нахли ливистона, нахли ратис, нахли хурмой ва ғайра.

Дар забони олмонӣ ин гурӯҳи калимаҳо ба макон далолат менамоянд, ки якчанд намуди онро ҳамчун намуна оварда тавонистем, аз қабили *Die Palme* – нахл, *die Rote Latanpalme* – нахли сурхбарги юнонӣ, *die Chinesische Hanfpalme* – нахли бағдонаи чинӣ, *die Zwergpalme* – нахли саддамонанд, *die Blaue Hesperamidenpalme* – нахли пирамидамонанд, *die Bismark - Palme* – нахли арчамонанд, *der Maya Palme* – нахли майӣ, *die Spindelpalme* – нахли печида, *die Nadelpalme* – нахли сӯзанбарг, *die Honigpalmebaum* – нахли ширадор, *die Felsenpalmebaum* – нахли буттамонанд, *die Betelpalme* – нахли тропикӣ, *die Saegepalme* – нахли пиллагӣ, *duy Blau Zwergpalme* – нахли садаи кабуд, *die Goldfruchtpalme* – нахли ситрусӣ, *der Elefantessusspalme* – нахли баргаш пойи филмонанд, *die Flaschenpalme* – нахли шишамонанд, *die Florida Dreizackpalme* – нахли сосканӣ флоридагӣ, *die Carnavon Palme* – нахли карнавонӣ, *die Zwergpalmetto-Palme* – нахли паканаи палметогӣ, *die Meksikanische Sabalpalme* – нахли сабали мексикой, *die Kokospalme* – нахли кокосӣ, *die Serdang-Schirmpalme* – нахли тӯдагули Сердангӣ, *die Hillebrands Faecherpalme* – нахли бодбезакшакл, *die Schraubenpalme* – нахли печдор, *die Bangalowpalme* – нахли бангалов, *die Caranday Palme* – нахли карандай, *die Hawaii Palmebaum* – нахли Гавайи, *die Teddypalme* – нахли хирсакмонанд, *die Blau Nadelpalme* – нахли сӯзанбарги кабуд, *die Zwerg Zuckerpalme* – нахли печдори форам, *die Bergpalme* – нахли кӯҳӣ, *die Madagaskarpalme* – нахли Мадагаскар, *die Mazaripalme* – нахли мартарӣ, *die Zuckerrohrpalme* – нахли қамишмонанд, *die Yucca Palme* – нахли юкка, *die Fuchsschwanzpalme* – нахли куноқак, *die Rotblattpalme* – нахли сурхбарг, *die Kentia Palme* – нахли кентиягӣ, *die Geleepalme* – нахли марғуладор, *die Petticoat-Palme* – нахли оҳардор, *die Yatay palme* – нахли ятайӣ, *die Dreieckspalmebaum* – нахли секунча ва ғайра.

Худи ватани дарахти нахл, ки бо гунаи «палма» низ миёни мардуми тоҷик маъмул мебошад Олмон аст, аз ин лиҳоз дар луғат нишон дода

шудааст, ки Палма – die Palme баромадани олмонӣ дошта, дар гузашта дар забони олмонӣ маънои «кафи даст (ладонь)»-ро низ доро будааст [180, 194].

Бояд қайд намуд, ки дарахтони бемева низ дар забони олмонӣ ба монанди дарахтони мевадор ба чинсҳо ҷудо мешаванд. Аз 102 номгӯи дарахтони бемева, ки дар ҷадвали 2 пешниҳод менамоем, 100 номгӯӣ ба чинси занона ва 2 номгӯӣ ба чинси мардона мансуб мебошанд, ки шакли пурраи онро лозим донистем дар замимаи 2 нишон диҳем.

Ҷадвали 2. Гурӯҳбандии дарахтони бемева аз рӯи чинсият:

Чинси мардона	Чинси занона	Чинси миёна
Der Nordmanntannebaum – дарахти арчаи нордман	Die Fichte, die Tanne – арча	
Der Pazifische Edeltannebaum – дарахти арчаи нукрагии укёнуси Ором,	Die Blaufichte – арчаи кабуд	
	Die Weide – дарахти бед	
	Die Trauerweide – беи муваллах	
	Die Platane – чинор	
	Die Eiche – булут	

Диаграммаи 2. Номгӯи дарахтони бемева дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ

Таҳлилҳо гувоҳи онанд, ки калимаҳои ифодакунандаи номи дарахтони бемева дар забони тоҷикӣ 42 адад ва дар забони олмонӣ 102 ададро ташкил медиҳанд.

2.4. Калимаҳои ифодагари номи гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ

Чӣ тавре ки дар боло зикр намудем, дар калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номгӯи гулҳо бештар хусусиятҳои милливу фарҳангӣ зоҳир мешаванд. Номҳои карнайгули ҳиндӣ, гули говак, гули қаслоқшиканак, гули арусӣ ва гули чинорак ба маросиме марбут буда, марзи маъноиашон аз байни тоҷикзабонон дур рафта наметавонанд. Дар забони тоҷикӣ номгӯи гулҳое мавҷуданд, ки ба макони пайдоиши онҳо бештар далолат менамоянд, ки ин падидаҳо дигар муҳаққиқон низ ба мушоҳида гирифтаанд, аз қабili

бунафшаи кӯҳӣ, меҳчагули даштӣ, гули офтобпарасти даштӣ, лолаи даштӣ, лолаи кӯҳӣ, кӯкноргули боғӣ, меҳчагули даштӣ ва ғайра [119, 205].

Вожаи гул чунон ҳам дар зехни мардуми тоҷик нишастааст, ки тавассути он ибораҳои халқии зиёде ба мушоҳида мерасанд ва дар ин маврид, лозим донистем, иддае аз онҳоро ҳамчун намуна орем: *гул бехор намешавад* (ҳар чиз норасоӣ дорад); *гул буридан* (шод шудан); *гул кардану суд накардан* (нашъунамоӣ бефоида будан); *гули бехор шудан* (аз ташвиш халос шудан); *гули ошиқи печон* (чуфти бо ҳам дӯст); *гули сари сабад будан* (ба ҳама азизу мӯътабар будан); *гули хоная хӯрдан* (беҳтарин хӯроки хонаи касеро хӯрдан) [177, 93].

Воқеан, муқоисаи номи гулҳои забони тоҷикӣ бо дигар забонҳо ба мушоҳида мерасанд.

Гулҳо дар забони тоҷикӣ аз рӯйи хусусиятҳои гурӯҳбандӣ карда шудаанд. Дар пайдоиши аксарияти номи гулҳо мавқеи сифатҳои ифодакунандаи ранг низ бағоят калон аст.

а) номгӯии гулҳои хушбӯӣ дар забони тоҷикӣ: *гули садбарг, гули геран, гули наргис, гули лаванда, гули шаббӯ, гули тасбеҳак, гули барфак, гули ёсуман, гули ёқути зард, гули савсан, нозгул, гули бунафша, карнайчагул* (патунӣ), *гули нахӯдак, гули асираки хушбӯӣ, оташгул, гули моҳтобӣ, атргул, гули пиона, гули райҳон, гули бобуна, гули қоқу, гули рапс, гули хайрӣ, гули сиёҳгӯш, гули лолаҳасак* ва ғайра. Дар забони тоҷикӣ номгӯии навъҳои гуногуни гулҳои садбарг ба мушоҳида мерасанд, ки дар ташаккулёбии онҳо мавқеи рангҳо калонанд, ба мисли: садбарги сурх, садбарги арғувонӣ, садбарги қирмизӣ, садбарги гулобӣ, садбарги сафед, садбарги чигарӣ, садбарги зард ва ғайра.

Беҳтарин гул барои фурӯш ва тухфа ин гули садбарг мебошад. Истилоҳи садбарг дар забони тоҷикӣ дар ҳамин шакл маъмул буда, ба хоҳири баргҳои зиёд доштани чунин номгузорӣ шудааст, ки дар луғати «Чароғи Ҳидоят» чунин тафсир карда шудааст: «*Садбарг* – гуле, ки баргҳои бисёр

дорад ва онро дар Ҳиндустон ҳазора гӯянд. Ва он чӣ маънии гуле, ки дар Ҳиндустон шуҳрат дорад, дар каломии устодон дида нашуд» .

Таъсир гӯяд байт:

Чун шуд шукуфа *садбарг* дигар самар набахшад,

Онро, ки зар бувад беш доду диҳиш надорад [173, 145].

Гули садбарг, гули сурх, киноя аз маҳбуба.

Чу он гулбаргрӯён бар сари хок [173, 238].

Воқеан, дар Тоҷикистон навъҳои гулҳои зиёде мерӯянд, ки бо навъҳои гуногун номгузори карда шудаанд.

Яке аз гулҳои маъмуле, ки дар кишвари мо мерӯяд, ин сиёҳгӯш мебошад. Ин гул низ яке аз гулҳои дӯстдоштатарини мардуми тоҷик ба ҳисоб рафта, бо калимаҳои зерин номгузори карда шудаанд: *гули сиёҳгӯш*, *сияҳгӯш*, *сиёвуш*, *гули қарақош* ва ғайра. Гули сиёҳгӯш гули маъмули навбахорист аз ҷинси наврӯзӣ ва ғайра.

Мусаллам аст, ки калимаҳои *гули хайри* *сафед*, *гули хайри* *зард*, *гули хайри* *ҷигарӣ*, *гули хайри* *кабудранг*, *гули хайри* *сурх* дар забони тоҷикӣ дар иртибот бо ранг ба вучуд омада, дар забони олмонӣ дар шаклҳои *die Stockrose*, *Stockmaive* маъмуланд: Синоними ин гул дар забони тоҷикӣ *гули ҳамешабахор* мебошад. Дар иртибот бо ранги зард дар забони тоҷикӣ ташаккули номҳои дигари рустаниҳо ба мушоҳида мерасанд, аз қабилӣ *зардҷӯба*, *зардбех*, *зардҷой* ва ғайра.

Бояд қайд кард, ки номгӯии баъзе гулу рустаниҳо танҳо дар байни мардуми Олмон машҳур мебошанд, аммо барои мардуми тоҷик бегона мебошанд. Ин гуна калимаҳо ифодакунандаи номи гулҳо аз қабилӣ *гули гибискус* ба шумор меравад, ки номи он барои мардуми тоҷик бегона мебошад, аз сабаби он, ки дар Тоҷикистон парвариш карда намешавад ё шояд шавад ҳам, аммо дар байни мардум бо дигар ном маъмул бошад.

б) номгӯии гулҳои бадбӯй дар забони тоҷикӣ: *гули аморфофаллус*, *гули бузургҷусаи аристолохия*, *гули лағжандаи гигантӣ*, *гули грузи империалӣ*, *гули айхризон*, *гули лисихитон*, *гули триллиум*, *гули аром*, *гули*

бӯйи мурда, гули чавак, гули банги девона ва ғайра. Дар ин маврид «гули бӯйи мурда» тасвири забонии ҷаҳони тоҷиконро нишон дода метавонад.

в) номгӯии гулҳои бебӯй дар забони тоҷикӣ: *гули лола, мехчагул, гули сабр, гули колиус, гули заъфарон, гули календула, гули виолет, гули ришқа, гули топинанбур, гули шому саҳар* ва ғайра. Дар аксарияти ҳолатҳо дар таҳқиқҳои хеш муҳаққиқон роҷеъ ба калимаи «мехчагул» андешаҳои ҷолиб намуда, номгӯии навъҳои онро низ ҳамчун намуна оварда тавонистаанд. Андешаҳои ҷолиб роҷеъ ба номгузори навъҳои мехчагул дар забони тоҷикӣ ва тарҷумаи он бо дигар забонҳо ба мушоҳида мерасанд. Муҳаққиқ Султонзода Мижгона овардааст, ки агар мо вожаи «cottage pink»-ро аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ тарҷумаи тахтуллафзӣ намоем, он «мехчагули кишлоқӣ» тарҷума мешавад, на «мехчагули даштӣ». [119, 112]. Аз ин бармеояд, ки намудҳои ин гул дар забонҳои дигар бо вожаҳои гуногун номгузорӣ шудаанд, ки ба тафаккури миллии соҳибзабонон алоқамандӣ доранд.

Истилоҳи мехчагул дар забони тоҷикӣ боз бо номҳои меҳақгиёҳ ва меҳақ маъмул аст. Илова бар ин, ҳаминро зикр намуданием, ки ин гул навъҳои гуногун дорад, ки дар вобастагӣ бо ранги он ба зухур омадаанд, ба монандӣ *мехчагули гулобӣ, мехчагули аргувонӣ, мехчагули зардтоб* ва ғайра.

Ин гул дар забони тоҷикӣ боз бо номи «гвоздика» маъмул буда, решаи он ба забони украинии қадим рафта мерасад: *Dianthus* - меҳча, коғазча; дар забони полякӣ он дар шаклҳои *gozdzik, gwozdzik* мавриди истифода қарор доштааст [178, 399].

Инчунин, номҳои дигари марбут ба навъҳои ин гул дар вобастагӣ ба макон низ пайдо шудаанд, аз қабилӣ *мехчагули туркӣ, мехчагули чинӣ, мехчагули боғӣ, мехчагули ҳоландӣ, мехчагули саҳроӣ, мехчагули кӯҳӣ* ва ғайра.

Дар забони тоҷикӣ ибораи «чинигулаки тоҷикӣ» ба мушоҳида мерасад, ки дар вобастагӣ ба макон пайдо шудааст. Дар ин маврид, ба вожаи «чинигулак» илова гардидани ҷузъи «*тоҷикӣ*» ба мушоҳида мерасад. Дар

ташақкулёбии ин ибора сифати нисбии «точикӣ», ки тавассути калимаи «точик» ташақкул ёфтааст, мақеи калонро бозидааст. Роҷеъ ба пайдоиши калимаи «точик» донишмандону мутафаккирон фикру андешаҳои қобили қабулро баён кардаанд. Масалан, профессор С. Назарзода дар ин бобат чунин овардааст: «Дар асоси ин ҳуҷҷату санадҳои нав метавон ҳоло номи ҳар ду қавми тоҷику тозӣ (араб)-ро ба сурати навишторӣ ва гуфторӣ возеҳу равшан аз ҳамдигар чунин ҷудо кард: 1. Tazigo = Тозик (руҷуъ шавад ба калимаи портӣ-суғдӣ = тожик) яъне номи қавми тоҷик; 2. Taziio=тозӣ (ки дар матни аснод ба сурати сифати taziiaggo=тозиянг омадааст), яъне араб» [102, 8].

Аз сабаби он ки тасвири забони ҷаҳони олмониҳо гуногун аст, калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номи гулҳо низ гуногун аст. Гарчанде танҳо таркиби луғавии «мехчагули кӯҳӣ»-ро дар шакли «Alpen Nelke» ба забони олмонӣ тарҷума карда тавониста бошем ҳам, аммо дигар номгӯи навиҳои ин гул танҳо ба намояндагони забони олмонӣ маъмуланд: *die Amur Nelke* – мехчагули амурий, *die Bart Nelke* – мехчагули ришдор, *die Blutnelke* – мехчагули хунӣ, *die Feder Nelke* – мехчагули баҳорӣ, *die Franse Nelke* – мехчагули чормағзмонанд, *die Heinburger Feder Nelke* – мехчагули баҳории ҳайнбургерӣ, *die Heide Nelke* – мехчагули ҷангалӣ, *die Karthausner Nelke* – мехчагули гулобии картузиягӣ, *die Kurzstange Nelke* – мехчагули калтапоё, *die Montpellier Nelke* – мехчагули монпелегӣ, *die Pracht Nelke* – мехчагули шукуфон, *die Raue Nelke* – мехчагули ноҳамвор, *die Riesen - Nelke* – мехчагули азим, *die Schwefel Nelke* – мехчагули монанд ба донаи донаи сулфур, *die Spatnelke* – мехчагули дермешукуфтагӣ, *die Stein Nelke* – мехчагули тағи сангӣ ва ғайра.

Чӣ тавре ки дар боло зикр намудем, муодили аксарияти номҳои гулҳо дар забони тоҷикӣ калимаҳои русӣ-аврупоӣ махсус меёбанд. Масалан, вожаи «лола» дар нутқи гуфтугӯии мардуми тоҷик боз дар шакли «тулпан» низ маъмул буда, ба гулҳои баҳорӣ марбут аст. Ин калима ҳангоми омад-омади баҳор дар нутқи мардуми тоҷик дар истифода қарор мегирад. Аз сабаби он ки ин калима аз забони русӣ ба забони мо иқтибос шудааст, мо кӯшиш ба ҳарч

додем, то этимологияи онро аз забони русӣ пайдо намоем. Дар луғати этимологии муҳаққиқи рус М. Фасмер оид ба баромади ин калима чунин оварда шудааст: «тюльпан», «тульпан», «тулипан»- яъне шакли аввалаи он аз калимаи франсузӣ tulipan гирифта шудааст, дар замони ҳозира дар шакли tulipe ва дар қадим дар шакли Tulipan мавриди истифода қарор доштааст [181, 136].

Гарчанде дар забони тоҷикӣ номгузори гулҳо бештар аз рӯи рангашон ба зухур ояд ҳам, вале дар забони олмонӣ номгузори гулҳо дар вобастагӣ ба макон ва ҷойи парвариш, замон ва шаклашон пайдо шудаанд, аз қабилӣ:

а) номгӯи гулҳои марғзорӣ - Wiesenblumen: Die Kornblume – тугмачагул, die Löwenzahn – гули қоқу, die Kornrade – лухтакгул, die Ackerwinde Winde – гули печак, der Wiesenknopf – тугмачагули марғзорӣ, der Storchschnabel – гули анҷибар, гули шамъдонӣ, die Glockenblume – гули момо/ растании зангулачамононд, der Barenklau – гули чанголи хирс, die Butterblume, der Scharfe Hahnenfuss – гули чинорак/ гули арусӣ, das Gänseblumchen/ Massliebchen – гули марворидак/ гули мино, der Himmelschlüssel/ die Primel, Schlüsselblume – гули примула (як навъ гиёҳи ороишӣ), das Vergiessmeinnicht – гули марзангӯш, die Alpenrose, der Alpenrausch – гули садбарги кӯҳӣ/ даштӣ, das Edelweiss – гули шерчангол, der Klatschmohn – гули кукнор ва ғайра. Дар забони англисӣ калимаи water poppy - кӯкноргули обӣ ба мушоҳида расид [119, 112]. ва ғайра.

б) номгӯи гулҳои бегона - Das Unkraut: Die Ackerwinde – гули печак, die Brennessel гули газна/ сӯзгиёҳ, die Distel - гули хори қаррок, der Knoterich – торонакгул, die Klette – гули мушхор, die Kornblume – тугмачагул, der Lowenzahn – гули қоқу, der Schnachelhalm – гули чилбуғум ва ғайра.

в) номгӯи гулҳои ҷангалӣ – Waldpflanzen: Die Anemone, das Buchwindröschen – гули шақоик, das Leberblumchen – лолаи нуъмон, das Lungenkraut – гули шаҳдак, das Springkraut - гули шанбалид, der Waldmeister – гули ҷӯбдаст ва ғайра

г) *номгӯйи гулҳои халанҷӣ - Heldepflanzen: Der Ginster (Stechginster)* – гули товус, *das Heldekraut* – гули халанҷ (навъи буттаи майдабарги ҳамешасабз), *die Moosbeere* – гули дӯлона, *das Katzenfoetchen* – гули чанголи гурба ва ғайра. Истифодабарии «гули дӯлона» дар нутқи ворисони забони тоҷикӣ низ хеле зиёд ба мушоҳида мерасад. Бархе аз муҳаққиқони тоҷик дӯлоноро ба гурӯҳи дарахтони босамари кӯҳи шомил медонанд [65, 127].

г) *номгӯйи гулҳои обӣ - Sumpf und Wasserpflanzen: Der Kalmus* – гули шамшергиёх, *die Binsen* – гули қўнокак, *das Schilf* – найчагул, *das Pfeilkraut* – гули тирбарг, *die Seerose* – гули нилуфари сафед ва ғайра.

д) *номгӯйи гулҳои боғӣ - Gartenblumen: der Jasmin* – гули Ёсуман, *die Kamille* – бобуна/ гули бобуна, *die Tagetes* – гули тоҷихурӯс, *die Rose* – гули садбарг, *die Dahlie* – картошкагул/ гули кавкаб, *die Peterslilie* – гули ҷаъфарӣ, *das Lowenmaul* – гули хандон, *die Samtblume/ die Studentenblume/ die Tagetes* – махмалгул, *das Stiefmutterchen* – гули одамрӯ, *die Schwertlilie/ Iris* – гули савсан, *die Stockrose, Stockmaive* – гули хайрӣ, *der Geisstblatt* – гули мушхор, *die Teerose* – атргул ва ғайра.

е) *номгӯйи гулҳои ниёзреша - knollen und Zwiebelblumen: Der Winterling/ die Eranthis* – гули барги зуф/ зуфтурун/ забони барра, *das Schneeglockchen* – гули бойчечак/ баҳман, *der Krokus* – гули заъфарон, *die Tulpe* – гули лола, *die Narzisse* – гули наргис, *die Gladiole* — гули ёқут, *die Hyazinthe* – гули сунбул/ гули ёқути зард, *die Lilie* – гули савсан ва ғайра. Дар забони англисӣ истифодабарии вожаи *swamp lili-* савсани ботлоқӣ ба мушоҳида расид [119, 112].

ё) *гулҳои яксолаи тобистона - Einjährige Sommerblumen: Die Nelke* – гули мехак, мехчагул, *die Ringelblume* – гули хучаста/ нохунгул/ гули ҳамешабаҳор, *die Levkoje* – гули шаббӯй, *die Aster* – гули қашқарӣ, гули мино, *die Reseda* – асирак/ гули асирак, *die Edelwicke* – гули нахӯдак, *die Heckenrose* – гули настанан, *die Engelwurz/ die Angelika* – гули камола ва ғайра.

ж) номгӯйи гулҳои нимбутта – *Halbstaude*: das Tausendschoenchen – гули маргаритка, *die Glockenblume* – гули момо, *das Vergiessmeinnicht* – гули марзангӯш, *der Goldlack* – гули зардгун (растаниҳои хонагӣ, ки гули сурхи зардчатоб дорад) ва ғайра.

з) номгӯйи гулҳои зимистона – *Winterharte Bluetenstaude*: das Veilchen – гули бунафша, *das Maiglöckchen* – гули барфак, *die Pfingstrose* – гули пиона, *die Aurikel* – гули примула (як навъ гиёҳи ороишӣ), *der Rosmarin* – гули руморан/ гули розмарин, *der Phlox* – оташгул, *der Felsphlox* – гули довудӣ ва ғайра.

и) номгӯйи гулҳои хонагӣ – *Zimmerpflanzen*: Die Kapuzinerkresse/ Kresse – гули настан, *die Pelargonie/ Geranie, Brennende Liebe* – гули анҷибар/ гули шамъдонӣ, *die Fuchsie* – гуловез, *das Alpenveilchen* – гули бунафшаи чаманӣ, *die Azalee* – гули бӯшаҳрӣ/ маҳингул/ гули халанҷ, *der Gumiebaum* – гули тутанҷир, *die Amaryllis* – гули наргис/ гули амариллис, *das Fleissige Lieschen* – ҳасратгул, *die Hyazinthe* – гули сунбула, гули ёкути зард, *die Kamellie* – гули камелия (навъи растанӣ аз чинси чойгул), *der Kaktus* – гули ханҷарӣ, *die Knollenbegonie* – бехмеваи ҳасратгул, *die Aloe* – гули уд/ гули сабр/гули алоэ, *die Myrte* – гули муруд, *die Passionsblume* – гули ҳавас, *die Petunie* – карнайчагул/ гули патунӣ, *die Primel* – гули примула (як навъ гиёҳи ороишӣ), *die Wachsblume* – гули муммонанд, *die Zimmernessel* – гули газна, гули сӯзгиёҳ, *die Erika* – гули халанҷ (навъи буттаи майдабарги ҳамешасабз), *die Hortensie* – гули рофа, *der Oleander* – бедгул, *die Agave* – гули ханҷарӣ, *die Zimmerlinde* – гули зерфуни хонагӣ *die Zimmertanne* – гули сарви хонагӣ ва ғайра .

Чӣ тавре ки дар боло зикр намудем, вожаи «гул» дар тафаккури мардуми тоҷику олмонизабон мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Бовархое, ки дар иртибот бо гул ва номи гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ вучуд доранд, аз ин падида далолат менамоянд, аз ҷумла,

Боварҳо дар забони тоҷикӣ:

Агар гули зардро ба шахс тухфа кунӣ, он шахс бемор мешавад.

Агар гули зардро ба маъшуқаат тухфа кунӣ, аз ӯ чудо мешавӣ.

Агар гули банги девонаро бӯй кашӣ, девона мешавӣ.

Агар арус гулдастаро гум кунад ё ин ки дар ҷойе фаромӯш кунад, хушбахтиро аз даст медиҳад.

Агар ба духтар яку якбора ду хостгор ояд ва ӯ надонад, ки кадомашро интихоб кунад ва дар рӯйи барги садбарг ҳарфи аввали номи ҳамон ҷавонҳоро нависад ва ба об партояд ва кадом барге, ки аввал ғарқ шавад, ба ҳамон ҷавон хонадор мешавад.

Агар садбаргро дар беруни хона шинонанд, хорҳояш аҳли ин хонаводаро аз чашими бад ва бадбахтиҳо нигоҳ медорад.

Агар хори гули садбарг дастӣ духтар халад, духтар бо дӯстдоштааш ҷанг мекунад.

Агар гулро бо гулдонаш тухфа кунӣ, мушкилоте, ки соҳиби гул дошт ба шахси тухфакарда мегузарад.

Агар гули сабр дар хона хуб наишӯнамо кунад, ҳама бемориҳо аз байн мераванд.

Гули бунафшаро гули дӯстӣ мегӯянд. Аммо, дар айни замон, бунафшаи сафедро рамзи тамаъ, зардро рамзи ишқ, бунафшаеро, ки баргҳо ихота карда бошад, рамзи ишқи пинҳонӣ меҳисобанд.

Боварҳо дар забони олмонӣ:

Wenn ein Veilchen im Haus ist, wird die Tochter des Hauses krank und unglücklich sein (Агар дар хона гули бунафша бошад, духтари хона бемор ва бадбахт мешавад).

Es ist nicht gut, Lilien zu verschenken; Sie sind eine Blume der Kälte und können Trennung verursachen (Гули савсанро тухфа кардан хуб нест, ин гули сардӣ аст ва боиси чудой мешавад).

Das Verschenken einer Narzisse ist ein Zeichen der Trennung, da die Blume selbst Egoismus symbolisiert und zu Trennung und Unglück führt (Додани гули наргис нишонаи чудой аст, зеро худӣ гули наргис рамзи худхоҳӣ буда, ба чудой ва бадбахтӣ меорад).

Wenn der Duft von Jasminblüten in der Luft liegt, ist die Luft sauber und staubfrei (Агар бўйи гули ёс барояд, ҳаво софу беғубор мешавад).

Wenn enn lumenstrauß aus 13 Blumen besteht und Sie ihn Ihrem Liebsten schenken, werden Sie von ihm oder ihr getrennt (Агар гулдаста аз 13 дона гул иборат бошад ва онро ба шахси дӯстоштаат тақдим намой, аз ӯ чудо мешавӣ).

Wenn Sie einer Frau eine verwelte Blume schenken, wird sie scheitern (Агар гули пажмурдаро ба зан тухфа кунӣ, ӯ ноком мешавад).

Wenn ein junger Mann dem Mädchen, das er liebt, eine rosa Rose schenkt, wird sie immer Freude an ihm haben (Агар садбарги гулобиро ҷавон ба духтари дӯстоштааш тақдим намояд, духтар аз ӯ ҳамеша розӣ мешавад).

Wenn ein Mädchen von ihrem Freund eine weiße Lilie bekommt, bedeutet das, dass ihr Freund eine aufrichtige Beziehung zu ihr hat (Агар гули савсани сафедро духтар аз дӯстоштааш қабул намояд, дӯстоштааш бо ӯ муносибати самимӣ менамояд).

Wenn ein Mädchen von ihrem Freund eine rote Tulpe geschenkt bekommt, ist ihre Liebe echt (Агар духтар аз дӯстоштааш лолаи сурхро тухфа гирад, ишқи ӯ ҳақиқӣ аст)

Bekommt eine Geliebte von ihrem Geliebten eine Kalebassenblüte geschenkt, droht ihr der Tod (Агар маъшуқа аз ошиқаш гули каларо тухфа гирад, ўро марг таҳдид менамояд).

Wenn Sie getrocknete Blumen in Ihrem Haus aufbewahren, werden die Männer weggehen und Armut wird die Folge sein (Агар гулҳои хушкшударо дар хона нигоҳ дорӣ, аз хона мардҳо баромада мераванд ва қашшоқӣ меояд).

Wenn die Braut ihren Brautstrauß nah bei sich behält, wird sie glücklich sein (Агар гулдастани арусиашро арус ба худ наздик нигоҳ дорад, хушбахт мешавад).

Wenn die Blumen, die dem Brautpaar bei einer Hochzeit überreicht werden, verwelken, erwartet einen von ihnen der Tod (Агар дар туйи арусӣ гулҳои ба арусу домод тақдимнамуда хушк шаванд, аке аз онҳоро марг интизор аст).

Гарчанде додани гули наргис ба чудой расонад ҳам, вале халқи Уэлси Олмон чунин меҳисобанд, ки касе аввалин шуда, шукуфтани гули наргисро бинад, тамоми сол хушбахт мешавад.

Дар байни мардуми Олмон чунин бовар ҳаст, ки гули дар хона нигоҳ доштани *гибискус* - *Hibiskus*, ки онро садбарги чинӣ низ меноманд, дар хона хосияти хуб надорад. Олмониҳо ин гулро рамзи марг меҳисобанд, яъне парвариши ин гул дар хона маргро талаб мекардааст. Дар иртибот ба ин гул, дар байни мардуми Олмон чунин хурофот низ мавҷуд мебошад:

Агар ҷодугарон гули гибискусро барои ба касе зарар расонидан истифода бурда, афшурдаи онро, ки ба мисли хун ранги сурх дорад ба он нӯшонанд он шахс ҳатман вафот менамояд. – Wenn Hexen eine Hibiskusblüte verwenden, um jemandem zu schaden und ihn zwingen, ihren Saft zu trinken, der rot wie Blut ist, wird diese Person mit Sicherheit sterben.

Чиниҳо гули гибискусро рамзи туйи дарпешистода медонанд.

Дар Бразилия шукуфтани ин гулро рамзи фарзанддор шудан медонанд.

Дар Ҳиндустон гули гибискусро гули бегуноҳон меноманд ва мӯйи арусро бо ин гул оро медиҳанд.

Донишмандони олмонизабон гулро васф намуда, дар бораи гул панду ҳикматҳо ва суҳанҳои зебо гуфтаанд, аз қабилӣ:

Blüht eine Blume, zeigt sie uns die Schönheit. Blüht sie nicht, lehrt sie uns die Hoffnung – Агар гул шукуфад, ба мо зебоиро нишон медиҳад. Агар нашукуфад, ба мо ноумед нашуданро меомӯзад.

Schöne Blumen wachsen langsam, nur das Unkraut hat es eilig. - Гулҳои зебо оҳиста-оҳиста мерӯянд, танҳо алафҳои бегона шитоб мекунанд.

Blumen sind Seelen, die in der Natur blühen. – Гулҳо ҷонҳое ҳастанд, ки дар табиат мешукуфанд.

Blumen sind die schönsten Worte der Natur. – Гулҳо зеботарин суҳани табиат мебошанд.

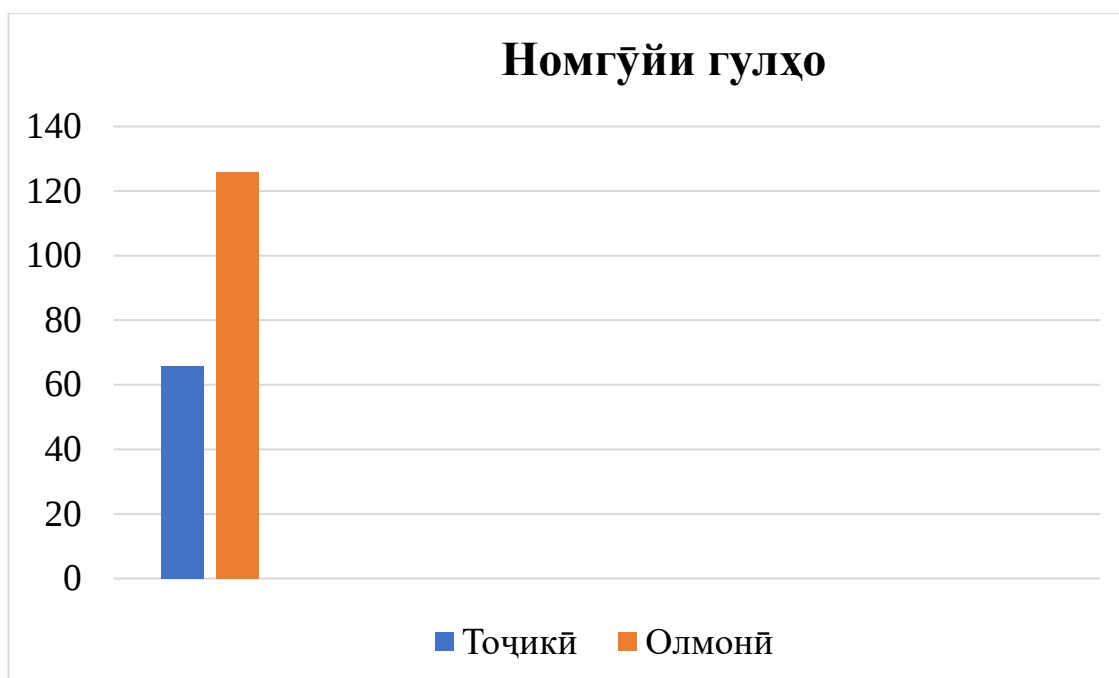
Wo Blumen blühen, lächelt die Welt. – Дар ҷойе, ки гулҳо мешукуфанд, ҷаҳон меҳандад.

Liebe ist wie eine Blume; auch die schönste stirbt. – Ишқ мисли гул аст; ҳатто, зеботаринаш ҳам мемирад.

Liebe ist die Blume des Lebens, sie blüht unerwartet und ohne Regeln und muss gepflückt werden wo man sie findet und für den kurzen Moment den sie besteht genossen werden. – Ишқ гули ҳаёт аст, он ба таври ғайриҷашмдошт ва бидуни қоида мешукуфад ва мо вақте ки онро пайдо мекунем, бояд чинем ва дар лаҳзаи кӯтоҳе, ки вуҷуд дорад, лаззат барем.

Ҷадвали 3. Гурӯҳбандии номгӯи гулҳо аз рӯи ҷинсият:

Ҷинси мардона	Ҷинси занона	Ҷинси миёна
Der Baerenklau – гули чанголи хирс	Die Ackerwinde, Winde – гули печак	Das Alpenveilchen – бунафшаи ҷаманӣ
Der Felsphlox – гули доводӣ	Die Anemone – гули шақоик	Das Edelweiss – гули шерчангол
Der Ginster – товусгул	Die Alpenrose – садбарги даштӣ	Das Fleissige Lieschen – ҳасратгул
Der Geisstblatt – гули мушхор	Die Aurikel – гули примула	Das Gaensebluemchen, Massliebehen – гули мино
Der Goldlack – зардгул	Die Aster – гули қашқарӣ	Das Heldekraut – халанҷ
	Die Azalee – бўшаҳрӣ	

Диаграммаи 3. Номгӯйи гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ

Номгӯйи гулҳо дар забони олмонӣ назар ба забони тоҷикӣ бештар мебошанд. Инчунин, дар забони олмонӣ номи гулҳо ба чинсҳо ҷудо мешаванд, ки тибқи қадвали 3, 64 номгӯйи гул ба чинси занона, 24 номгӯйи гул ба чинси миёна ва 28 номгӯйи гул ба чинси мардона марбут мебошанд. Дар умум, дар забони тоҷикӣ 66 номгӯйи гул ва дар забони олмонӣ 116 номгӯйи гул муайян карда шудааст, ки ба таври пурра дар замимаи 3 оварда шудааст.

Хулосаи боби дуюм

1. Ҳангоми таҳлили мавод ба хулосае омадем, дар номгузориҳои дарахтони мевадор дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ҳам умумият ба мушоҳида мерасад ва ҳам фарқият. Умумият дар он ба мушоҳида расид, ки ба мисли забони тоҷикӣ номгузориҳои дарахтони мевадор дар иртибот бо макон, замон ва ранги онҳо ба миён омадаанд. Фарқият дар он ба мушоҳида расид, ки дар забони тоҷикӣ номгузориҳои аксарияти дарахтони мевадиханда аз номи одамон сарчашма мегиранд, масалан: чашми Юсуф, акрамхӯчагӣ, абдуллоӣ (навъи ангур), сибиреко (номи себ) ва ғайра.

2. Ҳангоми тақсимбандии калимаҳои ифодакунандаи номи себҳо ба ҳулосае омадем, ки аксарияти номгӯӣ себҳо дар вобастагӣ бо замони пухта расидани онҳо пайдо шудаанд, аз қабилӣ себи ҷавпазак, себи дерпазак, себи баҳорӣ, себи тобистона, себи зимистона, себи тирамоҳӣ ва ғайра.

Ҳангоми таҳлили мавод собит намудем, ки аз сабаби он ки себ меваи дӯстдоштаи мардуми Олмон ба ҳисоб мерафт қариб 2000 сол пеш дар он ҷо дарахтони себ парвариш карда мешуданд ва онҳо бо калимаву истилоҳоте номгузорӣ карда шуданд, ки инъикосгари тасвири забонии ҷаҳони олмонӣ буда метавонанд. Ҳоло бошад, он ба қатори парвариши қадимтарин навъҳои меваҳои тараққиқардаи ҷаҳон дохил мешавад.

3. Баъзе аз истилоҳоти ифодакунандаи номи дарахтон дар вобастагӣ бо ранги онҳо ба зухур омадаанд, ки дар забони олмонӣ низ ин умумият ба назар мерасад, масалан, ибораҳои дарахти себи зард, дарахти себи сабз, дарахти себи сурх ва ғайра. Дар забони олмонӣ бошад, намунаҳои зерин ба назар мерасанд: *die blaue Weintraube*- ангури кабуд, *die Sauerkirschebaum*- дарахти олуболуи сиёҳ, *die rote Johannisbeere* – қоти сурх, *die schwarze Johannisbeere* – қоти сиёҳ ва ғайра.

4. Ҳангоми таҳлили мавод, инчунин, собит намудем, ки ибораҳои ифодакунандаи номи дарахтони мевадоре низ ба ҷашм мерасанд, ки бо макони пайдошудаи онҳо иртибот доранд: *ангури даштобод*, *зардолу айнӣ*, *ноки рарз*, *себи зарм* ва ғайра.

5. Аксарияти калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номи дарахтони бемева дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ вобаста ба тасвири забонии ҷаҳони тоҷикон ва олмонизабониҳо ба зухур омадаанд, ки марзи маъноии онҳо аз ҳудуди ин ду кишвар на чандон дур паҳн шудаанд, аз қабилӣ чолак (як навъи арча), маҷнунбед (як навъи бед), туғдона (як навъ дарахти кӯҳӣ) ва ғайра.

6. Аксарияти ин калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номи дарахтони мевадор ва бемева аз давраҳои аввали рушди забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ маншаъ гирифта, дар луғатҳо низ дар ҳамин шакл оварда шудаанд.

7. Дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ бо истилоҳи дарахт боварҳое мавҷуданд, ки маънову мазмуни онҳо танҳо ба ворисони забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ошноянд.

8. Вобаста ба иқлим ва ҷойгиршавии ҷуғрофии ин ду минтақа навиҳои гуногуни дарахтон парвариш карда мешаванд, аз ин лиҳоз, номи онҳо низ гуногун буда, омилҳои ба зухур омадани ин номҳоро танҳо ба соҳибзабонон муайян карда метавонанд.

9. Калимаву истилоҳоти ифодакунандаи дарахтони бемева як қисмати асосии лексикаи забонҳои тоҷикӣ ва олмониро ташкил дода, аз лиҳози лингвофарҳангӣ як таҳқиқоти мукамал ва ҷиддиро тақозо менамояд

10. Аз таҳлилу таҳқиқи мавод ба хулосае омадем, ки калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номи гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ хеле зиёд буда, аз ғановатмандии таркиби луғавии ин забонҳо гувоҳӣ медиҳанд. Гарчанде боварҳо низ дар ин бахш вучуд дошта бошанд ҳам, аммо онҳо гуногун буда, тасвири забонии ҷаҳони тоҷикон ва олмонихоро нишон медиҳанд.

БОБИ III
ҚАБАТҲОИ ЛЕКСИКӢ-СЕМАНТИКИИ ВОЖАҒОНИ
ИФОДАКУНАНДАИ СОҲАИ БОҒДОРӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ
ВА ОЛМОНӢ

**3.1.Таҳлили лингвофарҳангии синонимҳои ифодакунандаи соҳаи
боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ**

Воқеан, забон бо гузашти айём рушду такомул ёфта, ҳамеша дар тағйирот аст. Забон барои ин ки чу алмос буррову чун теғи куҳан корхурда бошад, бояд мудом хизмати мардумро ба ҷо оварад ва ҳама мушкилоти ўро дар мубодилаи афкор осон кунад, вале мардум ҳам аз забони модарии худ беҳабар набошанд, ҳамеша ба омӯхтану такмили он бикӯшанд, то худ бишносанд ва ба сӯйи маърифат, маънавият ва тараққиёти ҳаёти ҷамъият раҳсипор гарданд [67, 3].

Дар ҳақиқат, дар забон калимаву истилоҳоте вучуд доранд, ки моро ба сӯйи маърифат мебаранд. Дар забони мо теъдоди зиёди калимаҳои синонимӣ ба мушоҳида мерасанд, ки тавассути истифодабарии онҳо мо метавонем аз такрори бемавриди калимаҳо даст кашем.

Воқеан, аксарияти ин калимаҳо ниёз ба омӯзиш аз лиҳози лингвофарҳангӣ доранд, махсусан, дар муқоиса бо забонҳои олмонӣ. Худи вучуд доштани теъдоди зиёди калимаҳои синонимӣ аз бойу ғанӣ будани таркиби луғавии забон шаҳодат медиҳанд. Ин ақидаро дигар забоншиносон қайҳо иброз намудаанд. Яке аз нишонаҳои ғанӣ будани забон ин мавҷуд будани миқдори зиёди синонимҳо дар таркиби луғавии он ба ҳисоб меравад [42, 3].

Синонимҳо дар забони адабии тоҷик ва забони олмонӣ барвақт таҳлилу таҳқиқ шуда бошанд ҳам, аммо дар вожағони ифодакунандаи калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ин мавзӯ то ҳол мавриди таҳқиқу омӯзиш қарор нагирифтааст. Синонимҳо ё

муродифҳо бойигарии забон буда, ба воситаи онҳо тобишҳои гуногуни маъноӣ ифода меёбанд. Таркиби овозии муродифҳо гуногун, вале маънояшон ба ҳам наздик аст: боғ, равза, равзагоҳ, фирдавс; ҷаҳон, дунё, гетӣ, даҳр; нодон, сода, гӯл, гумроҳ; хона, кулба, ошён ва ғайра.

Мусаллам аст, ки синонимҳо барои равшану возеҳ ибраз намудани фикр зуруранд. Истифодаи синонимҳо дар забон танҳо барои такрор нашудани вожаҳо, балки барои муайян сохтани муносибати гӯянда нисбат ба фикри гуфташуда мебошад. Баъзе муродифҳо ҷуфтистеъмоланд: долу дарахт, шоху барг, гулу ғунча, боғу роғ ва ғайра. Дар аксари онҳо ҷойи калимаҳо устуворанд. Масалан, муродифи ҷуфтистеъмоли боғу роғро ба тариқи роғу боғ, гулу ғунчаро ба тариқи ғунчаву гул истифода бурдан ғайриимкон аст.

Забоншиносон оид ба муродифот қариб, ки ақидаҳои якхела баён намуда, онҳоро калимаҳои аз нигоҳи маъно баробар ва ё наздик шуморидаанд. Бояд ишора кард, ки синонимҳо гарчи маъноҳои ба ҳам наздикро ифода намоянд ҳам, аммо боз тобишҳои пӯшида ва тафовут доранд. Чунончи, феъли *хӯрдан* ба ҷуз маънои машҳураш ба маъноҳои нӯшидан, аз они худ кардан, мувофиқ омадан ва ғайра истеъмол мешаванд. Дар маънои асосиаш бо феълҳои тановул кардан, истеъмол кардан, ҳузури ҷон кардан, паққос задан, лум мондан ва ҳоказо муродиф мешавад. Вале ин калимаю таркибҳо ҳамон маъниро бо тобишу обуранги гуногун мефаҳмонанд, тановул кардан хоси забони адабии китобӣ буда, чун унсури луғавии тасвири малеҳ дар услуби баланди ифодаи фикр истифода мешавад: муродифи нисбатан камистеъмол аст, бинобар ин, хусусияти архаистӣ зоҳир мекунад: истеъмол кардан феъли сермаъно буда, бо яке аз маъноҳояш бо «хӯрдан» муродиф мешавад, аз он оҳанги расмӣ меояд ва бештар дар услуби коргузори расмӣ ва рӯзманигорӣ ба кор бурда мешавад.

Дар луғоти соҳаи боғдорӣ синонимҳои зиёд ба назар мерасанд, масалан дар забони тоҷикӣ дар мавриди шинондани дарахт калимаҳои *дарахт, ниҳол, ҷӯбак, кунда* мавриди истифода қарор мегиранд, гарчанде маънову муҳтавои ҳар яке аз ин калимаҳо гуногун бошанд ҳам, аммо дар мавридҳои зарурӣ яке

дигареро иваз карда метавонанд. Дар забони тоҷикӣ зери мафҳуми ниҳол бештар дарахтеро, ки ҳоло ба мева кардан сар накардааст, ба мушоҳида гирифтани мумкин аст. Масалан: Дар назди ҳавлии падарам як ниҳол дарахти ҷойдорӣ шинонд. Калимаи “ҷойдорӣ”-ро С. Айнӣ дар повести «Одина» мавриди истифода қарор додааст: “Он ёзиёни муртад мурданд, хок шуданд, рафтанд, ҳоло аз он кофирони ҷойдорӣ дар дунё асаре намондааст. [213, 40]. Ҳамон ҷӯбе, ки Беҳзод тағи хок карда буд, имрӯз ба мева даромадааст. Дар забони олмонӣ синоними калимаи “*дарахт*” вожаҳои *Stange* ва *gewachs* ба шумор меравад. Агар ин вожаро ба забони тоҷикӣ тарҷумаи тахтуллафзӣ намоем «сутун», «поя» тарҷума мешавад. Вожаи *gewachs* дар бисёр мавридҳо «рустанӣ» тарҷума шуда, маънои «дарахт»-ро дода наметавонад.

Синоними калимаи “*дарахт - der Baum*”, инчунин, дар забони олмонӣ вожаи «*das Holz*» ба шумор рафта, дар аксарияти ҳолатҳо яке дигареро иваз карда метавонанд. Сарилсилаи ин калимаҳо вожаи “*der Baum*” ба шумор рафта, бештар мавриди истифода қарор дорад: *Jeder Baum hat unzählige Verknuepfungen mit den Bäumen rundherum* – Ҳар як дарахт ба дарахтони гирду атрофаш пайвандҳои бешумор дорад. *Der Baum hat nur seine Wurzeln angehoben* – Дарахт танҳо решаи худро баланд мекунад. *Der Baum hat weit ausladende Aste* – Дарахт шохаҳои васеъ паҳншуда дорад.

Синоними калимаи мева – *die Fruchte*, ки тавассути он воҳиди луғавии “*дарахтони мевадор*” ташаккул ёфтааст, дар забони олмонӣ “*der Obst*” ба шумор меравад.

Чӣ тавре ки дар боло зикр намудем, синонимҳо, асосан, калимаҳоеанд, ки дар истеъмол ҷойи якдигарро пурра ё қисман иваз мекунанд ва дар ҷараёни нутқ онҳо ба тобишҳои гуногуни маъноиву услубӣ соҳиб мегарданд. Аз ин рӯ, синонимҳо нутқи моро пуртаъсир карда, ба он тобишҳои зиёди эмотсионалӣ мебахшанд. Бояд ҳаминро зикр намоем, ки синонимҳо дар забони тоҷикӣ боз дар шакли «муродиф» низ маъмуланд. Истилоҳи «муродиф» баромади арабӣ дошта, аз асоси радиф гирифта шуда, лафзест, ки ба лафзи дигар «дар маънӣ шарик» бошад [157, 91].

Воқеан, калимаҳои синонимӣ тавассути тобишҳои иловагии маъно ва доираи қорбурд, тобиши маъноӣ додан ва таъсиррасонӣ гуногун буда, ҳар яке мавриди истеъмоли худро доро мебошанд. Дар илми забоншиносӣ роҷеъ ба калимҳои синонимӣ ва муқоисаи онҳо бо дигар забонҳо қорҳои таҳқиқотӣ зиёде ба мушоҳида мерасанд. Забоншинос М. Муҳаммадиев таҳқиқоти зиёдеро дар ин чода ба сомон расонидааст, аз он ҷумла, луғати «Синонимҳои забони адабии ҳозираи тоҷик» ба қалами ӯ шомил аст. Таърифи синонимҳоро забоншинос М. Муҳаммадиев дар ин луғат ҷунин додааст: «Дар ҳақиқат, синонимҳо ду ва ё зиёда калима ва мафҳумҳое мебошанд, ки аз ҷиҳати маъно наздик ва баъзан, баробар буда, бо маъноҳои иловагӣ, тобишҳои услубӣ-маъноии худ ва мавқеи истеъмолиашон дар забон аз якдигар фарқ мекунанд» [168, 37].

Дар китоби «Луғати синонимҳои забони тоҷикӣ» М. Муҳаммадиев калимаи боғ, бўстон, ҷаман ва роғро синоним шуморидааст. Ин синонимҳо, маҳз, ба соҳаи боғдорӣ марбутанд. Ин калимаҳо, ба ғайр аз маънои умумии синонимӣ, тобишҳои хоси маъноӣ ҳам доранд. Калимаи “боғ” нисбат ба синонимҳояш маънои умумӣ дорад. Ин калима сермаъно ва сервазифа мебошад. Дар ибораҳои боғи фирдавс, боғи Ирам, боғи ҳулд калимаи боғ синоними бихишт шудааст. Боғи ҳаёт, боғи эҷод киноя аз дунё мебошад.

Дар забоншиносии тоҷик муқоисаи синонимҳо ба роҳ монда шудааст. Муҳаққиқ М. Даминова дар таҳқиқоти хеш «Таҳлили муқоисавии синонимҳои ҷуфт дар забонҳои тоҷикӣ ва русӣ» ба ин гурӯҳи калимаҳо диққати махсус дода, хусусиятҳои фарқкунандаи онҳоро дар забонҳои тоҷикӣ ва русӣ нишон дода тавонистааст.

Инҷунин, Л. Зафардузт мақолаеро бо номи «Ҷанбаҳои лингвокултурологии синонимҳои ифодакунандаи урфу одат ва ҷашну маросим дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ» пешкаши аҳли илм намуда, дар он хусусиятҳои фарқкунанда ва умумияти синонимҳои ифодакунандаи урфу одат ва ҷашну маросимҳоро дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ нишон додааст

Воқеан, калимаи “боғ” дар ибораҳои изофӣ чун истилоҳҳои муайян маънои конкрет мегирад: боғи ботаникӣ, боғи ҳайвонот, боғи наботот ва ғайра. Мувофиқи луғати Duden «Das Synonymwörterbuch» синонимҳои калимаи “боғ – *der Garten*” дар забони олмонӣ вожаи “*Grunfläche – кабудизор*” ба ҳисоб рафта, инчунин, вожаҳои *grünanlage – майдонҳои сабз, Park(anlage) – боғ* бо ин вожа силсилаи синонимиро ташкил дода метавонанд. [191, 420].

Инчунин, тавассути ин калима дар забони олмонӣ таркибҳои зиёде ташаккул ёфтаанд, ки тавонистем, аз фарҳангҳо намунае аз онҳоро орем: “*Garten der, Garten ein Stuck Land mst mit Rasen und von einem Zaun umgeben (mst einem Haus) - auf diesem Land kann man Blumen, Obst, Gemuse anbauen <en Garten anlegen , im Garten arbeiten ,etw. Im Garten anbauen> //Gartenanlage, Gartenarbeit, Gartenbank, Gartenbeet, Gartenfest, Gartengrill, Gartengrundstück, Gartenlaube, Gartenmauer, Gartenmobil, Gartenparty, gartenschaukel, Gartenschere, Gartenschlauch, Gartentisch, Gartenstuhl, Gartentor, Gartentur, Gartenweg, Gartenzaun //Klostergarten; Blumengarten, Gemusegarten, Gemusegarten, Krautergarten, Obstgarten, Rosengarten //zu Gartenschere ABB . unter Gartengrute, ein botanischer G. ein offentischer Park, in dem man viele (auch seltene) Pflanzen sehen kann, ein zoologischer Garten =Zoo, Tierpark .*

Боғ, замини наздиҳавлигӣ – қисми замини сабзозоре, ки деворҳоро, хонаҳоро ихота кардааст ва дар ин замин метавон гул, мева, сабзавот парвариш кард, боғ парвариш кардан, дар боғ кор кардан ва ғайра. Боғ сабз кардан //майдони боғ, маркази боғ, курсии боғ, боғи аҷоиб, зиёфати боғ, қисми боғ, девори боғ, шомгоҳи боғ, курсиҳо барои боғ, қайчии боғ, лғлаи боғ, мизи боғ, курсии боғ, дарвозаи боғ, дари боғ, гузаргоҳи боғ, боғдевор // боғи монастирӣ; гул, боғ, боғи сабзавот, боғ бо алаф, боғи мевагӣ, садбарг // қайчи барои боғ, дар назди боғ, боғи ботаникӣ, боғи ҷамъиятӣ дар он ҷо шумо метавонед бисёр рустаниҳоро (инчунин рустаниҳои камёфтро бинед). боғи зоологӣ/ боғи ҳайвонот ва ғайра [189, 445].

Бояд зикр намоем, ки калимаҳои *бӯстон*, *боғ* ва *гулистон* синоними якдигаранд. Калимаи *чаман* чун синоними *боғу бӯстон* серистеъмол аст. Аспи хушрафторро дар забони тоҷикӣ *чаман* мегӯянд. Аммо дар забони ҳозираи тоҷик калимаи “*чаман*” чун синоними калимаи “*боғ*” серистеъмол аст.

Илова бар ин, ҳаминро зикр намуданием, ки калимаи “*роғ*” танҳо дар забони адабии китобат (аксар дар назм) истеъмол мешавад. Дар ҳолатҳои дигар ба шакли синоними ҷуфт (*боғу роғ*) меояд: *Боғу роғи Абудкаримро дида, ҳуши падарат рафт*. Дар забони олмонӣ синонимҳои калимаи “*боғ*” воҳидҳои луғавии *Grünanlage*, *Grünfläche* ва *Lustgarten* ба шумор мераванд. Дар забони русӣ низ калимаи “*боғ*” синонимҳои зиёд дорад, ки дар луғат онҳо нишон дода шудаанд: сад, цветник, лужайка с цветами [163, 180].

Ҳангоми синоним ба шумор рафтани баъзе калимаҳо бархе аз донишмандон муболиға менамоянд, масалан, ҳангоми синоним шуморидани *боғ*, *чаман* ва *гулзору гулистон* ва ғ.

Илова бар ин бояд зикр намуд, ки дар адабиёти илмӣ роҷеъ ба муродифҳо таърифи ягонае вучуд надорад, ки ҳама аз он истифода намоянд. Масалан, забоншиноси варзидаи рус О. С. Ахаманова дар «Луғати истилоҳоти забоншиносӣ» оид ба калимаҳои синонимӣ чунин андешаи хешро иброз намудааст: «Синонимҳо калимаҳое мебошанд, ки ба як ҳиссаи нутқ дохил мешаванд, дар ифодаи маъно ба якдигар чунон наздиканд, ки истифодаи дурусти онҳо дар нутқ аз соҳибзабон дониши мукаммали забониро тақозо менамояд, ки бо ин восита ӯ тавонад тафавути маънои услубии ин калимаҳоро ҳангоми истифода муайян намояд» [154, 247].

Вожаҳои синонимӣ дар бораи мафҳумҳои боғдорӣ ба гурӯҳҳои гуногун тақсимбандӣ мешаванд, ки баъзе аз онҳоро, мухтасаран, ба таври зерин нишон додан мумкин аст:

3.1.1. Синонимҳои ифодакунадаи дарахтони мевадор

Агар ба тафсири истилоҳи “*дарахт*” дар забони тоҷикӣ амиқтару жарфтар назар афканем, дарк менамоем, ки ин калима аз ҷониби муҳаққиқон

ба тарзҳои гуногун тафсир карда шудааст. Масалан, ин вожа бештар ба маъноии «рустании дарозумри дорои тана ва шоҳу барг, шачар»; ниҳол маъмул аст.

Чӣ тавре қайд намудем, гарчанде дар забони тоҷикӣ дар аксарияти мавридҳо ба ҷойи “*дарахт*” калимаи “*ниҳол*”-ро мавриди истифода қарор диҳанд ҳам, аммо дар «Луғати мухтасари синонимҳои забони тоҷикӣ» оварда шудааст, ки: калимаи дарахт аз ниҳол фарқ дорад. Дарахт маънои умумӣ дорад, ки ниҳолро ҳам дар бар мегирад. Ин калима, баъзан, нисбат ба дигар намудҳои рустанӣ низ ба қор бурда мешавад: дарахт (ниҳол) шинондан: дарахти райҳон, дарахти гул. Калимаи *ниҳол* низ ба маъноҳои гуногун меояд: ниҳоли пахта, ниҳоли гул, ниҳоли қарам. Ниҳол нисбат ба дарахт аз ҷиҳати ҳаҷм ва синну сол хурдтар аст. Калимаи ниҳол ва дарахт аз ҷиҳати мавқеи истеъмол низ фарқ дорад: ниҳоли пахта; дарахти себ. Аммо бояд ҳаминро қайд намоем, ки “*ниҳоли себ*” гуфтан дуруст аст, аммо “*дарахти пахта*” гуфтан аз ҷиҳати мавқеи истеъмоли калима ва услуби баён нодуруст менамояд. Акнун ягон-ягон дарахтони pista, чормағз, арча (бурс) ва дигар рустанӣҳои кӯҳиро мебинем (С.А). Ҳоло ин навъ ниҳолҳо фақат аҳён-аҳён рӯйида мемонанд (С.У.) [168, с. 64]. Аз ин мебарояд, ки калимаҳои ниҳол ва дарахт дар бисёри ҳолатҳо хусусияти синонимиро зоҳир карда наметавонанд.

Дар баробари калимаҳои дарахт ва ниҳол, инчунин, калимаҳои шоҳа, нажда ва химча истифода бурда мешаванд, ки инҳо низ калимаву истилоҳоти марбут ба дарахт мебошанд.

Ин калимаҳо ба маънои умумии шоҳаи ҷавон ва хурди дарахт синоним мешаванд. Ҳар калима, ба ғайр аз маънои умумӣ, тобишҳои маъноӣ ва услубӣ ҳам дорад.

Калимаи *шоҳа* аз синонимҳои дигар серистеъмол ва аз ҷиҳати мавқеи истеъмол нисбат ба онҳо тобишҳои маъноӣ ва услубӣ дорад: шоҳа (нажда, химча)-и дарахт. Калимаи нажда ба ғайр аз қисми умумии хурд ва ҷавони дарахт, шоҳаи нав сабзида истода низ мебошад: нажда давондан. Калимаи

“химча” бештар нисбат ба навдаи буридашуда ба кор бурда мешавад ва ба калимаи шоха ба воситаи калимаи навда синоним шуда меояд.

Дар забони тоҷикӣ калимаи “*дарахт*” дар зарбулмасалу мақолҳо ба мушоҳида мерасад. Масалан, мегӯянд: «*Дарахт дар як ҷо сабз мешавад*». Яъне, ин чунин маъно дорад, ки «барои ба даст овардани натиҷаи нек маҳалли кор ва шуғли худро набояд зуд иваз кард».

Дар ҷойи дигар чунин гуфта шудааст.

Дарахт осон бувад аз бун буридан,

Бурида боз натвон рӯёнидан.

Натиҷаеро, ки бо сад меҳнату машаққат ва дар арзи солҳои дароз ба даст даромадааст, дар як дам набояд барбод дод. Тарҷумаи ин навиштаҷот ба забони олмонӣ чунин аст: *Zu fällen einen schönen Baum, brauchst eine halbe Stunde kaum. Zu wachsen, bis man ihn bewundert, braucht er, bedenkt es, ein Jahrhundert.*

Дар китоби Р. Абдуллозода «Ибораҳои халқӣ», вобаста бо калимаи дарахт, бо чунин ибораи халқӣ оварда шудааст. «*Аз дарахт ғура афтидан*» дар айёми ҷавонӣ кори неки сар кардашударо бо сабабе ба субут расонида натавонистан.

Дарахте бипарвар, ки бор оварад.

Дарахти коҳилӣ куфр оварад бор [150, 66].

Дар забони олмонӣ низ мақолу зарбулмасалҳое, ки дар онҳо калимаи дарахт мавқеи асосиро мебозад хеле зиёд мебошанд, ки баъзе аз онҳоро ҳамчун намуна оварда тавонистем:

Ein Mensch ohne Freude, ist wie ein Baum ohne Schatten – *Одаме, ки хушбахтиро ҳис намекунад, мисли дарахти бесоя аст.*

Die Baume, die Straucher, die Pflanzen sind der Schmuck und das Gewand der Erde – *дарахтон, буттаҳо ва гиёҳҳо зебу зинат ва либоси замин мебошанд.*

Калимаҳои *дарахти санҷид*, *дарахти ҷигда*, ки дар ифодаи мафҳуми *дарахти уннобӣ* дар забони тоҷикӣ корбаст мегарданд, силсилаи синонимиро

ташкил медиҳанд. Калимаҳои *санҷиди бозӣ* ва *санҷиди зогак* дар ифодаи навъҳои уннобӣ корбаст мегарданд.

Бархе аз ворисони забони тоҷикӣ вожаҳои *дарахти мурудро* бо *дарахти нок* як мешуморанд, ки ин ақида нодуруст аст. Ба андешаи мо *дарахти нок* чизи дигар буда, *дарахти ношпӯтӣ* бо *дарахти нок* муносибати синонимиро зоҳир менамоянд. Калимаи *дарахти зардолуи фалғар* ва *дарахти зардолуи қандак* ва *дарахти зардолуи ширинак* дар забони гуфтугӯӣ муносибати синонимиро зоҳир карда метавонанд.

Ин падида дар забони олмонӣ низ ба назар мерасад. Гарчанде мевани зардолу дар забони адабии олмонӣ дар шакли *Die Aprikose* истифода бурда шавад ҳам, вале дар аксарияти ҳолатҳо, ин вожа дар шакли *Die Marille* низ корбаст мешавад.

Вожаҳои *Die Frühe Rosenmarille* ва *Die Grosse Frühaprikose* - зардолуи гулобии пешпазак-ро дар забони олмонӣ синоним гӯем, ғалат намекунем. Гарчанде дар забони адабии тоҷик таркиби луғавии “*токи ангури ҳусайнӣ*” маъмул бошад ҳам, аммо дар аксарияти ҳолатҳо дар нутқи ворисони забони тоҷикӣ ба ин маънӣ истифодабарии вожаҳои *токи ангури чиликӣ*, *токи ангури чочи шутур*, *токи ангури калтаҳусайнӣ* ва *токи ангури дароз* - *дарозак* ба мушоҳида мерасад, ки ҳамааш як мафҳумро ифода менамоянд, яъне синоними якдигаранд. Ибораҳои *дарахти чомоқ* ва *дарахти чормағз* низ хусусияти синонимӣ доранд.

Инчунин, дар забони тоҷикӣ вожаҳои *дарахти чормағзи коғатӣ*, *дарахти чормағзи ҳамелӣ*, *дарахти чормағзи хӯрҷинак*, *чормағзи чулулу* маъмуланд, ки сирф хусусияти синонимиро зоҳир менамоянд. Ибораҳои *дарахти себи зард* ва *дарахти залатойсеб* ба якдигар муносибати синонимӣ доранд.

3.1.2. Синонимҳои ифодакунандаи дарахтони бемева

Бояд ҳаминро зикр намоем, ки, асосан, назар ба дарахтони мевадор дида, дар забони тоҷикӣ теъдоди зиёди калимаҳои ифодакунандаи номи дарахтони бемева хусусиятҳои синонимиро зоҳир менамоянд. Масалан,

вожаҳои дарахти *терак*, *дарахти аиқар* ва *дарахти сафедор* дар мавридҳои гуногун яке дигареро иваз карда метавонанд. Калимаҳои *зарбед* ва *мачнунбед* дар мавридҳои зарурӣ бемонеа яке ба ҷойи дигаре омада метавонанд.

Дар забони тоҷикӣ вожаҳои дарахти чинор ва дарахти чанор мавриди истифода қарор доранд. Дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ воҳиди луғавии чинор//чанор (дарахти баланд ва тезсабзи оилаи чинорҳо, ки танай ғафс ва решаи ғафс, баргҳои сабзи калону дурахшон дорад) дар панҷ маврид оварда шудааст:

Ба кирдори кӯҳ оташе барафрӯхт,
Шағоду чанору заминро бисӯхт.
Дарахте буд андар бари ӯ чинор,
Бар-ӯ бар гузашта бисе рӯзгор.

Чӣ тавре зикр намудем, синонимҳо дар вожагони ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ яке аз қабатҳои хеле сермаҳсул маҳсуб меёбанд, ки зухуроту тақомулоту онҳо роҳҳои зиёд дорад. Масалан, ҳангоми ҷашнгирии иди Соли нав, ки аз даврони шуравӣ ба мо ба мерос мондааст, калимаҳои *арча*, *сӯзанбарг*, *ҳамешасабз*, *чолак* ва *ёлкаро* вирди забон меорем, ки силсилаи синонимиро ташкил дода метавонанд. Дар ин ҷо, аслан, калимаи *арча* сарсилаи ин калимаҳо ба ҳисоб рафта, дар ташаккулёбии таркибу ибораҳои *арчаи солинавӣ*, *арчаи сабз* ва *арчаи сафед* мавқеи калонро ишғол менамояд. Калимаҳои *сӯзанбарг* ва *ҳамешасабз* хусусияти китобатӣ дошта, вожаи *ёлка* аз забони русӣ ба забони мо иқтибос шудааст. Ва калимаи “*чолак*” сирф хусусияти халқӣ-гуфтугӯиро зоҳир менамоянд. Аз сабаби он ки баргҳои дарахти арча ба мисли мӯйҳои духтарон тор-тору нозук аст, аз ин лиҳоз, дар нутқи гуфтугӯии мардуми тоҷик ин калима шакли “чолак”-ро гирифтааст. Вожаи «чолак» дар забони тоҷикӣ бо “*чолак*”-и ифодакунандаи мафҳуми “*шавҳар*” ва “*чолак*”-и ифодаи “гесу/ кокул” хусусияти омонимиро зоҳир намуда метавонанд, ки ин падида танҳо дар забони тоҷикӣ ба мушоҳида расид.

Дар забони олмонӣ низ синонимҳои зиёди калимаи *арча* ба назар мерасанд, ки ҷумлаҳои пайдо намудаамон, далели ин гуфтаҳоианд, аз қабилӣ *Die Nadeln eines Nadelbaums sind sehr kleine Blätter* – Барғи дарахти сӯзанбарг хеле хурд мебошанд. *Einer der grosste Nadelbaume im Park ist eine Fichte*-Калонтарин дарахти сӯзанбарг дар боғ мавҷуд аст. *Es gibt viele Tannen in diesem Wald.* – Дар ин ҷангал дарахтони арча бисёранд. Аз ин бармеояд, ки вожаҳои *Blätter Nadelbaume Tannen* мафҳуми арчаро ифодагарианд.

Ҳангоми таҳлили мавод собит намудем, ки калимаҳои синонимӣ дар дохили вожаҳои соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ хеле зиёд ба назар мерасанд.

3.1.3. Синонимҳои ифодакунандаи номи гулҳо

Аслан, синонимҳои калимаи “гул” дар забони тоҷикӣ вожаҳои «ғунча» ва «шукуфа» низ ба шумор меравад, ки маънои кулӣ (умумӣ) дорад. Ин калима хусусияти сермаъноиро низ дар забони тоҷикӣ зоҳир менамояд.

Сарилсилаи ин калимаҳо вожаи «гул» махсуб меёбад. Дар забони тоҷикӣ калимаи «гул» хеле серистеъмол мебошад. Ва ҳатто, дар дохили воҳидҳои фразеологӣ хеле зиёд ба мушоҳида мерасад, аз қабилӣ “аз сад гул як гул нашукуфтан”, “аз гул фурумадан”, “ба чаши гул афтодан”, “гул баровардан”, “гули орд”, “гули маҷлис”, “гул гирифтани чирог” ва ғайра. Агар амиқтару ҷарфтар назар афканем, вожаи “шукуфа” аз “гул” фарқи зиёди маъноӣ надорад, вале аз ҷиҳати мавқеи истеъмоли ва хусусиятҳои услубиаш аз калимаҳои дигар фарқ дорад. Дар забони тоҷикӣ калимаи “шукуфа” бештар нисбат ба маънои «гули дарахтон» корбаст мешавад.

Калимаи “ғунча” маънои «раванди шукуфтан, то гулкунӣ»-ро дар бар мегирад. Аммо дар забони адабии ҳозираи тоҷик ин калима, баъзан, ба маънои «гул» ва «шукуфа» омада, онҳоро иваз мекунад.

Воҳиди луғавии “гул” дар забони олмонӣ шакли “*die Blume*”-ро дошта, синонимҳои вожаҳои *Blumenstock, Pflanze, Topfblume, Topfpflanze,*

Zimmerblume, Zimmerpflanze, Bouquet, Bukett, Duft, Bierschaum, Schaum маҳсуб меёбанд, ки дар луғат, айнан, дар ҳамин шакл дарҷ гардидаанд [192. 315].

Калимаҳои *бойчечак, гули қаслоқшинак, қарақош* дар ифодаи мафҳуми вожаи «гули сиёҳгӯш» корбаст мешавад. Калимаи “*қаслоқшиканак*” бештар хусусияти халқӣ-гуфтугӯйиро касб намудааст. Воҳиди луғавии “*қарақош*” аз забони туркӣ ба забони мо иқтибос шудааст. Ибораи гули наргисро, инчунин, дар забони тоҷикӣ калимаҳои *гули зардак* ва *гули баҳорӣ* иваз менамоянд, ки дар ин маврид, онҳоро калимаҳои синонимӣ шуморида метавонем.

Инчунин, бояд ҳаминро зикр намоем, ки дар забони тоҷикӣ калимаҳои *гирбишингул* ва *атласгул* дар ибораи «гули баргҳояш ранга» маъмул мебошад, ки дар мавридҳои зарурӣ яке дигареро иваз менамояд.

Воқеан, воҳиди луғавии «гули лола» дар забони гуфтугӯӣ бо номҳои *гули ҷавғосун, гули сиёҳдилак* ва *тулпан* маъмул аст. Вожаи «гули ҷавғосун» бештар хусусияти китобатӣ дошта, дар асарҳои илмӣ ба мушоҳида мерасад.

Дар ифодаи мафҳуми *гули тоҷихурус* воҳиди луғавии *бахмалгул* дар истифода қарор дорад.

Бояд ҳаминро ибраз намоем, ки гарчанде синонимҳои зиёди калимаи «гул» дар забони олмонӣ вучуд дошта бошанд ҳам, аммо дар мақолу зарбулмасалҳояшон бештар ҳуди вожаи «*die Blume -гул*» мавриди истифода қарор ёфтааст на синонимҳои он, аз қабили *der Blumenstock, die Pflanze, die Topfblume, die Topfpflanze, die Zimmerblume, die Zimmerpflanze, das Bouquet, das Bukett, der Duft, der Bierschaum, der Schaum*.

Eine Frau ohne Geheimnisse ist wie eine Blume ohne Duft – Зани бесирру асрор мисли гули бебӯй аст.

Liebe ist die Blume, die du wachsen lassen musst – Муҳаббат гулест, ки ту бояд онро парвариш кунӣ.

Blumen lassen uns etwas von der Schönheit der Paradieses erahnen – Гулҳо ба мо имконият медиҳанд, ки зебоии бихиштро эҳсос намоем.

Blumen sind die schönsten Worter der Natur – Гулҳо зеботарин суханҳои табиат мебошанд.

Die Blumen des Frühlings sind die Traume des Winters – Гулҳои баҳор орзуи зимистонанд.

3.2. Антонимҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои

тоҷикӣ ва олмонӣ

Оид ба вожагони соҳаи боғдорӣ рисолаву мақолаҳо аз ҷониби муҳаққиқон ба мушоҳида мерасад. Гарчанде аз ҷониби донишмандони тоҷик дар ин ҷода корҳои зиёде ба сомон расонида шуда бошанд ҳам, вале роҷеъ ба калимаҳои антонимии ифодакунандаи мафҳумҳои боғдорӣ маълумоти муфассал пайдо карда натавонистем. Шояд сабаби асосиаш дар он бошад, ки вожагони соҳаи боғдорӣ бештар дар доираи лаҳҷаву шеваҳо омӯхтаву таҳқиқкарда шудаанд, зеро як қабати калони лексикаи забони тоҷикӣ ва лаҳҷаву шеваҳои онро истилоҳоти соҳаи боғдорӣ ташкил медиҳанд [28, 32].

Худи мавҷудияти воҳидҳои луғавии *баҳор хазон* – *der Frühling der Herbst*; *дарахти бесамар дарахти босамар* – *der fruchtlose Baum der fruchtbare Baum*; *дарахти калон дарахти хурд* – *der große Baum der kleine Baum*; *боғи анъанавӣ боғи интенсивӣ* – *der traditionelle Garten der intensive Garten* дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки дар ҳақиқат, дар соҳаи боғдорӣ калимаҳои антонимӣ арзи вучуд доранд.

Сабаби чуфтҳои антонимии *баҳор* – *хазон*-ро ба ин гурӯҳи вожаҳо дохил намуданамон аз он иборат аст, ки дар ҳақиқат, дарахт ҳам баҳор дораду ҳам хазон, яъне ҳам сабзиш менамояду ҳам хазон мешавад. Ба ғайр аз маънои муқаррарии худ? «фасли сол», «афзоиш ёфтан» инчунин, маънои «бутхона, буткада; оташкада, ибодатхонаи зардуштиён, оташпарастон»-ро низ ифода менамояд [175, 165] ва қорбаст мешавад, ки бо ин маъно қорбурд шудани ин калима дар забони олмонӣ ба мушоҳида нарасид. Инчунин, калимаи “*баҳор*” дар забони тоҷикӣ дар ифодаи номи духтар ба мушоҳида мерасад, масалан: *Баҳор* духтари қадраси хонагир шудааст.

Дар забони олмонӣ низ калимаҳои антонимӣ мавқеи калонро ишғол менамоянд. Дар забони олмонӣ антоним аз калимаи антоним *anti* – «Gegen» муқобил ва оғома «Name» гирифта шуда, маънояш «зидди ном» мебошад. Ба мисли забони тоҷикӣ вожаҳои мебошанд, ки истилоҳоти комилан муқобилро тавсиф меkunанд. Мисол. Tag – Nacht – рӯз – шаб, gut – schlecht – хуб – бад, alt – jung – пир – ҷавон ва ғайра.

Дар забони олмонӣ ҳам ба мисли забони тоҷикӣ ташаккули антонимҳо бо ҳиссаҳои гуногуни нутқ ба мушоҳида расид. Ба мисоли:

1. *Аз исмҳо:*

Himmel – осмон – Erde – замин; Hitze – гармӣ – Kalte – хунукӣ; der Feind – душман – der Freund – дӯст; die Krankheit – беморӣ – die Gesundheit – сихатӣ; die Zukunft – оянда – die Vergangenheit гузашта; die Ordnung – тартиб – das Chaos – бетартибӣ; der Lehrer – муаллим – der Schüler талаба; die Liebe – муҳаббат – der Hass – нафрат.

2. *Аз сифатҳо:*

Heiss – гарм – kalt – хунук; gross – калон – klein – хурд; süss – ширин – sauer – турш; bekannt – шинос – unbekannt – ношинос; breit – васеъ – schmal – танг; einfach – осон – schwer – душвор; stark – боқувват – schwach беқувват; feucht – тар – trocken – хушк; hungrig – гурӯсна – saft – сер; langsam – оҳиста – schnell – тез; schön – зебо – schrecklich – беэб; sauber тоза – schmutzig – чиркин; fern – наздик – nah – дур; gebrochen – шикаста – ganz – пурра; falsch – нодуруст – richtig – дуруст; öffnen – кушодан – geschlossen – пӯшидан ва ғайра.

3. *Аз феълҳо:*

Blühen – шукуфтан – (ver)welken – пажмурда шудан; wachsen – сабзидан – trocknen – хушк шудан; lieben – дӯст доштан – hassen – нафрат доштан; gehen – рафтан – stehen – истодан; reinkommen – даромадан – ausgehen – баромадан; kommen – омадан – gehen – рафтан; lachen – хандидан – weinen – гиристан; erinnern – ба хотир овардан – vergessen – фаромӯш кардан; geben – додан – nehmen – гирифтдан; fragen – пусидан – antworten – ҷавоб додан; bauen –

сохтан – zerstören – вайрон кардан; sprechen – гап задан – schweigen хомӯш истодан; einschlafen – хоб кардан – aufwachen – аз хоб хестан;

Дар забони олмонӣ антонимҳо аз рӯйи пайдоишашон ба ду гурӯҳ чудо мешаванд.

1) Антонимҳое, ки аз аввал маънои муқобил доштанд: Ин гурӯҳи антонимҳо хеле зиёд буда, асосан, исм ва сифатхоро дар бар мегирад. Мисол:

Die Freude – хурсандӣ – die Traurigkeit – зикӣ; der Winter – зимистон – der Sommer – тобистон; die Sonne – офтоб – der Mond – моҳтоб; hoch – баланд – niedrig – паст; schwarz – сиёҳ – weiss – сафед; hart – сахт – weich – нарма; ähnlich – монанд – verschieden – гуногун; feige – тарсончак – mutig – часур; faul – танбал – fleissig – боғайрат;

2. Антонимҳое, ки дар натиҷаи таҷаккули калимаҳо ва тағйири маъно ба худ маънои зидро гирифтаанд. Дар навбати худ боз онҳо ба гурӯҳҳо чудо мешаванд:

а) дар натиҷаи тағйири маъно антонимҳои зерин ба вуҷуд омадаанд:

Gut – хуб – schlecht – бад, ганда; teuer – қиммат – billig – арзон; reich – бой – arm – камбағал; verheiratet – оиладор – ledig – муччарад; dunn – борик – dick – ғафс; modern – замонавӣ – altmodisch – қадима; klug – доно – dumm – нодон; spitz – тез – stumpf – кунд; hell – равшан – dunkel – торик; bequem – бароҳат – unbequem – бераҳат; leer – холӣ – voll – пур; zufrieden – розӣ – unzufrieden – норозӣ; wild – ваҳшӣ – zahm – хонагӣ ва ғайра.

б) антонимҳое, ки тавассути калимасозӣ ба вуҷуд омадаанд: Барои сохтани ин гурӯҳи антонимҳо бисёр пешванд ва пасвандҳо истифода мешаванд.

Тавассути пасванди «Los» ва «voll»: frei Lieblos бемуҳаббат – reich liebvoll бомуҳаббат, freudlos ғамгин – freudevoll хурсанд; тавассути пешванди «un» *Fruchtbare Baum* – дарахти мевадиханда, *Unfruchtbare Baum* – дарахти бемева; тавассути пешвандҳои «zu» ва «ab»: zunehmen фурӯзон кардан – abnehmen хомӯш кардан; тавассути пешвандҳои «auf» ва «aus»: aufmachen

кушодан – *zumachen* пушидан; тавассути пешвандҳои «*ein*» ва «*aus*»: *einpacken* бастабандӣ кардан – *auspacken* кушодан; тавассути пешвандҳои «*be*», «*ent*» ва «*ver*»: *bewaessern* об додан – *entwaessern* об надодан ва ғайра.

Аммо ин на дар ҳама ҳолатҳо истифода бурда мешавад. Масалан ҳангоми сохтани антонимҳои боғи калон ва боғи хурд, себи ширин ва себи турш, ангури сафед ва ангури сиёҳ, дарахти сабз ва дарахти хушк мо на аз пешвандҳои «*be*», «*ent*», «*ver*», «*ein*», «*aus*», «*un*», «*auf*», «*aus*» ва ғайра, балки аз сифатҳои «хурд - *klein*», «калон - *gross*», «ширин - *suss*», «турш - *sauer*», «сафед - *weiss*», «сиёҳ - *schwarz*», истифода мебарем. Мисол: *боғи калон* – *der grosse Garten*, *боғи хурд* – *der kleine Garten*, *себи ширин* – *der susse Apfel*, *себи турш* – *der saure Apfel*, *ангури сафед* – *die weisse Weintraube*, *ангури сиёҳ* – *die schwarze Weintraube*, *дарахти сабз* – *der grune Baum*, *дарахти хушк* – *der trockene Baum* тарҷума мешаванд.

Воқеан, ҷуфтҳои антонимие, ки мафҳумҳои боғдориро ифода менамоянд, дар осори адибони классик ва дар осори адибони муосир хеле серистеъмоланд. Масалан, шоирони тоҷик тавонистаанд тавассути ҷуфти вожаҳои «баҳор» ва «ҳазон» тазодҳои зиндагиро нишон диҳанд, ки намунаеро дар ин фасл лозим донистем ба таври зер нишон диҳем:

Хазонам гул кунад рӯзе, ки хандӣ, эй баҳори ман,

Нағунҷам дар ҳама олам, чу ғунҷӣ дар канори ман [222, 115].

Воқеан, дар забони тоҷикӣ ҷуфтҳои антонимии «*биҳиштӣ* – *дӯзахӣ*», ки маъною муҳтавои онҳо ба ҳамаи соҳибзабонон ошноянд, ба назар мерасанд. Дар заминаи ин ҷуфти антонимӣ, истифодабарии ибораҳои “*дарахти биҳишт*” ва “*меваи биҳишт*” дар забони тоҷикӣ ба назар мерасанд, ки мо онро дар забони олмонӣ ба мушоҳида нагирифтем. Мавҷудияти ин ибора аз он далоят менамояд, ки тасвири забони ҷаҳони тоҷикон дигар аст, зеро мавҷудияти ин вожаҳо дар забони олмонӣ ба мушоҳида нарасид..

Дари биҳишти маонии рӯяшон макушо,

Ки ин ҷаҳаннамие чанд нанги аърофанд [209, 217].

Гарчанде дар забони олмонӣ ибораи “*дарахти бихишт*” вучуд надошта бошанд ҳам, вале ҷуфтҳои антонимии *гуноҳ Sünde – савоб Danke* вучуд доранд, ки маҳз, аз қавмҳои ориёӣ будани тоҷикон ва олмониҳо дарак медиҳад, зеро ба андешаи ин қавмҳо дарахтшинониву боғдорӣ кори савоб ба ҳисоб меравад.

Роҷеъ ба калимаҳои антонимӣ дар асару мақолаҳои илмӣ ба ин маънӣ воҳидҳои луғавии «тазод» ва «мутазод»-и арабиро қор мефармоянд, вале дар айни замон дар асарҳои забоншиносӣ бештар вожаи антоним маъмул аст. [59, 27].

Оид ба калимаҳои антонимӣ дар забони тоҷикӣ фикру андешаҳои гуногун баён шудаанд. Бештар ин гурӯҳи калимаҳо дар доираи лаҳҷаву шеваҳои забони тоҷикӣ таҳлилу таҳқиқ шудаанд. Масалан, забоншиноси варзидаи тоҷик Н. Гадоев ин гурӯҳи калимаҳоро дар лаҳҷаи Тағнов таҳлилу таҳқиқ намуда, чунин овардааст: «Антонимҳо ба нутқи мо ҷилои нави маъноӣ бахшида, онро равшан ва муассир мегардонанд» [41, 143].

Ба таҳлили муқоисавӣ-типологӣ ва сохторӣ-маъноии антонимҳо бештар муҳаққиқони рус машғул шудаанд. Масалан, забоншиноси рус Л. Молонова ба таҳқиқ ва муқоисаи типологӣ ва сохторӣ - маъноии антонимҳои забонҳои русӣ бо забони бурятӣ маром зоҳир намуда, хусусиятҳои умумӣ ва фарқияти ин навъи калимаҳоро дар забонҳои русӣ ва бурятӣ ошкор сохтааст. Антонимҳо дар тамоми ҳодисаю воқеаҳое, ки моро фаро гирифтаанд, дар шуғлу фаъолияти ҳаррӯзаи мо, дар инъикоси олами беруна ба назар мерасанд. Зухуроти калимаҳои антонимӣ дар забон ҳодисаи табиист. «Дар табиат ва ҷамъият дар ҳаёти ҳаррӯзаи одамон зиддиятҳо ҳар сари қадам вомерхӯранд. Маҳз, ҳамин зиддиятҳо ба воситаи антонимҳо ифода карда мешаванд» [15, 14].

Бояд ҳаминро қайд кард, ки муқоисаи антонимҳо дар рисолаҳои илмӣ муҳаққиқони рус Ж. Конакбаева «Ибораҳои фразеологӣ антонимӣ дар забонҳои англисӣ, русӣ ва қазоқӣ» [11, 24], О. Лихачева «Таҳлили

муқоисавӣ-типологӣ ва сохторӣ-маъноии антонимҳо дар забонҳои русӣ ва англисӣ» [76, 62] ба мушоҳида мерасанд.

Чӣ тавре ки маълум аст, антонимҳо яке аз воситаҳои асосии ғановатманд намудани таркиби луғавии забон махсуб меёбанд. То айнаи замон, ба муқоисаи калимаҳои антонимӣ таваҷҷуҳи олимони зиёд буда, муқоисаи антонимҳо дар забоншиносии рус бештар омӯхта шудаанд. Забоншиноси шинохта Л.А. Новиков дар асари худ «Антонимҳо дар забони русӣ» чунин ибрази ақида намудааст: «Маънидоди ҳама гуна муқобилгузориҳо аз мавқеи илм аз асоси фалсафиву мантикии ҳуди онҳо ба берун меояд» [106, 210].

Ҳангоми таҳлили мавод мушоҳида намудем, ки ба калимаҳои дилхоҳ бо илова намудани пешвандҳои, ки инкорро ифода менамоянд, тобиши антонимӣ дода мешавад: зебо – беzeб, доно – нодон, зебидан – назебидан, доништан – надоништан ва ғайра.

Ба андешаи муҳаққиқ Л. Зафардухт антонимҳо дар забонҳои муқоисашаванда, яъне забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ на танҳо ба воситаи вожаву ибораҳо ифода меёбанд, балки ҷумлаҳои вохӯрдан мумкин аст, ки яке муқобили дигаре омадаанд [85, 30].

Дар забони олмонӣ ҳам ба мисли забони тоҷикӣ ибораҳои антонимӣ маъноӣ боғдориро дода метавонанд. Масалан, *даррахти мевадор der Fruchtbare Baum* – *даррахти бемева der Fruchtlose Baum*; *даррахти беҳосил der unfruchtbare Baum* – *даррахти серҳосил der Fruchtbare Baum*; *боғи беҳосият der Leere Garten* – *боғи баҳосият der Eleganze Garten*; *даррахти хушк der trockene Baum* – *даррахти сабз der grune Baum* ва ғайра. Антонимҳо дар забон тавассути маъноҳои зидди онҳо ба зухур меоянд [26, 18].

Бештари ҷуфтҳои антонимӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ дар иртибот бо ҷашну маросимҳо пайдо мешаванд. Масалан, дар Олмон, агар дар саршавии туйи арусӣ домодшаванда ба хонаи арус аз алафи хушк кокул бофта партояд, яъне *Strieze* (таги ҷашм кардан) меноманд. Аммо ҳангоми туйи арусӣ одате ҳаст, ки арусу домод даррахти сабз мешинованд ва онро

Maibaum (дарахтшинонӣ) меноманд, ки ҳар ду амал ба якдигар тазод мебошанд [78, 152].

Дар забонҳои муқоисашаванда теъдоди зиёди калимаҳои антонимие, ки маъноҳои боғдорӣ доранд, ба мушоҳида расиданд. Инро ба назар гирифта онҳоро ба таври зайл гурӯҳбандӣ намудем:

3.2.1. Антонимҳои ифодакунандаи дарахтони мевадор

Чӣ тавре ки маълум аст, дар забонҳои муқоисашаванда теъдоди зиёди номгӯи дарахтони мевадор ба мушоҳида мерасанд, ки онҳо метавонанд дар аксарияти ҳолатҳо хусусияти омонимиho зоҳир намоянд. Ин хусусият бевосита дар вобастагӣ бо таъм, ранг ва сифатҳои дигари онҳо пайдо шаванд. Ба ҳар вориси забон метавонад дар дилхоҳ соҳа, дар вобастагӣ бо завқу таъби калимасозии хеш, ҷуфтҳои антонимиho ташкил диҳад. Барои сохтани ҷуфтҳои антонимии ифодакунандаи номгӯи дарахтони мевадор таъм ва ранги меваи онҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ нақши калонро бозида метавонанд, аз ҷумла: *дарахти бодомии ширинак der süße Mandelbaum* – *дарахти бодомии талхак der Bittermandelbaum*; *токи ангури сиёҳак die schwarze Traube* – *токи ангури сафедак die weiße Traube*; *токи ангури сахтак die harte Traube* – *токи ангури овак – die weiche Traube*; *себи тезназак der Schnellkochapfel* – *себи ҷавназак der Schnellkochapfel*; *себи зард der gelbe Apfel* – *себи сабз der grüne Apfel*; *туми сафедак die weiße Maulbeere* – *туми сиёҳак die schwarze Maulbeere*; *шафтолуи мулоимак der weiche Pfirsich* – *шафтолуи сахтак der harte Pfirsich usw* ва ғайра

Ҷуфтҳои антонимӣ хусусиятҳои услубӣ дошта, як воситаи муҳимми ифодаи образнокии сухан ба шумор мераванд. Онҳоро бо як калима иваз кардан мумкин аст.

Ҳангоми таҳлили мавод собит намудем, ки дар забони олмонӣ антонимҳо аз рӯи пайдоишашон ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд.

а) антонимҳое, ки аз аввал маънои муқобил доштанд. Ин гурӯҳи антонимҳо хеле зиёд буда, асосан, исм ва сифатҳоро дар бар мегирад. Мисол: *Meer баҳрӣ – Land заминӣ*; *hoch баланд – niedrig паст*; *schwarz сиёҳ – weiss*

сафед; *hart сахт* – *weich нарм*, *мулоим* ва *ғайра*. Ин гурӯҳи антонимҳоро бевосита ба соҳаи боғдорӣ алоқаманд намудан мумкин аст, ба мисли *дарахти баланд* *der hohe Baum* – *дарахти паст* *der niedrige Baum*; *садбарги сафед* *die weiße Rose* – *садбарги сиёҳ* *die schwarze Rose*; *замини нарм* *der weiche Boden* – *замини сахт* *der feste Boden* ва ғайра.

б) антонимҳое, ки дар натиҷаи ташаққули калимаҳо ва тағйири маъно ба худ маънои зидро гирифтаанд: *gut хуб* – *schlecht бад/ ганда*; *teuer қимат* – *billig арзон*; *reich бой* – *arm камбағал* ва ғайра. Тавассути ин гурӯҳи антонимҳо низ маъноҳои боғдориро ба миён овардан мумкин аст, аз қабилӣ *боғбони хуб* *der gute Gärtner* – *боғбони бад* *der schlechte Gärtner*; *меваи арзон* *die billige Frucht* – *меваи қимат* *die teure Frucht*; *мевафурӯши бой* *der reiche Obstverkäufer* – *мевафурӯши камбағал* *der arme Obstverkäufer* ва ғайра.

в) антонимҳое, ки тавассути калмасозӣ ба вучуд омадаанд:

Ба мисли забони тоҷикӣ дар забони олмонӣ ҳам дар ташаққули омонимҳо бисёр пешванд ва пасвандҳо истифода мешаванд, ба монанди *Lieblos einen Baum wachsen lassen бемуҳаббат дарахтро парвариш кардан* – *liebvoll Baum wachsen lassen бомуҳаббат дарахтро парвариш кардан*; *freudevoll Affenbrotbaum хурсандона боғ оростан* – *schmerzenreich Affenbrotbaum ғамнок боғ оростан*; *der Garten aufmachen боғро кушодан* – *der Garten zumachen боғро пӯшидан*; *der Baum bewässern дарахтро об додан* – *der Baum entwässern дарахтро об надодан* ва ғайра.

3.2.2. Антонимҳои ифодакунандаи дарахтони бемева

Чӣ тавре ки маълум аст, номгӯи дарахтони бемева дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ теъдоди зиёдро ташкил медиҳанд.

Дар забони тоҷикӣ антонимҳо ду хел мешаванд: луғавӣ ва грамматикӣ, ки онҳоро дар ташаққули антонимҳои ифодакунандаи мафҳумҳои дарахтони бемева низ ба мушоҳида гирифтем. Антонимҳои луғавӣ дар бобати аниқ намудани мафҳумҳо, тасвири воқеият бештар ба мушоҳида расида, зиддиятҳои мухталифро нишон дода метавонанд. Масалан, ҳангоми вирди

забон овардани дарахти куҳансол ва дарахти ҷавон ба мушоҳида мерасад, ки маҳз, маънои луғавии онҳо, яъне пиру ҷавон буданашон ин ҷуфти антонимири ташаккул додааст.

Инчунин, маъноҳои муқобили луғавӣ дар чунин ҷуфтҳо низ ба мушоҳида расиданд, аз қабили *дарахти бемеваи хушк der trockene Unfruchtbare Baum* – *дарахти бемеваи сабз der grüne Unfruchtbare Baum*; *дарахти бемеваи ашқар (дароз) der hohe Unfruchtbare Baum* – *дарахти бемеваи паст der niedrige Unfruchtbare Baum*; *дарахти бемеваи танааш сурх der rote Unfruchtbare Baum* – *дарахти бемеваи танааш сабз der grüne Unfruchtbare Baum*; *дарахти ёвой (даштӣ, кӯҳӣ) der walde (Berge) Baum* – *дарахти боғӣ der Gartenbaum* ва ғайра.

Дар забони тоҷикӣ антонимҳо ба мисли синонимҳо дар шакли ҷуфт низ кор фармуда мешаванд, ки дар ташаккули онҳо мавқеи пайвадакҳои –у, –ю, –ву бағоят калон аст. «Ҷуфтҳои антонимӣ хусусиятҳои услубӣ дошта, як воситаи муҳимми ифодаи образнокии сухан ба шумор мераванд. Онҳоро бо як калима иваз кардан мумкин аст». Дар забон ҷуфтҳои антонимӣ нутқи мардумро образнок менамоянд: Ба *каму беши* даромади боғу боғдорӣ қаноат кун, ба як ҷой мерасӣ. Воҳидҳои луғавии *каму беш*, ки хусусияти зарфӣ дошта, умумиточиқанд ва чун ҷуфти муқобилмаъно ба миқдору андоза нигаронида шудаанд, бештар дар асарҳои бадеӣ, дар шеърҳо ғазалҳо ба ҷашм мерасанд ва ногуфта намонад, ки онҳо ҳангоми ташаккул додани мафҳумҳои боғдорӣ низ ба мушоҳида гирифта мешаванд. Вожаҳои антонимӣ дар соҳаи боғдорӣ, аксаран калимаҳои умумиточиқӣ мебошанд ва дар қатори онҳо калимаҳои халқӣ-гуфтугӯӣ низ хеле васеъ ба кор мераванд.

Антонимҳои ифодакунандаи мафҳумҳои боғдорӣ, махсусан, дар ифодаи маъноҳои дарахтони бемева дар нутқи мардумони тоҷик ва олмонӣ хеле зиёд корбаст шуда, теъдоди зиёди калимаву истилоҳоти ин забонҳоро дар бар мегиранд, аз қабили *зарбед die gelbe Weide* – *сабзбед die grüne Weide*; *беди баланд die hohe Weide* – *беди паст die niedrige Weide*; *беди хушк der trockene Weide* – *беди тар der nasse Weide*; *чанори сабзи паст die niedrige*

grüne Platane – чанори сабзи баланд *der hohe grüne Platane*; чанори кӯҳансол *die alte Platane* – чанори ҷавон *die junge Platane*; чанори кундааш наҳм *die dick holzende Platane* – чанори кундааш борик *die dünn holzende Platane*; арчаи сабз *die grüne Tanne* – арчаи сафед *die Weißtanne*; арчаи ороодашуда *der schmückene Tannenbaum* – арчаи орооданашуда *der unschmückene Tannenbaum*; сафедори чандинсола *die alte Pappel* – сафедори яксола *die junge Pappel* ва ғайра. Дар антонимҳои ҳамреша муқобилмаъно будани онҳоро на решакан, ки якхелаанд, нишон медиҳанд, балки муқобилгузори дар пешвандҳои, ки ҷуфтҳои антонимӣ ба воситаи онҳо ба вуҷуд меоянд, дида мешавад» [132, 28].

3.2.3. Антонимҳои ифодакунандаи номи гулҳо

Ҳангоми таҳлили мавод ба мушоҳида гирифтём, ки вожаҳои *гул* ва *хор* дар забони тоҷикӣ ҷуфти антонимиро ташкил медиҳанд. Ин вожаҳо дар забони олмонӣ ҳам хусусияти антонимиро зоҳир намуда, дар шакли «*die Blume* - гул» ва «*der Stachel* - хор» арзи вуҷуд доранд. Ҳамчун антоним қорбаст шудани вожаҳои «гул» ва «хор» ба ғайр аз нутқи мардуми тоҷик, инчунин, дар осори пурғановати ниёгонамон низ ба мушоҳида мерасад, ба мисли:

Аз *хор-хори* ишқи ту дар сина дорам *хорҳо*,
 Ҳар дам шукуфта бар рухам з-он *хорҳо гулзорҳо*.
 Аз бас фиғону шеванам чандест ҳам гашта танам,
 Ашк омада то доманам аз ҳар мижа чун торҳо.
 Рах қониби бўстон фиғон, к-аз шавқи ту *гул* дар чаман,
 Сад чок карда пираҳан, шуста ба хун рухсорҳо,
 То суйи боғ оро гузар, сарву санавбарро нигар,
 Умре пайи назора сар баркарда аз деворҳо.
 Зоҳид ба масҷид бурда пай, ҳочӣ биёбон карда тай,
 Он ҷо ки бошад нукду май, бекорӣ аст ин қорҳо [231, 4].

Шоири ширинкалом Бедил низ ин ҷуфти антонимиро дар ғазалҳои хеш васеъ истифода бурдааст:

Аз дурбоши ғайрати хубон ҳазар кунед,
Гул хорҳо ба озори андалеб.
Оини дилбарӣ ба чӣ рангаш нишон диҳанд,
Шохи гуле, ки нест қафасдори андалеб [209, 68].

Калимаҳое, ки ҳамчун тазод мафҳумҳои гулҳоро ифода менамоянд, дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ хеле зиёд ба мушоҳида мерасанд. Ин хусусияти онҳоро ба назар гирифта, онҳоро ба таври зайл гурӯҳбандӣ намудем: *гули тоза die frische Blume* – *гули нажмурда die verblühte Blume*; *гули береша die Blume ohne Wurzel* – *гули бареша die Blume mit Wurzel*; *гули калон die große Blume* – *гули хурд die kleine Blume*; *гули даштӣ die Wiesenblume* – *гули хонагӣ die Hausblume*; *гули холдор die gefleckte Blume* – *гули бехор die Frühlingsblume*; *гули садбарги сафед die weiße Rose* – *гули садбарги сиёҳ die schwarze Rose*; *гули хайрии зард die gelbe Stockrose* – *гули хайрии сурх die rote Stockrose*; *мехчагули сафед der weiße Nagel* – *мехчагули сурх der rote Nagel*; *гули лолаи сафед die weiße Tulpe* – *гули лолаи сиёҳ die schwarze Tulpe*; *гули хушкшавак die trockende Blume* – *гули ҳамешабаҳор die immergrüne Blume* ва ғайра.

Дар забони тоҷикӣ бо антонимҳои ҷуфте, ки ба воситаи пайвандаки (- у) пайваст мешаванд, ҳиссаҳои инкории *на* омада, ҳолат ва ҳаҷму андозаи гулҳоро нишон дода метавонанд: Дастаи гулро *на дароз на калта* буред. Гулҳои бурдаамро *на беобу на баоб* монед. Гули дасти арусро *на қимату на арзон* харед. Гули келинро *на зебою на безебаширо* интиҳоб кунед. Маъракаи гулфурӯширо *на калону на майда* кунед.

Агар жарфтар бингарем, дар нутқи ҳаррӯзаи мо аз дигар воситаҳои забонӣ дида, миқдори бештари калимаҳои антонимӣ ба назар мерасанд. Хусусан, дар соҳаи боғдорӣ мардуми тоҷик теъдоди зиёди калимаҳои антонимикиро мавриди истифода қарор медиҳанд, ки ҳар якеи онҳо бо табишҳои маъноии худ аз якдигар фарқ менамоянд.

Калимаҳои антонимӣ дар ифодаи мафҳумҳои боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ бо роҳҳои гуногун пайдо шуда, таркиби луғавии ин

забонҳоро хеле мукамал гардонидаанд. Аз сабаби он ки баъзе номгӯи дарахтон хусусияти миллӣ дорад, муодилҳои баъзе аз ин нави антонимҳо дар забони олмонӣ ба назар намерасанд.

3.3. Мавқеи калимаҳои омонимии соҳаи бодорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ

Чӣ тавре ки дар боло зикр намудем, забон аз калимаву истилоҳоти зиёде иборат мебошад. Ва бо мурури замон баъзе маъноҳои калимаҳо аз байн мераванд, фаромӯш мешаванд ва ҷойи онҳоро маъноҳои дигар мегиранд, яъне калимаҳои як давраи муайян аз ҷиҳати ифодаи маъно аз давраи дигар фарқ мекунанд. Бархе вожаҳо дар давраҳои мухталифи таърихӣ забонгунаи қадимаи худро нигоҳ доранд ҳам, вале аз лиҳози тобишҳои маъноӣ дучори таҳаввулоти муайян гаштаанд.

Калимаҳои омонимӣ як қисмати муҳимми асосии луғати забони тоҷикӣ ва олмониро ташкил медиҳанд, вале мутаассифона, ин мавзӯи ниҳоят муҳим ва асосӣ аст, ки на танҳо ҷанбаи забоншиносӣ, балки ҷанбаи лингвофарҳангӣ низ дорад. Дар забоншиносии тоҷик дар муқоиса бо забони олмонӣ ба таври алоҳида дар шакли як рисолаи илмӣ то имрӯз мавриди диду боздид ва ҷамъбасти илмӣ қарор дода нашудааст.

Чӣ тавре ки маълум аст, луғати калимаҳои омонимиро дар забоншиносии тоҷик забоншинос Ш. Кабиров соли 1992 таҳия намудааст. Гарчанде ки дар ин луғат тамоми омонимҳои забони тоҷикӣ ғирдоварӣ карда нашуда бошад ҳам, вале дар ин луғат, маводди калимаҳои ҳамовози забони форсии классикиро низ то андозае ҷой додааст. Дар луғат, инчунин, ҷуфтҳои, сегонаҳо ва ҷоргонаҳои омонимӣ низ ҷой дода шудаанд, ки дар забони адабии муосири тоҷик дар истифода қарор надоранд.

Илова бар ин, ҳаминаро зикр намуданием, ки дар ин луғат пас аз ҳар як моддаи луғавӣ, инчунин, шакли навишти арабии онҳо низ оварда шуданд, ки дар асл, имлои онҳо хусусиятҳои аз ҳам фарқкунанда доранд. Ин тарзи

мураттабқунии луғат имконият медиҳад, ки омонимҳои пурра аз омофон, омограф ва оморформҳо дар забони тоҷикӣ ҳадо карда шаванд.

Ба ғайр аз ин дар забоншиносии тоҷик роҷеъ ба омонимҳо фикру андешаҳои ҷолиб вуҷуд доранд. Профессори тоҷик Ҳ. Маҷидов дар китоби «Забони муосири тоҷик» (Луғатшиносӣ), ки соли 2007-ум нашр намудааст, ба ин гурӯҳи калимаҳо диққати махсус дода, пеш аз ҳама, фарқияти асосии омонимҳоро аз калимаҳои сермаъно ба таври зайл нишон додааст: «Барои ба табиати забонии омонимҳои луғавӣ дуруст равшанӣ андохтан, пеш аз ҳама, фарқи байни онҳоро аз ҳодисаи сермаъноии калимаҳо муайян кардан лозим меояд. Дар хусуси калимаҳои сермаъно ва ё ин ки омонимӣ муҳокима рондан мумкин аст. Ба тавре ки дар фасли гузашта ишора рафт, дар ҳар мавриде, ки байни ин маъноҳои ҳадогонаи силсилаи робитаи мантиқию шайъӣ вуҷуд надошта бошад, ҳодисаи омонимиҳо дидан лозим» [95, 60].

Муқоисаи ҷанбаҳои лингвофарҳангии омонимҳои забони тоҷикӣ бо забони олмонӣ танҳо дар доираи лексикаи ҷашну маросим ва урфу одат дар рисолаву мақолаҳои муҳаққиқ Лузинаи Зафардухт ба мушоҳида мерасад [84, 83-86].

Дар забоншиносии рус доираи омӯзиши ин навъи калимаҳо фарохтар буда, омӯзиши он дар қорҳои илмии муҳаққиқони рус А.М. Искоз ва А.Ф. Ленкова «Deutsche Lexikologie» [64, 296] ва О.И. Москальская «Grammatik der Deutschen Gegenwartssprache» ба риштаи таҳқиқ қашида шудаанд [98, 393].

Инчунин, забоншиносии дигари рус О. Косенко дар мақолаи хеш «Хусусиятҳои муҳими омонимҳо дар забонҳои сохторашон гуногун (дар асоси маводди забони русӣ, англисӣ ва ҷопонӣ)» чунин ишора намудааст: «Қариб дар ҳамаи забонҳо омонимҳое вуҷуд доранд, ки аз калимаҳои аслии забон ташаккул ёфтаанд ва инчунин, омонимҳое, ки аз калимаҳои аслию иқтибосӣ дар натиҷаи таъсири байнизабонӣ ташаккул ёфтаанд, ба назар мерасанд» [74, 981].

Дар лексикаи соҳаи боғдорӣ омонимҳо хеле зиёд ба назар мерасанд. Масалан, калимаи ғӯра дар «Ғиёс-ул-луғот» ангурҳои норасида тафсир шудааст [158, 981], аммо ин калима ба маънои зардолуи хом низ корбаст мешавад. Инчунин, вожаи «лаълӣ» низ ба гурӯҳи калимаҳои омонимӣ дохил мешавад. Дар «Бурҳони қотеъ» вожаҳои лаълӣ, лаъли пайконӣ, лаъли пиёзӣ, лаъли қутбӣ, лаъли ақрабӣ оварда шудааст [169, с. 211]. Дар вожагони соҳаи боғдорӣ вожаи «лаълӣ» ба маънои «як навъи зардолу» корбаст мешавад.

Омонимҳо аз он лиҳоз дар соҳаи боғдорӣ мавқеи махсусро ташкил медиҳанд, ки дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ вожаҳое, ки номи ҳайвонот ва набототро ифода мекунанд, мавқеи махсус доранд [104, 321]. Мавқеи маконе, ки дар он ҷо дарахтон мерӯянд, дар вожагони соҳаи боғдорӣ барҷаста намоён аст. Масалан, вожаи «дара» дар забони тоҷикӣ хусусияти омонимиро зоҳир намуда, ба ду маъно корбаст мешавад: 1) дара – роҳ ё масоҳаи на чандон васеъ байни ду манаи кӯҳ; 2) дара – шикамбаи ҳайвоноти чорпо. Аммо ногуфта намонад, ки дар нутқи гуфтугӯии мардуми тоҷик ин калима бештар ба маънои якумаш маъмул буда, дар осори пурғановати адибон низ ба ин маъно корбаст шудааст: Наимшоҳ баъди гурехтани Аноргул ва Восеъ фавран онҳоро таъқиб намуда, ба дараи Мухтор рафта буд [228, 321].

Воқеан, омонимҳо ба он мафҳумҳои забоншиносие мансубанд, ки бо мавҷудияти муносибати муайян сохта мешаванд. Ба ибораи дигар дар бораи омоним сухан ронда, ин ё он калимаро ҳамчун омоним тавсиф кардан мумкин нест. Омонимҳо калимаҳои гуногуне мебошанд, ки аз рӯйи намуди зоҳирӣ ба ҳам монанданд [57, 180]. Омонимҳо дар забон ва лаҳҷаҳо он вазифаеро, ки дар забони адабӣ ба ҷо меоранд, ҳамон вазифаро адо мекунанд. Омонимҳо дар забонҳои муқоисашаванда бо роҳҳои гуногун пайдо мешаванд.

3.3.1. Аз нигоҳи талаффуз бо якдигар ҳамшакл гардидани калимаҳои гуногунмаъно

Чӣ тавре ки дар боло зикр намудем, омонимҳо дар забони тоҷикӣ бо роҳҳои гуногун ташаккул меёбанд. Масалан, калимаи *бед* (шакли гуфтугӯии

феъли биёед), *бед* (дарахти бед); *чагелак* (чизҳои куҳнашуда), *чагелак* (шакли лаҳҷавии дарахти сӯзанбарг); *аштақ* (чизу чора), *аштақ* (зардолуи дукафони дар чор қабат болои ҳам гузошта хушконидашуда); *дарафшак* (дарафшак, асбоби дӯзандагӣ); *даравшак* (навъи зардолу); *косаи шароб* (зарфи шаробгирӣ); *косаи шароб* (навъи зардолу); *нулзогак* (навъи асбобе, ки тавассути он заминро сӯрох менамоянд), *нулзогак* (навъи зардолу); *маҳтобӣ* (моҳтобшаб), *маҳтобӣ* (навъи зардолу); *ар-ар* (сафедор), *ар-ар* одами коматбаланд; *иброҳимхунӣ* (қурбонӣ) *иброҳимхунӣ* (як навъ дарахти шаҳтут ки бештар дар нутқи мардуми шеваи ҷанубӣ ба мушоҳида мерасанд), *чочи шутур* (пистони шутур), *чочи шутур* (як навъи ангур); *гурдаи гов* (гурдаи гов), *гурдаи гов* (як навъ ангур); *фарқ* (фарқи сар), *фарқ* (як навъ дарахти бутагии саҳт), *беиол* (гилеми беиол), *беиол* (як навъ дарахти буттагӣ); *зардранг* (чизи рангаш зард), *зардранг* (дарахти бутагие, ки аз он ранги зард ҳосил менамоянд); *хайрӣ* (як навъи гул), *Хайрӣ* (номи духтарона), *садбарг* (гуле, ки сад барг дорад), *Садбарг* (номи духтарона), *лола* (гули сиёҳе, ки дили сурх дорад), *Лола* (номи духтарона), *нилуфар* (гуле, ки дар об месабад), *Нилуфар* (номи духтарона) ва ғайра.

Дар забони олмонӣ ҳам чунин ҳолатҳо ба назар мерасанд: Масалан, вожаҳои *der Kiefer* – қоғ, *die Kiefer* – санавбар, *der Strauss* – букет, *der Strauss* – шутурмурғ, *der Stock* – палка, *der Stock* – эҷаҷ оминимҳоро ташкил дода метавонанд. Дар гузашта ошёнаи якумро аз дарахт месохтанд, ки аз ин сабаб, вожаи *der Stock* - *палка* низ таркиб ёфтааст.

Ҳамин тариқ, ҳангоми таҳлили мавод собит намудем, ки дар забони олмонӣ омонимҳо бо се роҳ ташаккул ёфтаанд. Роҳи якуми ташаккулёбии омонимҳо ин аз байн рафтани сермаъноӣ мебошад. Роҳи дуюми пайдошавии омонимҳо дар забони олмонӣ ин бо усули грамматикӣ ташаккулёбии онҳо ба ҳисоб меравад. Масалан, ба ин ҷуфтҳои зерини омонимҳо мисол шуда метавонанд: исми *der Laut* (овоз) бо пешоянди олмонии *laut* (мувофиқи, аз рӯйи); исми ҷинси занонаи *die Kraft* (қувва) бо таркиби пешояндии *kraft* (бо қувваи) воҳиди *ernst* (ҷиддӣ), *der Ernst* (ҷиддият); *lachen* (хандидан) бо

калимаи *das Lachen* (табассум); *leben* (зиндагӣ кардан) бо вожаи *das Leben* (ҳаёт) силсилаи омонимиро ташкил карданд.

Роҳи сеюми ташаккулёбии омонимҳо дар забони олмонӣ ин тағйирёбии таърихӣ дар низоми фонетикии забони олмонӣ, дар асрҳои гузашта ба ҳисоб меравад. Ин роҳро ҳамчун роҳи тасодуфии мувофиқати овозии калимаҳои баромадашон гуногун номидан мумкин аст. Масалан, калимаҳои *die Hut* – муҳофиз, *der Hut* – шляпа, *die Saite* – тор, *seite* – тараф, *der Reis*, ки решаи олмонӣ дорад (*risus*) бо калимаи олмонии *das Reis* навадаи дарахт талаффузашон мувофиқ гардид, ки дар забони тоҷикӣ низ чунин ҳодиса ба назар мерасад. Масалан: ток – токи ангур – токи свет, шляпа – шляпае, дар сар мепӯшанд ва шиляпаси об ва ғайра. Тавассути вожаи ток (ниҳоли ангур) дар забони тоҷикӣ вожаҳои токзор, токзоркунӣ, токак, хомток, хомтоккунӣ ва ғайра ба миён омадаанд. Вожаи «токзор» дар китоби Қуръони Шариф чанд маротиба зикр гардидааст, масалан: «Ва бо он (борон) бароятон киштзор ва зайтун нахлҳо ва токзорҳо ва ҳар навъ мева бирӯёнад. Албатта, дар (кори овардани борон ва рӯёндани гиёҳ) иборатест барои мардуме, ки меандешанд» [220, 250].

Ҳангоми тарҷумаи калимаҳои бо решаи ток ташаккулёфта, аз забони тоҷикӣ ба забони олмонӣ вожаи ток ҳифз мешавад, аз қабилӣ *der Wein* – ток, *Weinstock* – токи ангур, *Weinbau* – токзоркунӣ, *kleine Rebe* – токак, *Beschneiden von Weinblättern* – хомток, *Weinrebe* – хомтоккунӣ ва ғайра.

Бояд зикр намуд, ки дар забони олмонӣ бештари калимаҳо бо баробари хусусияти омонимиро бо дигар калимаҳо зоҳир намуданашон, инчунин, сермаъноиро низ ба худ касб намудаанд.

Дар забони олмонӣ ҳам ба мисли забони тоҷикӣ ҳодисаҳои забонии зиёде ба мушоҳида мерасан. Масалан, аввал дар забони олмонӣ иддае аз калимаҳо сермаъно буданд, пас аз чанде алоқаи маъноӣ луғавии онҳо барҳам хӯрдаанд. Мисол: *Schimmel* – пӯпунак, *Schimmel* аспӣ сафеду хокистарранг. Ба андешаи муҳаққиқон Шадеко В.П. ва Несмянов А.В. як лексема метавонад якчанд омоним дошта бошад [131, 67]. Масалан калимаи *Fuß* – таги пой,

қисми пой – *Fuß* пойи миз ё курсӣ ва ғайра. Инчунин, вожаҳои *mal* – ҳамчун вақт, ҳолат ва *mal* – ҷойи намоён (аломати мушаххас) омонимҳоро ташкил медиҳанд.

Вобаста ба хусусиятҳои грамматикӣ ва шакли ҷамъ омонимҳои зерин фарқ карда мешаванд.

Der Band – die Bänder; Band – ҷилди асар, *das Band – die Bänder* – ҷизе, ки барои бастабандӣ истифода мешавад; *Der Tor – die Tore* – одами беақл, *das Tor – die Tore* – дарвоза; *der Schild – сипар, die Schilde – сипарҳо; das Schild – сипар, die Schilder – нишонаҳо; die Kiefer – санавбар, die Kiefern – санавбарҳо; der Kiefer – манаҳ ва ғайра*. Корбурди ин гурӯҳи калимаҳо бештар дар асарҳои бадеӣ ба мушоҳида мерасад. Масалан:

Am Sonntag sassen Stanislaus und Weissblatt unter einer dicken Kiefer ausserhalb des Lagers (E. Strittmatt). Рӯзи якшанбе Станислав ва Вайсблат дар беруни лагер дар зери дарахти санавбари ғафс нишастанд. *Gustavs Kiefer knackten. In der rechten Hand hielt er das Kuchenstück. (E. Strittmatt)*. Манаҳи Густав кафид. Вай дар дасти росташ як пора пирог дошт.

3.3.2. Бо роҳи калимасозӣ пайдо шудани омонимҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ

Бо роҳи калимасозӣ пайдо шудани омонимҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ бештар дар забони тоҷикӣ ба мушоҳида мерасанд: *тирак* (сафедор) ва *тирак* (чӯбест, ки дар кушодани дар истифода мешавад) [110, 18], *аштақ* (зардолуи дукафони дар чор қабат болои ҳам гузошта хушконидашуда), *аштақ* (ҷизҳои нодаркор), *баргак* (зардолуи бедона), *баргак* (гӯшвор), *пашмак* (як навъ дарахти шафтолуе, ки пӯшташ серпат мебошад), *пашмак* (як навъи ҳалво), *кордӣ* (як навъ шафтолу, ки дарозруя ва гӯшташ саҳт мебошад), *кордӣ* (бемории ғургӯшак) ва ғайра.

Ин навъи калимаҳои омонимӣ дар забони тоҷикӣ зиёдтар ба назар мерасанд: *гирдак* (ноне, ки дар тӯйу маъракаҳо омода месозанд), *гирдак* (тоқие, ки арусон дар тӯй мепӯшанд), *гирдак* (кундаи дарахт); *овак* (обаки сари тифли навзод), *овак* (навъи ангурро меноманд), *овак* (захми об пайдо

карда), *хомак* (навъе аз чорук), *хомак* (обаки сари тифли навзод), *хомак* (мевахои хоми нопухта), *хучандӣ* (навъе аз зардолуе, ки дар деҳаи Хушекати ноҳияи Айнӣ парвариш карда мешавад), *хучандӣ* (як навъи ош); *бухорӣ* (навъи зардолуе, ки ниҳоли онро аз Бухоро овардаанд), *бухорӣ* (навъи восма); *сафедак* (навъи зардолу), *сафедак* (навъи ангур); *хасакӣ* (навъи зардолу), *хасакӣ* (ҳосил аз меваи дуюм); *бугузак* (навъи зардолу, ки шакли калон дорад), *бугузак* (зани ҳомила); *турушак* (навъе аз зардолу), *турушак* (дурдахое, ки аз равғани зард ҳосил мешаванд); *долак* (навъе аз таом, ки аз ғулинги чӯшонидашуда тайёр мекунанд), *долак* (навъе аз ангур) ва ғайра.

Чӣ тавре маълум гашт, вожагони соҳаи боғдорӣ хеле калимаву истилоҳоти зиёдро дар бар мегирад, ки дар мавридҳои муайян истифодаи худро доро мебошанд. Дар таркиби вожагони соҳаи боғдорӣ як гурӯҳи калимаҳое ба ҷашм мерасанд, ки онҳо ё аз нигоҳи маънӣ бо ҳамдигар қаробатдоранд ва ё аз нигоҳи таркиби овозӣ бо ҳам якхела буда, номҳои гуногунро ифода мекунанд. Инчунин, вожаҳое, ки аз ниҳоди онҳо маъниҳои гуногун ба берун меоянд, низ дар ифодаи мафҳумҳои боғдории мардуми тоҷик кам нестанд. Ба ин гурӯҳ калимаҳои терак, лучак, қандак, овак, чиликак-ро дохил кардан мумкин аст.

3.4. Калимаҳои сермаъноии соҳаи боғдорӣ

Забон яке аз арзишҳои миллие ба ҳисоб меравад, ки дар он роҳи тайкардаи миллат таҷассум ёфтаасту таъриху тамаддуни халқу миллат инъикос гардида, барои пояндаву ҷовидон мондани он саҳми босазо мебозад. Танҳо забон аст, ки дар ҳама давраи замон таърихи воқеӣ ва ростии миллатро дар ҳофизаи худ нигоҳ медорад [111, 5].

Бо инкишофи ҷамъият забон низ рушду такомул ёфта, дар он масъалаҳои нав ба вучуд меоянд, зеро дар забон бештар муносибати инсон бо ҷамъият таҷассум меёбад. Дар инкишофи забону ҷамъият нишонаҳое мавҷуданд, ки дар онҳо инкишофи муносибатҳои инсон ба олам ба ашёҳо ва ба дигар чизҳо маҳфуз мондаанд.

Пас аз Истиқлоли давлатӣ дар кишвари мо ҳам ба мисли дигар кишварҳои пешрафта дар илми забоншиносӣ самтҳо ва ҷараёнҳои нав пайдо шуда истодаанд. Забоншиносони тоҷик ба масъалаи лингвокултурология (забоншиносии фарҳангӣ) диққати махсус дода истодаанд, зеро «забон дигар бо таври кулӣ ҳамчун шакли мустақил ва маҳдудшуда новобаста аз дигар қобилиятҳои маърифатӣ мушоҳида карда намешавад, балки ҳамчун инъикоскунандаи фарҳангу маърифати инсон зери таҳлилу муқоиса қарор мегирад».

Воқеан, дар доираи илми забоншиносии фарҳангӣ омӯхтани калимаҳои ифодакунандаи фарҳангу тамаддун, суннату анъана, расму русум ва арзишҳои миллии мардуми тоҷик ва муқоисаи он бо забонҳои дигар яке аз масъалаҳои муҳим дар илми забоншиносӣ маҳсуб меёбад. Барои ҳар як давлати соҳибиистиклол, аз ҷумла, Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи ҳифзу нигоҳдошти рукни арзандаи фарҳанги миллий яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати дохилию берунӣ ба ҳисоб меравад.

Бояд зикр намуд, ки дар забон ҳар як калимаву истилоҳот мавқеи калонро ишғол намуда, барои рушду нумуи он саҳми босазоеро мебозанд, зеро тавассути калима таркиби луғавии забон пурратару мукамалтар мегардад.

Воқеан, масъалаи калима ва бунёди он, аслан, дар қисмати луғатшиносӣ (лексикология) омӯхтаву баррасӣ мегардад. Маводди омӯзиши лексикология, пеш аз ҳама, калима аст. Калима, чунон ки маълум аст, дар бахши морфология ва калимасозӣ низ омӯхта мешавад. Вале, агар дар бахши морфология ва калимасозӣ вожа ҳамчун воситаи муҳим барои муайян намудани сохтори грамматикӣ ва қолабҳои гуногуни калимасозӣ баррасӣ гардад, дар лексикология барои дарку фаҳми моҳияту муҳтавои ҳамаи калима, таркиби луғавии забон ва қонунҳои рушди он таҳқиқ карда мешавад.

Таҳлили муқоисавии лексикаи забонҳо, аз он ҷумла, забонҳои қавмҳои ориёӣ тоҷикон ва олмонизабонҳо дар айни замон омӯзишу пажӯҳиши амиқро аз ҷониби забоншиносон тақозо менамояд. Зеро дар онҳо калимаҳои маҳаллӣ

чун шакли ба маҳалҳо мутааллиқи забони миллӣ мисли забони адабӣ кабатҳои гуногуни семантикии калимаҳоро дар бар мегирад, ки яке аз он кабатҳо аз ҳисоби вожаҳои сермаъно ба вучуд омадааст.

Роҷеъ ба калимаҳои сермаъно донишмандон фикру андешаҳои ҷолиб баён намуда, роҳҳои ташаккули таҳаввули онҳоро то андозае муайян сохта тавонистаанд. Ба андешаи забоншиноси варзида Ҳ. Маҷидов «сермаъноӣ ё ин ки полисемия (юн poly – бисёр + sema – аломат), аз ҳодисаҳои ниҳоят сершоҳаи забон ба шумор рафта, тамоми кабатҳои онро фаро мегирад. Ҳарчанд ин ҳодиса, пеш аз ҳама, ба калимаҳо нисбат дорад, воҳидҳои дигари забон, чун воҳидҳои фразеологӣ, морфологӣ, синтаксисӣ ва ҳодисаҳои мухталифи нутқ низ сермаъно шуда метавонанд» [10, 46].

Иддае аз калимаҳои сермаъно зиёда аз чор маъноро дар бар гирифта метавонанд. Калимаҳои сермаъно чунин калимаҳое мебошанд, ки ду, се, чор ва ҳатто аз ин зиёд маъноҳоро дар бар мегиранд. Онҳо як маънои асосӣ ва чанд маънои иловагӣ доранд ва маъноҳои иловагии онҳо дар иртибот бо ҳамон маъноҳои аввала ба зухур меоянд. Маъноҳои иловагии калима, одатан, дар мавриди муошират миёни соҳибзабонон лаҳҷа ба мушоҳида мерасад.

Маънои иловагӣ дар калимаҳо зимни васеъ гардидани доираву дараҷаи маънои нахустини ҳуди калимаҳо ба амал меоянд. Ин ҳодиса бештар дар лаҳҷаву шеваҳои забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ба мушоҳида мерасанд, ки даставвал зери таъсири бардавоми забони адабӣ ба лаҳҷаҳо сар мезанад. Аз ин бармеояд, ки тафовути асосии калимаҳои сермаъно аз омонимҳо ба як ҳиссаи нутқ марбут буда, сермаъноии онҳо зимни маънои асосиашон ба миён меоянд. Омонимҳо метавонанд аз ҳиссаҳои гуногуни нутқ пайдо шаванд.

Вобаста ба анвои таҳқиқ, мо онҳоро ба гурӯҳҳои зерин тақсимбандӣ намудем:

3.4.1. Сермаъноии мафҳумҳои марбут ба соҳаи боғдорӣ

Калимаи боғ низ дар забони тоҷикӣ сермаъноиро ба худ касб намуда, дар баъзе мавридҳо ифодакунандаи мафҳумҳои маҷозан «ҷисм, вучуди инсон, ҷойи васеи сабзу хуррам, ва тамошогоҳ» мебошад. Инчунин, дар

аксарияти мавридҳо ибораи «Боғ шудан ва сабзу хуррам шудан»-ро мефаҳмонад. Аммо устод Айнӣ дар шеъри «Хонаи лашкари сурх» калимаи “боғ”-ро ба маънои аслии худ корбаст намуда, чунин овардааст:

Як тараф сабза як тараф гулзор,
Як тараф боғ як тараф бўстон.
Як тараф ту – ба ту газету китоб,
Навҷонон дар истифода аз он [36, 39].

Аз сабаби он ки бештар дар баҳорон дарахтон нашъунамо менамоянд, ин фасли солро мо ҳамчун замони машғул шудан ба соҳаи боғдорӣ шуморида, сермаъношавии калимаи «баҳор»-ро дида мебароем: «1. фасле, ки аз чор фасли сол, аввали соли шамсӣ буда, моҳҳои ҳамал (фарвардин), сарв (урдибиҳишт) ҷавзо (хурдод)-ро дар бар мегирад ва муддати он аз 22-юми март то 22-юми июн аст. Баҳори умр киноя аз мавсими ботароват.

2. баҳор гули дарахт, махсусан, гули дарахти норанҷ.
Гули сурх чинад баҳори сафед,
Гаҳе лаъл бинад, гаҳе мушкбед
(Низомӣ).

3. баҳор. бутхона буткада»[176, 164-165].

Ҳаминро зикр намуданием, ки дар осори адибони шинохтаи муосири тоҷик ин калима бештар ба маънои аслии ҳудаш корбаст мешавад, гарчанде шоиру нависандагони форсу тоҷик онҳоро ба маъноҳои гуногун корбаст намудаанд. Масалан, шоири ширинкаломи тоҷик Фарзона дар шеъри «Баҳор мемонад» чунин овардааст:

Чарғи себ, ки дар шохсор мемонад,
Ҳадиси об, ки дар ҷўйбор мемонад.
Дили туро дили ман интизор мемонад,
Баҳор мегузарад ё баҳор мемонад? [229, с.399].

Маълум гардид, ки калимаи “баҳор” дар забони тоҷикӣ семаъноиро зоҳир намудааст. Дар забони олмонӣ ҳам ин калима дар шакли «*der Frühling*» мавриди истифода қарор дошта, ба мисли забони тоҷикӣ сермаъно шудааст.

Масалан: 1. ба маънои фасли сол: *Im Frühling wird es überall grün und die Natur erwacht zu neuem Leben* (Дар баҳорон ҳама ҷо сабз гашта, табиат аз нав зинда мешавад); 2. ба маънои давраи бехтарини умри инсон: *Der Frühling meines Lebens, ich verstehe nicht, wie er verging, ich weiß nur, dass ich in dieser Zeit meine Geliebte, die Liebste meines Herzens, gefunden habe.* (Баҳори умрамро нафаҳмидам, ки чӣ гуна гузашт, танҳо медонам, ки дар ин муддат маҳбубам, азизи диламро ёфтам). Боз ба мисли забони тоҷикӣ вожаи “баҳор” ба маънои аслии худ корбаст мешавад, ки ин падидаро бештар дар осори шоири шинохтаи олмонизабон Генрих Зайдел ба мушоҳида гирифтём:

Was raus Was rauschet, was rieselt, was rinnet so schnell?

Was blitzt in der Sonne? Was schimmert so hell?

Und als ich so fragte, da murmelt der Bach:

Der Frühling, der Frühling, der Frühling ist wach!

Ин қадар ғур-ғуркунон, равон шудан, давидан чист?

Дар офтоб чӣ ин қадар дурахшид ва дурахшидан чист?

Дар посух ба ман сели мавҷ хандид:

Баҳор аз хоби дароз бедор мешавад! [242].

Воқеан, сермаъноии калимаҳо яке аз роҳҳои муҳимми ташаккули забони адабӣ ва шеваю лаҳҷаҳои он ба ҳисоб меравад. Дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ ва олмонӣ калимаҳои сермаъно як қабати асосиро ташкил дода, барои рушду такомули он саҳми арзандаеро бозида метавонанд. Дар давоми солҳо қавмҳои тоҷикон ва олмониён, боғбонон, мевапарварон, зироаткорон, гулпарварон, гулфурӯшон, атторон, донишмандону соҳибилмон бо калимаю истилоҳоти соҳавӣ, махсусан, соҳаи боғдорӣ ин забонҳоро ҳаматарафа сайқал дода, ба вожагони он боз сарватҳои нодирро зам карда тавонистаанд.

Худи пайдоиши вожаи «қаламча» ба маънои «ниҳоли шинондашаванда» ба гурӯҳи калимаҳои сермаъно дохил мешавад. Аслан, маънои он дар забони тоҷикӣ «қалами хурд» мебошад. Гарчанде вожаи “қалам” моли забони арабӣ бошад ҳам, аммо дар дохили вожагони забони

точикӣ чунон ҳазм шудааст, ки мавҷудияти калимаҳои зерин бо ин вожа далели ин гуфтаҳоианд: қалам, қаламбанд, қаламдод, қаламдон, қаламдор, қаламзан, қаламзанӣ, қаламибоф, қаламкаш, қаламкашӣ, қаламкор, қаламқатъ, қаламқош, қаламрав, қаламрон, қаламронӣ, қаламтарош ва ғайра.

Дар забони олмонӣ калимаи қалам дар шакли «*der Stift*» ва қаламча бошад, дар шакли «*das Stiftchen*» қорбаст шуда, сермаъноиро зохир наменамоянд. Пас аз ин бармеояд, ки ғановатмандии забони тоҷикӣ беканор буда, таркиби луғавии он бойу ғанӣ аст. Калимаи «қаламча» дар шакли «*die Schichtung*» қорбаст мегардад.

Ба ин гурӯҳи вожаҳо, инчунин, вожаи «*боғбонак*»-ро низ метавон дохил кард, ки ба ғайр аз «*боғбони хурд*» дар соҳаи боғдорӣ маънои «*мева аз ҳосили дуюм*»-ро низ ифода менамояд. Сермаъноии ин калимаро дар забони олмонӣ ба мушоҳида нагирифтем. Истифодабарии ибораи «*боғбони хурд*» дар забони олмонӣ дар шакли «*der kleine Gärtner*» ва мева аз ҳосили дуюм бошад, дар шакли «*Fruchte aus der zweiten Ernte*» ба мушоҳида расиданд.

Яке аз калимаҳои сермаънои дигаре, ки ба соҳаи боғдорӣ рабт дорад ин вожаи «*пайванд*» ба ҳисоб меравад, ки дар забони адабии тоҷикӣ чанд маъноро ифода менамояд, аз қабилӣ: 1. иттисол, пайвастагӣ, васл.

Чон ба лаб омаду *пайванди* рагу чони маро,

Торе аз турраи пурпеч хамат мебояд

(Мушфиқӣ)

2. алоқа, муносибат.

Бошад, ки ба юмни мо ду мо ҳам,

Пайванд бо ҳам кунем муҳкам

(Шоҳин)

3. саҳт, вобаста, мутааллиқ.

Ниҳоли дарди дил *пайванди* ишқам,

Муҳаббатзодаам фарзанди ишқам

(Мулҳам)

4. банди аъзои бадан.

Яке найза зад бар камарбанди ўй,
Газанде наёмад ба *пайванди* ўй

(Фирдавсӣ)

5. хешу табор, ақрабо, наздикон, дӯстон; ошноён.
Сар аз тан чудо кун заминро бишуй,
Зи *пайванди* Заҳҳоку хешони ўй!

(Фирдавсӣ)

6. хешию таборӣ; наздикӣ; дӯстӣ: ошноӣ.
Кӣ хурад бар зи ту, ки ту ҳаргиз,
Тухми *пайванди* кас накоштай.

(Анварӣ)

7. иттиҳод ягонагӣ, ваҳдат.
Чу *пайванде* набошад чону дилро,
Чӣ хезад аз мулоқот обу гилро?

(Ҷомӣ)

8. меҳру муҳаббат.
Чу Ковус рӯйи канизак бидид,
Дилаш меҳру *пайванди* ӯ баргузид [176. 13-14].

Ин калима дар дохили феъли номии «*пайванд кардан*» омада, дар соҳаи боғдорӣ хеле зиёд мавриди истифода қарор мегирад. Инчунин, тафсири вожаи «*пайвандӣ*»-ро дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ба мушоҳида гирифтем, ки айнан, ҳамин маъноҳоро дода метавонад. *пайвандӣ* 1. дарахти *пайвандшуда*; мевае, ки аз дарахти *пайвандшуда* ҳосил гардидааст [176, 14].

Дар «Донишномаи Алоӣ»-и Абуалӣ ибни Сино истифодабарии вожаи «*пайвандпазир*» аз ҷониби ин донишманд ба мушоҳида мерасад, ки ин дар китоби «Забони миллат – ҳастии миллат» низ зикр гардидааст [111, 257]. Инчунин, истифодабарии калимаву истилоҳоти зиёде ба мушоҳида расид, ки ифодагари намудҳои гуногуни *пайванд* мебошад, ба мисли *исканапайванд*, *йормапайванд*, *найчапайванд*, *муғчапайванд*, *кӯрпайванд*, *қолчапайванд* ва

ғайра [116, 80]. Дар забони олмонӣ каламаи «пайванд» шакли “*Baum Link*”-ро дошта, хусусияти омонимири зоҳир наменамояд.

Калимаи «*реша*» дар чандин соҳаҳо хусусиятҳои истилохро зоҳир менамояд, инчунин, ин вожа хусусияти сермаъноӣ касб намуда, дар забон вобаста ба соҳаҳои истифодаи худ ба якчанд маъно далолат менамояд. Реша дар биология маънои қисми дар зери хок ҷойгирбудаи рустанию дарахтонро ифода менамояд, ки аз хоку об моддаҳои ғизоиро ҷаббида ба қисмати болоии он медиҳад: манбаи сабзиш ва пайдоиши набототу рустаниҳо. Дар забон бошад, реша қисми асосии калимаро мегӯянд, ки маънои асосӣ дар он маҳфуз аст: манбаи сабзиш ташаккул ва пайдоиши маъно. Дар улуми дақиқ, махсусан риёзиёт, реша гуфта, адади махсусро меноманд, ки бо усули ҳалли математикии масъала аз адади дигар ҳосил карда мешавад: манбаи ташаккул ва ҳосилшавии адади дигар. Ҷиҳати умумие, ки се маънои истилоҳи решаро дар як ҳавза муттаҳид намуда, аз як маъно маншаъ гирифтани онҳоро нишон медиҳад, ин манбаи ташаккул будани истилоҳи мазкур дар се соҳа мебошад [37, 145].

Дар забони олмонӣ ҳам вожаи реша сермаъно буда, ба маънои аслии худ дар шакли “*die Wurzel*” (решаи дарахт), ба маънои «решаи дандон- *die Zahnwurzel*», «решаи математикӣ - *die Wurzel*» ва ба маънои «решаи калима - *der Stamm*» қорбаст мешавад. Бидуни ин маъноҳо, инчунин, миёни олмониҳо ба маъноҳои «решаи бадӣ - *die Wurzel des Uebels*» қорбаст мешавад, ки ин аз дигаргунии тасвири забонии ҷаҳони олмонизабонҳо далолат менамояд.

Инчунин, калимаи «*баргак*» ба сермаъноӣ дучор гардида, ба маъноҳои «*барги хурд*» ва «*каме, миқдори на чандон зиёд*» дар истифода қарор дорад:

Маро ба рӯзи қиёмат ҳаме, ҳаст ин аст,
Ки рӯйи мардуми олам дубора мебинам.
Хӯрданат ҷуз барги кохе беш не,
Аз барои дигарон ҷон меканӣ [215, 106].

Сермаъноии вожаи «*баргак*»-ро дар соҳаи заргарӣ низ ба мушоҳида гирифтём, ки маъноҳои зеринро нишон дода метавонад: 1) нусхаи барг, ки аз

тилло, нукра ё мис сохта шуда дар гарданбанд, пешонибанд ва овезаҳои гӯшворҳо истифода мешавад. 2) пешонибанди калоне, ки дар он баргакҳои зиёде меовехтанд. Навъи аз тилло ё нукра сохташуда ва зарандудро тиллобаргак меноманд. 3) афзори ороишӣ-зиннатии занон, ки ба шакли барг аз зар ва нукра месозанд ва бо нигину сангҳои қиматбаҳо хотамкорӣ мекунанд.

Ногуфта намонад, ки худи калимаи дарахт ҳам дар баъзе ҳолатҳо сермаъноиро зоҳир намуда, ба маъноҳои рустании дарозумри дорои тана ва шоҳу барг, шачар; ниҳол; дарахт коридан, тухми дарахти мева кишт кардан; дарахти сақф, болорҳо, чӯбҳои шифт омада метавонад [175, 326].

Инчунин, ҳангоми таҳлили мавод ба мушоҳида гирифтем, ки калимаи дарахт чунон ҳам дар зехни мардуми тоҷик нақш бастааст, ки тавассути он калимаву истилоҳоти зиёде аз қабилӣ *дарахтбур*, *дарахтбурӣ*, *дарахтзор*, *дарахтистон*, *дарахтмонанд*, *дарахтишакл*, *дарахтишинон*, *дарахтишинонӣ* ва ғайра, ки ҳангоми тарҷума аз сабаби гуногунии тасвири забонии ҷаҳони олмонизабонон решаи “*дарахт*” на дар ҳамаи калимаҳо ҳифз гардид, ба мисли *der Holzfäller* – *дарахтбур*, *die Abholzung* – *дарахтбурӣ*, *der Hain* – *дарахтзор*, *der Baumpfleger* – *дарахтишинонӣ*, *die Person einen Baum pflanzen* – *дарахтишинон* ва ғайра.

Дар забони тоҷикӣ калимаи «сар» низ сермаъноиро зоҳир менамояд. Дар аксарияти корҳои забоншиносони тоҷик роҷеъ ба сермаъно гаштани калимаи “*сар*” фикру андешаҳои ҷолиб баён шудааст. Масалан, роҷеъ ба сермаъно гаштани ин вожа муҳаққиқи «Лексикаи лаҳҷаи Қаратоғ» Г.З. Абдуллоева чунин овардааст: Ба ин монанд, калимаи сар низ маъноҳои зиёдеро мефаҳмонад: сар – узви биологии инсон, ҳайвонот ва паррандаҳо, сар – ибтидо, аввал (сари роҳ), сар – боло, шоҳи аз ҳама баланди дарахт, кӯҳ, теппа, санг (сари теппа, сари кӯҳ, сари санг ва ғайра), сар – корхонаи оҳангарӣ, кулолӣ, дӯзандагӣ ва ғайра (сари кор рафт) [27, 164].

Ибораҳои сари боғ, сари дарахт, сари ангур, сари токро ба соҳаи боғдорӣ дохил карда метавонем. Ҳангоми тарҷумаи ин гурӯҳи калимаҳо аз

забони тоҷикӣ ба забони олмонӣ калимаи «сар» на дар ҳамаи ибораву вожаҳо ҳифз мешавад, ба монанди: сар узви биологии инсон – *der Kopf*, сар/ ибтидо, аввал – *der Anfang/ der Beginn*, сар/ боло, шохи аз ҳама баланди дарахт – *der Oberteil/ der höchste Ast des Bäum*, сари теппа – *der Kopf des Hügels*, сари кӯҳ – *der Gipfel des Berges*, сари санг – *der Steinkopf* ва ғайра. Пас аз ин мебарояд, ки калимаи «сар» дар забони олмонӣ хусусияти сермаъноиро зоҳир наменаояд.

Роҷеъ ба сермаъно будани вожаи “*sar*” дигар донишмандон низ андешаҳои ҷолиб баён намудаанд, ки ҳамчун намуна андешаи забоншинос М. Муҳаммадиевро метавон овард: «Калимаи сар дар забон яке аз калимаҳои сермаъно аст, ки ба ғайр аз маъноҳои синонимӣ ба вазифаи зиёде омада, вобаста ба калимаҳои алоқаманди худ тобишҳои гуногуни маъноиро ифода мекунад»; *sar бардоштан, сар баровардан, сар тофтан, сари худро гирифта рафтан, сари калова, сари стол, сари дастархон* [168, 164]. Аз ҷӣ лиҳоз бошад, ки овардани таркиби луғавии “*сари ангур*” низ аз мадди назари М. Муҳаммадиев дур мондааст. Шояд ин аз он сабаб бошад, ки муодилҳои ин ибора бо гунаҳои “*хӯшаи ангур*”, “*ғуҷуми ангур*” дар нутқи мардуми тоҷик ба мушоҳида мерасанд.

Ба андешаи муҳаққиқон маъниҳои иловагии баъдии вожаи сар зимни маънии аввалаи он ба вучуд омадаанд. Зеро, агар чуқуртар андешем, дарк карда метавонем, ки иртиботи миёни маънии аввалаву маъниҳои баъдии он ҳанӯз қанда нашоудааст. Агар қанда мешуд, он гоҳ мебоист мо на дар хусуси сермаъноӣ, балки оид ба ҳодисаи омонимшавии калимаи сар сухан мекардем [3, 270].

Равшан гардид, ки калимаи “*sar*” сирф тоҷикӣ буда, аз давраҳои аввали рушди забонамон маншаъ мегирад. Вожаҳои аслии тоҷикӣ, ба мисли калимаҳои аслии дигар забонҳо хусусиятҳои хоси худро дороянд. Ба пайдоиши онҳо воқеаву ҳодисаҳои гуногун заминаи гузошта тавонистаанд. Роҷеъ ба хусусиятҳои хоси вожаҳои тоҷикӣ донишмандони ин соҳа ҳангоми баррасии ин масъала навштаҷоти зиёде иншо намудаанд.

Забоншиноси варзидаи ин соҳа, Ҳ. Мачидов, ки бевосита ба таҳқиқи ин гурӯҳи калимаҳо шуғл варзидааст мегӯяд, ки «калимаҳои аслии гоҳо бо лексикаи фонди асосии луғавӣ омехта карда шуда, бо онҳо як доништа мешаванд, ки ин дуруст нест. Дар ҳақиқат, қисми зиёди лексикаи фонди асосии луғавӣ ва аслии тоҷикӣ бо ҳам мувофиқат мекунанд. Дар забон мавқеи устувор доранд, ба мафҳумҳои ҳаётан муҳим далолат мекунанд, ифодагари ашёи мушаххас буда, муътадилоҳанг мебошанд. Сарфи назар аз ин ҳама, дар умумияти ин гурӯҳҳо фарқ ҳаст. На ҳар як калима фонди асосии луғавӣ (масалан, калимаҳои иқтибосӣ) ба ҷумлаи аслии тоҷикӣ дохил мешаванд ва баръакс на ҳамаи калимаҳои аслии тоҷикӣ (чунончи, калимаҳои кӯҳнашуда ва таърихӣ) мансуби фонди асосии луғавӣ мебошанд, пас ин мафҳумҳоро набояд бо ҳам омехт» [95, 89].

Дар забони тоҷикӣ шаш маънои вожаи «баргак» ба мушоҳида расид. Аз ин бармеояд, ки ин вожа дар забони тоҷикӣ семаъноиро касб намуда бошад ҳам, вале дар забони олмонӣ он шакли «*ein Blatt*»-ро дошта, сермаъноиро аз сар нагузаронидааст.

3.4.2. Сермаъноии калимаҳои марбут ба дарахтони мевадор

Чӣ тавре ки дар боло зикр намудем, калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ як қисмати асосии вожагони забони тоҷикиро ташкил медиҳанд ва аксарияти онҳо дар ифодаи номи дарахтони мевадор корбаст мешаванд, ки дар навбати худ ба сермаъноӣ дучор гаштаанд. Масалан, калимаи «хазонак», ки аз вожаи хазон тавассути ҳамроҳ кардани пасванди -ак ташаккул ёфтааст, ба сермаъноӣ дучор гаштааст ва он дар забони тоҷикӣ ба маънои «барги хушкшуда» ва «меваи пасмонда»-ро дорад, ки баъди ғундоштани ҳосил дар шохи дарахт боқӣ мемонад. Муродифи ин калима дар лаҳҷаҳои Конибодом «пулакканӣ» мебошад. Роҷеъ ба ин масъала, муҳаққиқи ин лаҳҷаҳо Р. Сангинова андешаи худро чунин баён намудааст: «Дар лаҳҷаҳои Конибодом истилоҳи пулакканӣ низ дар гардиш аст, ки он муродифи хазонак мебошад» [116, 75].

Калимаи «пӯла» дар луғати устод Айнӣ ба ин маънӣ омадааст [151,302].

Инчунин, вожаи хазонак дар забони тоҷикӣ бо маънои «дарахти тути майда» низ дар истифода қарор дорад. Аз сабаби дар ҷойҳои беоб рӯйиданаш меваҳои ин дарахт хеле хурд буда, номи «хазонак»-ро гирифтаанд. Ин калима дар забони олмонӣ ба сермаъноӣ гирифтор нашуда, шакли «Hazan»-ро дорад.

Худи калимаи «хазон» дар осори пурғановати ниёгонамон хеле зиёд мавриди истифода қарор гирифтааст:

Зи баски к-аз шабу рӯз дидам даранг,

Чу рӯзу шаб гашт, мӯям дуранг.

Хазон омаду шуд зи табъам баҳор.

Биборид барф аз бари кӯҳсор [248].

Воқеан, чунин калимаҳо доираи васеи интишор доранд. Чӣ тавре ки дар боло қайд намудем, як қисм калимаҳои меъёрӣ дар забони тоҷикӣ хусусияти сермаъноӣ зоҳир мекунанд, ки ба кадом маъно истифода шудани онҳо аз мазмуни суҳбат маълум мегардад. Барои мисол, вожаи «овак»-ро мегирем, ки дар як маврид маънои «обаки сари кӯдак»: *Оваки сараш маҳкам нашудааст, як маротиба ба табиб нишон диҳед*. Ва дар мавриди дигар маҳфуми «моеи дорумонанд»-ро ифода намудааст: *Як овака дар дастаком шакидаму соз шуда рафт*. Инчунин, дар ифодаи як навъ ангур низ қорбасти мешавад: Дар ҳавлии Зиёдуллоҷон ду-се ниҳоли токи ангури овак шинонед. Дар лаҳҷаи тоҷикони Конибодом вожаи «овак» дар ифодаи номи зардолу ба назар мерасанд, ки инро забоншинос Р. Сангинова низ ба мушоҳида гирифтааст [116, 76].

Дар давоми таърихи дуру дарози ҷамъият забон ҳам дигар мешавад ва тағйиру такмил меёбад. «Одатан, бо мурури замон, аз як тараф, баъзе калимаҳо аз истеъмол берун мешаванд ва калимаҳои нав ба миён меоянд, аз тарафи дигар, баъзе калимаҳо оҳиста - оҳиста маъноҳои нав мегиранд ва маъноҳои пештараашонро аз даст медиҳанд. Ҳатто, дар баъзе даврҳои таърихӣ маънои баъзе калимаҳо, тамоман, дигар мешавад», ки баррасии маъноҳои гуногуни калимаҳо дар забони тоҷикӣ яке аз масъалаҳои ниҳоят

муҳимми забоншиносии тоҷик ба шумор меравад. Масалан, вожаи «қандак» дар соҳаи боғдорӣ ҳамчун калимаи сермаъно шинохта шуда, ба маъноҳои «як навъ зардолу», «*як навъ харбуза*» ва «*як навъ тут*» мавриди истифода қарор дорад.

Мусаллам аст, ки вожаи «*хучандӣ*» сифати нисбӣ буда, нисбат ба маъноҳои «навъе аз зардолуе, ки дар деҳаи Хушекати ноҳияи Айнӣ парвариш карда мешавад» [9, 53], инчунин, ба маъноҳои «як навъ зардолу» ва «як навъ ош» низ қорбаст мегардад.

Вожаҳои *бухорӣ*, *чармак*, *маҳтобӣ*, *ҷулак*, *талхак*, *сафедак*, *хасакӣ* низ ба сермаъноӣ дучор гашта, бидуни маънои худ, ки ба ҳама соҳибзабонон маъмул аст, инчунин, ба маънои «навъҳои дарахти зардолу» дар забони тоҷикӣ қорбаст мешаванд.

Гарчанде вожаи «*турушак*» миёни мардуми тоҷик ба маъноҳои «*чизи туруш*» ва «*дурдаи аз равгани зард ҳосилшуда*» маъмул бошад ҳам, вале дар соҳаи боғдорӣ маънои дигари он, яъне «навъе аз зардолу» низ вучуд дорад.

3.4.3. Сермаъноии калимаҳои марбут ба дарахтони бемева

Дар забони тоҷикӣ дар ифодаи номи дарахтони бемева низ сермаъношавии калимаҳо ба назар мерасанд. Масалан, вожаи «*қоқ*» гарчанде дар нутқи ворисони забони тоҷикӣ ба маъноҳои «сифати ашё, саҳт, хушк», «одами харобу лоғар» ва «дарахти бесамар» низ дучор мешавад.

Бояд зикр намоем, ки калимаи «*сарв*» бештар дар нутқи мардуми тоҷик ба маънои аслии худ, яъне «дарахти маҳрутшакли сӯзанбарги ҳамешасабз, ки қадаш рост буда, ба 25 метр мерасад ва ҷӯбаш бисёр саҳт ва гаронбаҳост» дар гардиш қарор дорад ва дар осори пурғановати ниёғонамон низ ба ин маъно бештар қорбаст шудааст:

Гар касе сарв шунидааст, ки рафтаст, ин аст!

Ё санавбар, ки баногӯш бараш симин аст!

На баланд аст ба сурат, ту маълум кунӣ,

Ки баланд аз назари мардуми кӯтаҳбин аст [227, 14].

Инчунин, боз ба маъноҳои «*қомати рост ва мавзуни маҳбуба*» ва «*маҳбубаи лоларух*» истифодаи ин вожаро дар забони тоҷикӣ ба мушоҳида гирифтани мумкин аст. Дар ин маврид, шабоҳатро ба назар гирифтани мумкин аст. Мо инсонҳо, ки мавҷудоти ҷамъият ҳастем, дар бораи он чизҳое, фикр мекунем, ки ба ҳамдигар шабоҳат доранд.

Ин вожа дар забони олмонӣ шакли «*Zypresse*»-ро дошта, ба гурӯҳи вожаҳои сермаъно дохил намешавад. Дар забони тоҷикӣ бештар ибораҳои *ашқар шудан*, *терақ шудан* дар мавриди «*баланд шудани қомат*» ба назар мерасанд, ки майдони маъноияшон чандон васеъ набуда, аз байни тоҷикзабонон дур рафта наметавонанд. Нишон додани маъно чун воситаи муҳобират дар системаи забон дар таносуб, муносибати байниҳамдигарӣ ва мавқеи воҳидҳои забон дар системаи он моҳияти ин хусусияти забонист [9, 41]. Дар ташаккули ин навъи ибораҳо на танҳо мавқеи вожаҳои «ашқар» ва «*терақ*» ба маънои «як навъ дарахти баланди бемева» калон аст, инчунин феъли «шудан» низ мавқеи калонро бозидааст.

3.4.4. Сермаъноии калимаҳои марбут ба гулҳо

Бояд зикр намуд, ки ҳамаи калимаҳое, ки доираи истеъмолашон фарох буда, бештар дар истеъмол қарор доранд, хусусиятҳои сермаъноиро касб намудаанд, зеро яке аз сабабҳои пайдоиши маъноҳои иловагӣ дар калимаҳо ана ҳамин серистеъмол будани онҳост. Масалан, калимаи «*гул*» умумитоҷикӣ буда, дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» чунин маънидод шудааст: «ғунча ва ё муғҷаи вошудаи гиёҳҳо ва дарахтон, шукуфаи кушода, баргҳои рангини бо ҳам пайваста, ки баъзе дарахтон ва гиёҳҳо дар шохаҳои худ ҳосил мекунанд ва баъд аз муддате ба ҷойи он тухм ва ё мева ба вучуд меояд» [175, 281].

Дар забони тоҷикӣ вожаи «*гул*» ба ғайр аз маънои асосии худ, инчунин, маънои «номи як навъ беморӣ» ва «чизи аз ҳама беҳтар»-ро ифода менамояд. Аммо бояд зикр намуд, ки дар нутқи гуфтугӯии мардуми тоҷик вожаи *гул* ба мафҳуми «номи касалӣ» нисбат ба дигар маъниҳояш доираи интишори васеътар дорад, зеро дар гузашта аз ин беморӣ талафоти зиёд мешуд ва мардуми тоҷик, то айнаи замон, аз ин беморӣ меҳаросанд ва он навъҳои

гуногун дорад. Дар ин бобат, муҳаққиқ Г. Абдуллоева назари хешро чунин баён намудааст: «Рочеъ ба бемории гул ҳаминро гуфтанием, ки ин беморӣ боз навъҳои худро дошта, бо истилоҳоти зерин номгузорӣ шудаанд: гули чечаки бузакон, гули майда, гули обилаи харакон, гули гулафшон, гули калон-калон, гули қазомук, гули қаромуз» [27, 84].

Аз сабаби он ки тасвири забонии қавми тоҷикон ва олмониён гуногун аст, аз ин лиҳоз, чунин номгузории бемории гул дар забони олмонӣ ба мушоҳида нарасид. Танҳо ҳаминро ба мушоҳида гирифтем, ки гули сурхак, айнан, бо ҳамин маънӣ дар шакли «*Masern Röteln*» дар забони олмонӣ дар мушоҳида қарор дорад. Инчунин, решаи гул дар ташаккули вожаҳои зиёди забонҳои тоҷикӣ мусоидат намудааст, аз қабилӣ гулранг, гулбанд, гулбандӣ, гулбоф, гуландоз, гуландозӣ, гуландом, гуланор, гулафсор, гулафшон, гулбадан, гулбасар, гулбахмал, гулбахор, гулбед, гулбазм, гулбон, гулбонг, гулбоғ, гулбун, гулбур, гулбурӣ, гулбутта, гулгашт, гулгач, гулсарак, гулғунча, гулгуна, гулдаст, гулдаста, гулдиҳӣ, гулдон, гулдор ва ғайра.

Мавҷудияти иддае аз калимаҳое, ки дар забони олмонӣ тавассути решаи «гул» ташаккул ёфтаанд, ба монанди: гулранг – *blumig, blumenreich*, гулбанд – *der Blumenstrauß*, гулбоф – *der Bessen*, гуландоз – *der Florist*, гуландозӣ – *Blute*, гуландом – *das Mädchen die schöne Backe hat*, гуланор – *die Blume des Granatapfels*, гулбахор – *die Blume des Frühlings*, гулбед – *die Blume der Weide*, гулбазм – *die Party der Blume*, гулбоғ – *der Garten der Blumen*, гулбур – *der Mensch die schnitz die Blume*, гулбутта – *der Strauch der Blume*, гулгашт – *der Blumengarten*, гулғунча – *die Blütenknospe*, гулгуна – *wie eine Blume*, гулдаста – *der Strauß*, гулдиҳӣ – *jemanden Blumen geben*, гулдон – *die Vase*, гулдор – *blumig* ва ғайра ба мушоҳида мерасанд. Ҳангоми таҳлили мавод собит намудем, ки дар иддае аз калимаҳои забони олмонӣ мавҷудияти решаи гул, ба монанди гулбоф – *der Bessen*, гуландоз – *der Florist*, гуландозӣ – *Blute*, гуландом – *das Mädchen die schöne Backe hat*, гулдаста – *der Strauß*, гулдон – *die Vase* ва ғайра, ба мушоҳида намерасанд.

Воқеан, воҳиди луғавии “гул” дар назму насри адибони тоҷик серистеъмол буда, бештар ба маънои аслии худ кор фармуда шудааст:

Бо соқои баланди худ ин лолаҳои сурх,
Баҳри маломатам ҳама гардан кашанд [247].

Калимаи “*фиалка*” низ дар забони олмонӣ хусусияти сермаъноиро зоҳир намуда, дар ифодаи «номи рустани» ва номи ашхос корбаст мешавад:

Ein Veilchen auf der Wiese stand
Gebackt in sich und unbekannt;
Es war ein herzig's Veilchen.
Da kam eine junge Sch;ferin,
Цвела фиалка на лугу,
Скромна, малоприметна,
Головка цвета фиолета,
И стан изогнутый в дугу.
Бунафш дар маргзор гул кард,
Хоксор, ноаён,
Сари арғувон,
Ва баъдан ба камон ҳам кард [244].

Инчунин, навъҳои он, аз қабилҳои *хайрӣ*, *садбарг*, *ёсуман*, *савсан*, *нарғис* ва *нилуфарро* ба маънои «номи духтарон» дар ҳар ду забон мавриди истифода қарор доштанишон ба мушоҳида расид. Калимаи “гул” дар забони тоҷикӣ ба маънои маҷозӣ низ истифода мешавад. Дар ин маврид, маънии он «чизи аз ҳама беҳтар, аз ҳама хубтар» аст: *гули либос* (либоси аз ҳама беҳтар), *гули орд* (орди сап-сафед), *гули авқот* (хӯроки аз ҳама бомаза) ва ғайра.

Сермаъноӣ ба ҳамаи забонҳо хос аст, зеро ҷомеа, зиндагонӣ ва ҳастии инсонҳо тағйирёбандаанд. Ва дар баробари инкишофи ҷомеа, забон, ки худ ҳодисаи ҷамъиятист низ тағйир меёбад. Тарзи баён, тафаккури одамон низ дигаргун мешавад, ки он ба таркиби луғавии он бетаъсир наместонад.

Аркусарияти калимаҳое, ки дар соҳаи боғдорӣ дар забони тоҷикӣ сермаъно шудаанд, дар забони олмонӣ сермаъноиро зоҳир наменамоянд.

Сабаби ин гуногунии тасвири забонии ҷаҳони тоҷикзабонон ва олмониҳо маҳсуб меёбад.

Хулосаи боби сеюм

Аз таҳлилу таҳқиқи боби сеюми рисола чунин натиҷагирӣ намудем:

1. Калимаҳои синонимӣ дар ифодаи мафҳумҳои боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ хеле зиёд ба назар мерасанд. Ба мушоҳида гирифтем, ки вожаҳое, ки дар забони тоҷикӣ силсилаи синонимиро ташкил медиҳанд, дар забони олмонӣ синоним шуда наметавонанд. Ё баръакси ҳол, калимаҳое, ки дар забони олмонӣ синонимҳои зиёд доранд дар забони тоҷикӣ силсилаи синонимиро ташкил дода наметавонанд.

Дар забони тоҷикӣ синонимҳои калимаи дарахт дар баъзе мавридҳо калимаҳои ниҳол, навда ва химча низ ба ҳисоб мераванд. Дар забони олмонӣ бошад, ниҳол навда химча синоними калимаи дарахт шуда наметавонанд.

2. Бештар силсилаи синонимиро калимаҳои ифодакунандаи номгӯи дарахтони мевадор ташкил медиҳанд, аз қабилӣ дарахти санҷид, дарахти чигда дар ифодаи мафҳуми дарахти уннӯбӣ; дарахти ношпутӣ бо дарахти мурӯд дар ифодаи мафҳуми дарахти нок; дарахти зардолуи қандак ва дарахти зардолуи ширинак муносибати синонимӣ доранд.

3. Ҳангоми таҳлили мавод, инчунин, собит намудем, ки синонимҳо дар луғоти ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ яке аз қабатҳои хеле сермаҳсул маҳсуб меёбанд, ки зухуроти тақомулотӣ онҳо роҳҳои зиёд дорад. Дар ташаккули синонимҳо сарсилсила мавқеи муҳимро мебозад. Вожаҳои арча, сӯзанбарг, ҳамешасабз, чолак ва ёлка силсилаи синонимиро ташкил медиҳанд. Калимаи арча сарсилсила ба ҳисоб меравад.

4. Ҳангоми таҳлили мавод собит гардид, ки калимаҳои синонимӣ дар дохили вожаҳои соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ хеле зиёд ба назар мерасанд ва аксарияти онҳо хусусиятҳои забоншиносии фарҳангиро зоҳир менамоянд. Бо тасвири забонии ҷаҳони ворисони забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ иртиботи ногуфтаи доранд.

5. Синонимҳои калимаи “гул” - ғунча ва шукуфа буда, маънои кулӣ (умумӣ) дорад. Ин калима хусусияти сермаъноӣ дорад, ки калимаҳои дигар ҳамеша онро иваз карда наметавонанд.

Дар забони тоҷикӣ калимаи “гул” дар дохили воҳидҳои фразеологӣ “аз сад гул як гул нашукуфтан”, “аз гул фуромадан”, “ба чаши гул афтодан”, “гул баровардан”, “гули орд”, “гули маҷлис”, “гул гирифтани чирог” ва ғайра ба назар мерасанд, ки ин падидаҳо мо дар забони олмонӣ мушоҳида карда натавонистем.

Инчунин, исбот намудем, ки агар дар забони тоҷикӣ синоними ифодакунандаи ранги гулобӣ, ки аксарияти гулҳо дорои ин ранг мебошанд калимаҳои пуштигул ва гулобӣ ба ҳисоб раванд ҳам, вале дар забони олмонӣ бошад синонимҳои хеле зиёд дорад, аз қабили: *Rosa* – гулобӣ, *Blassrot* – *Fleischfarben* – *Pink* – гулобии паст, *rosafarben* - зарди пасти гулобитоб, *rosafarbig* – гулобии сурхча, гулгун, *rosarot* – гулобии сурх, гулгун, *rose* - гулобитоб, *rosig* – сурхи гулобӣ, гулгун, *rötlich* - сурхчатоб, *zartrosa* – гулобии пастар ва ғайра.

Калимаи гул гарчанде дар забонҳои муқоисашаванда синонимҳои зиёд дошта бошанд ҳам, аммо ҳар яке аз онҳо мавқею мавридҳои истеъмоли худро доро мебошанд. Аз сабаби гуногунии тасвири забонии майдони маъноии иддае аз онҳо аз байни соҳибзабонон дур рафта наметавонанд.

6. Ҳангоми таҳлили мавод ошкор намудем, ки антонимҳо яке аз воситаҳои муҳимми ғанӣ гардонидани таркиби луғавии забон ба шумор мераванд. Аммо ба ин мавзӯ таваҷҷуҳи олимони рус бештар буда, муқоисаи антонимҳо дар забоншиносии рус бештар омӯхта шудааст.

Ба калимаҳои дилхоҳ бо илова намудани пешвандҳое, ки инкорро ифода менамоянд, тобиши антонимӣ диҳем: *зебо* – *безеб*, *доно* – *нодон*, *зебидан* – *назебидан*, *донистан* – *надонистан*

7. Дар забони олмонӣ ҳам ба мисли забони тоҷикӣ ибораҳои антонимӣ маънои боғдориро ифода карда метавонанд, хеле зиёд ба мушоҳида мерасанд: дарахти мевадор *der Fruchtbare Baum* – дарахти бемева *der*

Fruchtlose Baum; дарахти беҳосил *der unfruchtbare Baum* – дарахти серҳосил *der Fruchtbare Baum*; боғи беҳосият *der Leere Garten* – боғи баҳосият *der Eleganze Garten*; дарахти хушк *der trockene Baum* – дарахти сабз *der gruene Baum* ва ғайра.

8. Бештари чуфтҳои антонимӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ дар иртибот бо чашну маросимҳо пайдо мешаванд. Дар Олмон, агар дар саршавии туйи арусӣ домодшаванда ба хонаи арус аз алафи хушк кокул бофта партояд, яъне *Strieze* (таги чашм кардан) меноманд. Аммо ҳангоми туйи арусӣ одате ҳаст, ки арусу домод дарахти сабз мешинованд ва онро *Maibaum* (дарахтшинонӣ) меноманд, ки ҳар ду амал ба якдигар тазод мебошанд.

9. Дар забонҳои муқоисашаванда теъдоди зиёди калимаҳои антонимие, ки ба маъноҳои боғдорӣ марбутанд, ба мушоҳида расиданд. Инро ба назар гирифта, онҳоро ба таври зайл гурӯҳбандӣ намудем:

Антонимҳои ифодакунандаи дарахтони мевадор низ ба мушоҳида мерасанд, аз қабилӣ *дарахти бодомӣ ширинак der süße Mandelbaum* – *дарахти бодомӣ талҳак der Bittermandelbaum*; *ангури сиёҳак die schwarze Traube* – *ангури сафедак die weiße Traube*; *ангури сахтак die harte Traube* – *ангури овар die weiche Traube*; *себи тезназак der Schnellkochapfel* – *себи ҷавназак der Schnellkochapfel*; *себи зард der gelbe Apfel* – *себи сабз der grüne Apfel*; *муйи сафедак die weiße Maulbeere* – *муйи сиёҳак die schwarze Maulbeere*; *шафтолуи мулоймак der weiche Pfirsich* – *шафтолуи сахтак der harte Pfirsich* usw ва ғайра.

10. Теъдоди зиёди калимаҳои антонимӣ дар ифодаи мафҳумҳои дарахтони бемева ба мушоҳида бештар мерасанд, аз қабилӣ *зарбедак die gelbe Weide* – *сабзбедак die grüne Weide*; *чанори сабзи паст die niedrige grüne Platane* – *чанори сабзи баланд die hohe grüne Platane*; *арчаи сабз die grüne Tanne* – *арчаи сафедак die Weißtanne*; *сафедори қухансол die alte Pappel* – *сафедори ҷавон die junge Pappel* ва ғайра.

11. Антонимҳои ифодакунандаи номи гулҳо, айнан ҳамон маъноеро, ки дар забони тоҷикӣ доранд, дода метавонанд, аз қабилӣ *гули тарау тоза die frische Blume* – *гули наҷмурда die verblühte Blume*; *гули береша die Blume ohne Wurzel* – *гули бареша die Blume mit Wurzel*; *гули калон die große Blume* – *гули хурд die kleine Blume*; *гули даштӣ die Wiesenblume* – *гули хонагӣ die Hausblume*; *гули холдор die gefleckte Blume* – *гули бехор die Frühlingsblume*; *гули сабзарзи сафед die weiße Rose* – *гули сабзарзи сиёҳ die schwarze Rose*; *гули хайруи зард die gelbe Stockrose* – *гули хайруи сурх die rote Stockrose*; *мехчагули сафед der weiße Nagel* – *мехчагули сурх der rote Nagel*; *гули лолаи сафед die weiße Tulpe* – *гули лолаи сиёҳ die schwarze Tulpe*; *гули хушкшавак die trockende Blume* – *гули ҳамешабаҳор die immergrüne Blume* ва ғайра.

12. Бештари калимаҳои омонимӣ дар соҳаи боғдорӣ бо роҳи калимасозӣ пайдо шуданд, аз қабилӣ тирак (сафедор) ва тирак (чӯбест, ки дар кушодани дари истифода мешавад), аштак (зардолуи дукафони дар чор қабат болои ҳам гузошта хушконидашуда), аштак (чизҳои нодаркор), баргак (зардолуи бедона), баргак (гӯшвор), пашмак (як навъ дарахти шафтолуе, ки пӯшташ серпат мебошад), пашмак (як навъи ҳалво), кордӣ (як навъ шафтолу, ки дарозруя ва гӯшташ саҳт мебошад), кордӣ (бемории ғургӯшак) ва ғайра.

13. Ҳангоми таҳлили мавод собит карда шуд, ки сермаъноӣ ба ҳамаи забонҳо хос аст, зеро ҷомеа, зиндагонӣ ва ҳастии инсонҳо тағйирёбандаанд. Калимаҳои сермаъно дар ифодаи мафҳумҳои боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ хеле зиёд ба назар мерасанд, ки ин аз ғановатмандии забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ далолат медиҳад.

ХУЛОСА

Аз таҳқиқу таҳлили луғавӣ-маъноии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ (дар мисоли дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо) чунин хулосабарорӣ намудан мумкин аст:

1. Таҳқиқи луғавӣ-маъноии вожагони соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ (дар мисоли дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо) дар доираи илми забоншиносии тоҷик, гарчанде аз ҷониби муҳаққиқону донишмандон ба пуррагӣ ба роҳ монда нашуда бошад ҳам, вале таҳқиқотҳои забоншиносии фарҳангии дигар соҳаҳо ва ин гурӯҳи вожаву истилоҳот дар таҳқиқоти забоншиносон дар доираи муқоисаи забонҳо ба сомон расонида шудааст, ки ин навъи пажӯҳиш дар забоншиносии тоҷик бештар самар дода тавонистааст [12-М].

2. Тасвири забонии қавму қабилаҳо гуногун буда, танҳо дар доираи муқоиса ба дастовардҳои назаррас ноил гаштан мумкин аст. Инчунин, исбот гардид, ки дарахтони мевадор дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ бо калимаву истилоҳоти гуногун номгузорӣ карда шуда, марзи маъноии аксарияти онҳо аз миёни соҳибзабонон дур рафта наметавонанд [1-М].

3. Вожагони марбут ба соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ дорои ҳам аҳаммияти калони назариявӣ ва ҳам амалӣ мебошанд, зеро ба пуррагӣ ошкор намудани меъёрҳои солими вожагони забони адабӣ аз чанд ҷиҳат, бахусус, аз услуб, одоби муошират ва ҷасоҳати суҳан бе таҳқиқи ҳамаҷонибаи вожагони ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забони тоҷикӣ ғайриимкон аст.

4. Номгӯии дарахтони бемеваро баррасӣ намуда, ошкор сохтем, ки назар ба забони тоҷикӣ дар забони олмонӣ ин навъи дарахтон теъдоди зиёди калимаву истилоҳотро дар бар гирифта, аз ин ҳисоб таркиби луғавии забони олмониро боз ҳам мукамалтар намудаанд, ки инро дигар муҳаққиқон низ исбот намудаанд [15-М].

Аксарияти ин гурӯҳи калимаҳо ҳамчун реалияҳо мавриди истифода қарор гирифта, ҳангоми тарҷума ба тарҷумонҳо каме мушкилиро пеш меоранд, аз

қабилӣ *мачнунбед* (навъи бед), *чолак* (навъи арча), *ашқар* (навъи сафедор) ва ғайра [2-М].

5. Таҳлили мавод ба мо имкон дод собит намоем, ки дар эҷодиёти беназири шоиру нависандагони тоҷик, ки яке аз қавмҳои деринаи ориёӣ ба шумор рафта, дорои фарҳангу маданияти бойу ғанианд, ҳар як суннату анъанаи соҳаи боғдорӣ бо истилоҳоти гуногун номгузорӣ шуда, дар эҷодиёти беназири Абулқосим Фирдавсӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Абуалӣ ибни Сино, Саъдии Шерозӣ, Сайидои Насафӣ бе тағйир оварда шудаанд. Инчунин, шоиру нависандагони муосир низ, аз қабилӣ Садриддин Айнӣ, Ҷалол Икромӣ, Мирзо Турсунзода, Лоик Шералӣ ва дигарон дар осори пурғановати хеш луғати ифодакунандаи соҳаи боғдориро хеле бамаврид истифода намудаанд.

6. Баъзе хусусиятҳои хоси луғоти соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ муайян карда шуданд. Исбот карда шуд, ки аз сабаби пешаи маъмул ба ҳисоб рафтан, танҳо бо калимаи “*боғ*” ташаккули микдори зиёди вожаҳо дар забони тоҷикӣ ба назар мерасанд. Инчунин, худӣ вожаи “*боғ*” муродифҳои зиёдеро дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ соҳиб мебошад, аз қабилӣ *равза*, *фирдавс*, *чаман*, *бӯстон*, *гулистон* (дар забони тоҷикӣ); *der Garten*, *der Obstgarten*, *der Gemusegarten*, *der Landschaftsgarten*, *die Grunanlage* ва ғайра (дар забони олмонӣ) [7-М].

7. Вожагони соҳаи боғдорӣ ва урфу одати он миёни ин ду ақвом – тоҷикону олмониён мавқеи махсусро ишғол намуда, дар ин бахш калимаҳое, вучуд доранд, ки бештар дар баргузориҳои маросимҳои мавсимӣ ва динӣ корбаст гардида, тасвири забонии ҷаҳони ин мардумони ориёиро нишон дода метавонанд, аз қабилӣ *der Weihnachtsbaum* – *дарахти мавлуди Исои Масеҳ*, *der Wacholderbaum* – *арчаи асприбумӣ*, *der geschmückter Baum* – *арчаи ороодашуда* ва ғайра.

8. Инчунин, ошкор гардид, ки тасвири забонии ҷаҳони ин ду миллат гуногун буда, калимаҳое ба мушоҳида мерасанд, ки мафҳуми онҳо барои намояндагони забони тоҷикӣ, тамоман, бегона буда, марзи маъноии онҳо аз миёни олмонизабонҳо дур намераванл, аз қабилӣ *die Adventszeit* – *вақти*

pŷŷdod, marosimi der Advenmskranz – guzoштани чанбараки идона, der Advenmskalendar – тақвим дар давраи Адвент, der Advenms – тақвими атрибутӣ, Nikolaus – Николайи муқаддас аз ин шаҳодат медиҳанд [5-М].

9. Дар бунёди расму оин ва суннату анъанаҳо мавқеи соҳаи боғдорӣ назаррас аст. Ҳангоми гузаронидани чашну маросимҳо истифодабарии вожаю истилоҳоти зиёде дар ифодаи номи дарахтони мевадор ва бемева ба мушоҳида гирифта шуданд. Аксарияти ин калимаву истилоҳот ҳангоми гузаронидани чашну маросимҳои Сада, Наврӯз, Тиргон ва Меҳргон ба мушоҳида мерасанд.

10. Ҳангоми таҳлили мавод ошкор гардид, ки номгӯи дарахтони мевадор дар таркиби луғавии забони адабии олмонӣ назар ба таркиби луғавии забони адабии тоҷик бештар ба мушоҳида мерасанд.

Инчунин, ба мушоҳида расиданд, ки дар кишвари мо ва Олмон дарахтони мевадоре парвариш меёбанд, ки намудҳои гуногуни худро доро мебошанд. Ва ҳар намуди онҳо бо вожаҳои гуногун номгузорӣ гардида, таркиби луғавии ин забонҳоро боз ҳам мукамалтар менамоянд.

Таҳлили мавод моро водор сохт, то муайян созем, ки аксарияти номгӯи дарахтон дар забони тоҷикӣ дар иртибот бо амали шахс ба зухур омадаанд, аз қабилӣ доводӣ, ақрамхӯчагӣ, саидӣ, маҳмадраҳимӣ (номи ангур) ва ғайра.

11. Таҳлили мавод ба мо имкон дод, то муайян созем, ки миёни мардуми тоҷик ва олмонӣ боварҳои гуногун ҳастанд, ки маҳз, ифодагари тасвири забонии ҳаҷони онҳо буда, дар иртибот бо калимаи «гул» пайдо шудаанд, аз қабилӣ: «агар гули зардро ба шахс тухфа кунӣ, он шахс бемор мешавад»; «агар гули зардро ба маъшуқаат тухфа кунӣ, аз он чудо мешавӣ»; «агар гули банги девонаро бӯй кашӣ, девона мешавӣ»; «агар арус гулдастаре гум кунад, ё дар ҷойе фаромӯш кунад, хушбахтиро низ аз даст медиҳад»; «агар садбаргро дар беруни хона шинонанд, хорҳояш аҳли ин хонаводаро аз чашми бад ва бадбахтиҳо нигоҳ медорад» ва ғайра [3-М].

12. Як гурӯҳи калони вожаҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ аз ҳисоби калимаву истилоҳоти марбут ба даврони аввали рушди забони тоҷикӣ т ва олмонӣ ба зухур омада, то айнаи замон, бо ҳамин шаклу маънӣ дар истифода

қарор доранд, аз қабилӣ *сарв* (арча), *нахлбанд* (боғбон), *сиёҳгӯш* (бойчечак) ва ғайра (дар забони тоҷикӣ); *Die Palme* – *нахл*, *die Rote Latanpalme* – *нахли сурхбарги юнонӣ*, *die Chinesische Hanfpalme* – *нахли бағдонаи чинӣ*, *die Zwergpalme* – *нахли саддамонад*, *die Spindelpalme* – *нахли печида*, *die Nadelpalme* – *нахли сӯзанбарг*, *die Honigpalmebaum* – *нахли ширадор*, *die Felsenpalmebaum* – *нахли буттамонанд*, *die Schraubenpalme* – *нахли печдор*, *die Bergpalme* – *нахли кӯҳӣ*, *die Zuckerrohrpalme* – *нахли наймонанд*, *die Yatay palme* – *нахли ятайӣ*, *die Dreieckspalmebaum* – *нахли секунча* ва ғайра (дар забони олмонӣ).

13. Калимаҳои синонимӣ дар ифодаи мафҳумҳои боғдорӣ хеле зиёд дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ ба мушоҳида расиданд. Воҳиди луғавии гул дар забони олмонӣ дар шакли «*die Blume*» мавриди истифода қарор дошта, синонимҳояш *Blumenstock*, *Pflanze*, *Topfblume*, *Topfpflanze*, *Zimmerblume*, *Zimmerpflanze*, *Bouquet*, *Bukett*, *Duft*, *Bierschaum*, *Schaum* ба шумор мераванд. Ин синонимҳо дар фарҳангҳо низ айнан, дар ҳамин шаклу маънӣ дарҷ гардидаанд.

Калимаҳои бойчечак, гули қаслоқшинак, қарақош дар ифодаи мафҳуми вожаи “*гули сиёҳгӯш*” корбаст мешавад. Калимаи “қаслоқшиканак” хусусияти лаҳҷавӣ дошта, воҳиди луғавии “қарақош” аз забони туркӣ ба забони мо иқтибос шудааст [4-М].

14. Дар ташаккули вожаҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ мавқеи калимаҳои антонимӣ низ назаррас буда, онҳо бо ду роҳ ташаккул ёфтаанд ва аз нигоҳи талаффуз бо якдигар ҳамшакл гардидани калимаҳои гуногунмаъно, аз қабилӣ бед (шакли гуфтугуӣи феъли биёд), бед (дарахти бед); ҷағелак (чизҳои куҳнашуда), ҷағелак (шакли лаҳҷавии дарахти сӯзанбарг); аштак (чизу чора), аштак (зардолуи дукафони дар чор қабат болои ҳам гузошта хушконидашуда); дарафшак (даравшак, асбоби дӯзандагӣ); даравшак (навъи зардолу); косаи шароб (зарфи шаробгирӣ); косаи шароб (навъи зардолу); *Kiefer* – ҷоғ *die Kiefer* – санавбар, *der Strauss* – букет, *der Strauss* – шутурмурғ, *Der Stock* – палка, *Der Stock* – эҷаж ва ғайра [13-М].

15. Калимаҳои омонимии ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар лексикаи соҳаи боғдорӣ хеле зиёд ба мушоҳида мерасанд, ки бо роҳҳои гуногун ташаккул ёфтаанд. Бо роҳи калимасозӣ пайдо шудани омонимҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ бештар ба мушоҳида расидаанд, аз қабili *тирак* (сфедор) ва *тирак* (чубест, ки дар кушодани дари истифода мешавад), *аштақ* (зардолуи дукафони дар чор қабат болои ҳам гузошта хушконидашуда), *аштақ* (чизҳои нодаркор), *баргак* (зардолуи бедона), *баргак* (гӯшвор), *пашмак* (як навъ дарахти шафтолуе, ки пӯшташ серпат мебошад), *пашмак* (як навъи ҳалво), *кордӣ* (як навъ шафтолу, ки дарозрӯя ва гӯшташ саҳт мебошад), *кордӣ* (бемории ғургӯшак) ва ғайра [14-М].

16. Аксарияти калимаҳои ифодакунандаи номи дарахтони мевадор ва бемева сермаъноиро ифода намудаанд. Намунаи онҳо калимаи “*баҳор*” шуда метавонад, ки ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони олмонӣ семаъноиро зоҳир намудааст. Дар забони олмонӣ ҳам ин калима дар шакли “*Frühling*” мавриди истифода қарор дошта, ба мисли забони тоҷикӣ сермаъно шудааст. Масалан: 1. ба маънои фасли сол: Im Frühling wird es überall grün und die Natur erwacht zu neuem Leben (Дар баҳорон ҳама ҷо сабз гашта, табиат аз нав зинда мешавад); 2. ба маънои давраи бехтарини умри инсон: Der Frühling meines Lebens, ich verstehe nicht, wie er verging, ich weiß nur, dass ich in dieser Zeit meine Geliebte, die Liebste meines Herzens, gefunden habe. (Баҳори умрамро нафаҳмидам, ки чӣ гуна гузашт, танҳо медонам, ки дар ин муддат маҳбубаам, азизи диламро ёфтам) ва ғайра [6-М].

17. Ҳангоми таҳлили мавод собит намудем, ки соҳаи боғдорӣ на танҳо пешаи дӯстдоштаи мардуми тоҷик ва олмонӣ маҳсуб меёбад, инчунин, кори хайр ва савоб маҳсуб ёфта, дар алоқа бо ин амал калимаву истилоҳоти зиёде дар китобҳои муқаддаси Авасто, Инчил ва Қуръон низ зикр ёфтаанд. Маълум гардид, ки дар китоби бузурги Авасто муқаддасии дарахтони меваю ток зикр ёфтаанд. Дар китоби муқаддаси Қуръони Карим зиёда аз 50-то номгӯи рустаниҳо ёдрас шудаанд. Дар китоби Инчил низ истифодабарии ибори

“равгани зайтун” ба назар мерасад, ки тавассути калимаи “зайтун” ташаккул ёфтааст [8-М].

18. Ба назар расид, ки дар забони олмонӣ низ вожаҳои ифодакунандаи номи дарахтон сирф хусусияти милливу фарҳангиро зоҳир намуда, доираи интишорашон аз миёни соҳибзабонон дур рафта наметавонанд. Масалан, марзи маъноии калимаҳои ифодакунандаи номгӯи арчаҳо *Der Nordmanntanne Fichte* (дарахти арчаи нордман), *die Blaufichte* – арчаи кабуд, *der Pazifische Edeltanne* – арчаи нуқрагии уқёнуси Ором, *die Serbische Fichte* – арчаи сербӣ, *die Coloradotanne* – арчаи колорадоӣ аз байни олмонизабонҳо дур рафта наметавонанд [9-М].

19. Ҳангоми таҳлили мавод ошкор карда шуд, ки рангҳо дар ташаккули калимаву истилоҳоти соҳаи боғдорӣ мавқеи калонро бозида наметавонанд. Мавҷудияти калимаву истилоҳоти *дарахти сабз, дарахти зард; садбарги сурх, садбарги гулобӣ, садбарги зард, садбарги сафед; гули зардак, гули сафедак аз ин далолат менамоянд* [10-М].

20. Муайян гардид, ки гулҳо ба ғайр аз хусусияти ороишӣ доштанишон, инчунин, хусусиятҳои милливу фарҳангиро бештар зоҳир менамоянд, масалан арусро бо гул оро медиҳанд. Дар Олмон тухфа кардани *гули садбарги бунафш – violette Rose* рамзи ишқ аз нигоҳи аввал, *садбарги зард – Gelbe Rosen* рамзи дӯстӣ ва *садбарги сафед – Weisse Rosen* рамзи бегуноҳӣ ба шумор меравад [11-М].

Таҳқиқу таҳлили луғавӣ-маъноии вожаҳои соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ аз нигоҳи забоншиносии фарҳангӣ (дар мисоли дарахтони мевадор, бемева ва гулҳо) ба мо имкон дод то исбот кунем, ки дар ҳақиқат, вожаву истилоҳоти ин бахш як қабати аз ҳама асосии вожаҳои забонҳои тоҷикӣ ва олмониро ташкил медиҳанд. Аз ин рӯ, омӯзиши он чун низоми яклухт аз аҳаммияти назариявӣ амалӣ орӣ нест.

ТАВСИЯҲО ОИД БА НАТИҶАҲОИ АМАЛИИ ТАҲҚИҚ

1. Диссертатсия ва натиҷаҳои он метавонад, дар самти забоншиносӣ, лингвокултурология, луғатшиносӣ ва таҳияи дастуру воситаҳои таълимии соҳаи забоншиносӣ ва тарҷумашиносӣ мавриди истифода қарор дода шавад.

2. Натиҷаҳои бадастомада, ҳангоми мураббаъ намудани луғатҳои дузабонаи забонҳои тоҷикӣ-олмонӣ, ки бештар фарогири калимаҳои ифодакунандаи суннату анъанаҳои боғдорӣ мебошанд, метавонанд кумак намоянд.

3. Дарстурҳои таълимӣ оид ба забоншиносии фарҳангӣ бештар таълиф карда шуда, омӯзиши фанни забоншиносии фарҳангӣ ҳамчун фанни таълимӣ дар донишқадаву донишгоҳҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда шавад.

4. Натиҷаҳо, нуктаҳо ва маводди амалии диссертатсия метавонад дар қараёни таълими илмҳои забоншиносӣ, забоншиносии фарҳангӣ, луғатшиносӣ, курсу семинарҳои махсус дар факултетҳои махсус, дар факултетҳои филологии муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар самаранок қарор фармуда шавад.

5. Ба мутахассисони соҳа зарур аст, ки аз дастовардҳои илмии диссертатсия истифода бурда, таълифоти минбаъдаи худро ба роҳ монанд, ки метавонад дар пурра қардани ҷанбаҳои назариявии забони тоҷикӣ олмонӣ ва ҳали баъзе масъалаҳои забоншиносии фарҳангӣ мусоидат намояд.

I. РҶЙХАТИ АДАБИЁТ

A) Диссертатсия ва автореферат

1. Абдуллоева, Г.З. Лексика Каратагского говора: автореф. дисс... канд. филол. наук [Текст] / Г.З. Абдуллоева. – Душанбе, 2013. – 22 с.
2. Абдуллоева, Г. З. Лексика Каратагского говора: дисс... канд. филол. наук [Текст] / Г. З. Абдуллоева. – Душанбе, 2013. – 193 с.
3. Абдуллоева, Г. З. Таҳқиқи этнолингвистии вожагони соҳаи ҳунармандӣ ва маишӣ дар лаҳҷаҳои водии Ҳисор: дисс... док. илмҳои филологӣ [Матн] / Г.З. Абдуллоева. – Душанбе, 2024. – 390 с.
4. Азизода, Д. М. Концепти «муҳаббат» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ: автореф... ном. илмҳои филологӣ [Матн] / Д.М. Азизода. – Душанбе, 2019. – 32 с.
5. Арабзода, Ф. Ҳ. Таҳлили муқоисавии вижагиҳои забонию фарҳангии ифодаи концепти: «Гул»: автореф... номзади илмҳои филологӣ [Матн] / Ф.Ҳ. Арабзода. – Душанбе, 2024. – 24 с.
6. Бабаева, Е.В. Лингвокультурологические характеристики русской и немецкой аксиологических картин мира: дисс... док. филол. наук [Текст] / Е. В. Бабаева. – Волгоград, 2004. – 438 с.
7. Баротов, Ф.К. Земледельческая терминология в таджикском языке (с привлечением материала английского языка): автореф... кон. филол. наук. [Текст] / Ф.К. Баротов. – Душанбе, 2012. – 24с.
8. Бобаева, М.Т. Термины брачного родства в немецком и таджикском языке: автореф. дисс... канд. филол. наук / М.Т. Бобоева. – Боку, 1990. – 23 с.
9. Гулова, М.Н. Номи рустаниҳо дар лаҳҷаҳои ноҳияи Айнӣ: ҷанбаҳои луғавӣ-маъноӣ ва сохторӣ: дисс.. номзади илмҳои филологӣ [Матн] / М.Н. Гулова. – Душанбе, 2023. – 280 с.
10. Касимов, О.Х. Лексика «Шахнаме» Абулқасима Фирдоуси: автореф док. фил. наук / О.Х. Касимов. – Душанбе, 2011. – 53 с.

11. Конакбаева, Ж.К. Антонимические фразеологические сочетания в английском, русском и казахском языке [Матн]: автореф. дисс... канд. филол. наук / Ж.К. Конакбаева. – Алма-Ата, 1981. – 24 с.
12. Лузинаи, Зафардухт. Таҳлили лексикаи урфу одат ва чашну маросим дар забонҳои гуногунсохтор: ҷанбаҳои назариявӣ ва лингвофарҳангӣ: дисс... номзади илмҳои филологӣ [Матн] / Зафардухт Лузина. – Душанбе, 2022. – 205 с.
13. Лузинаи, Зафардухт. Таҳлили лексикаи урфу одат ва чашну маросим дар забонҳои гуногунсохтор: ҷанбаҳои назариявӣ ва лингвофарҳангӣ: автореф... номзади илмҳои филологӣ [Матн] / Зафардухт Лузина. – Душанбе, 2022. – 28 с.
14. Маджидова, Н.Х. Лингвокультурологический аспект обучению русскому языку в условиях формирования таджикско-русского билингвизма: дисс... канд. филол. Наук [Текст] / Н.Х. Маджидова. – Душанбе, 2011. – 179 с.
15. Молонова, Л.Б. Антонимия в бурятском языке: лексико- грамматический аспект: в сопоставлении с антонимами русского языка: языке: автореф. дисс... канд. филол. наук [Текст] / Молонова Л.Б. – Улан-Удэ, 2008. – 24 с.
16. Мулагаллиева, Л.К. Реалии русской культуры, как основа формирования этнолингвокультурологической компетенции учащихся: дисс... канд. пед. наук [Текст] /Л.К. Мулагаллиева. – Уфа, 2002. – 168 с.
17. Начмидиён, Ф.Р. Концепты «Забон» дар тасвири забонии ҷаҳони тоҷикон: автореф... номзади илмҳои филологӣ [Матн] / Ф.Р. Начмидиниён – Душанбе, 2023. – 29 с.
18. Орипова, Ф. М. Структурно-семантический анализ животноводческой лексики в таджикском и английском языках: автореф. дисс... канд. филол. наук [Текст] / Ф.М. Орипова. – Душанбе , 2016. – 25 с.
19. Раҳимова, Р.Т. Лексико – семантические и синтаксические особенности синонимии в таджикском и английском языках автореф. дисс... канд. филол.наук [Текст] / Р.Т. Раҳимова. – Душанбе, 2022. – 31 с.

20. Саъдиева, Г.Ф. Структурно-семантический анализ сельскохозяйственные лексики в современном таджикском и английском языках: автореф. дисс... канд. филол. наук [Текст] / Г.Ф. Саъдиева. – Душанбе, 2006. – 28 с.
21. Тариева, Л. Этнолингвистические аспекты изучения структуры отраслевого словаря (на материале лексики швейного дела ингушском языке): автореф. дисс..канд. филол. наук [Текст] / Л.Тариева. – М., 1995 – 24 с.
22. Турсунов, Ф.М. Сопоставительное исследование без эквивалентной лексики в лингвокультурном и переводческом аспектах (на материале английского и таджикского языков): дисс... док. филол. Наук [Текст] / Ф.М. Турсунов. – Душанбе, 2016. – 358 с.
23. Фирғалиева, Ч.И. Лексика садоводства в современном татарском языке кч. Лексика садоводства в современном татарском языке: дисс... док. филол. Наук [Текст] / Ч.И. Фирғалиева. – Казань, 2007. – 188 с.

Б) Монография, дастурҳои таълимӣ ва илмӣ-методӣ

24. Абдуллоева, Г.З. Хусусиятҳои калимаҳои омонимии лаҳҷаи Қаратоғ [Матн] // Гулчини сухан (Донишкадаи забонҳо). – Душанбе, 2012. – С. 95-111.
25. Абдуллоева, Г.З. Калимаҳои сермаъно дар лаҳҷаи Қаратоғ [Матн] // Паёми Донишкадаи забонҳо. – Душанбе, 2012. – №2 (6) – С. 15-19.
26. Абдуллоева, Г.З. Антонимҳо дар лаҳҷаи Қаратоғ [Матн] / Г.З. Абдуллоева // Паёми Донишкадаи забонҳо. – Душанбе, 2012. – №4 (8) – С. 18-22.
27. Абдуллоева, Г.З. Лексикаи лаҳҷаи Қаратоғ / Г. Абдуллоева. – Душанбе: Ирфон, 2017. – 190 с.
28. Абдуллоева, Г.З. Ҷанбаҳои этнолингвистии истилоҳоти соҳаи бодзорӣ дар лаҳҷаҳои водии Ҳисор [Матн] / Г.З. Абдуллоева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. – №4. – С. 32-37.
29. Абдуллоева, Г.З. Лингвокультурологический анализ лексики обозначающих женский украшений в говорах гиссарской долины [Текст]

- / Г.З. Абдуллоева // Материалы международной научно-практической конференции на тему Сравнительно- лингвистические аспекты изучения преподавания иностранных языков в мультикультурном пространстве образования (24.12.2021) – Душанбе, 2021. – С. 103-106.
30. Абдуллоева, Г.З. Корбурди калимаҳои сермаъно дар луғоти ифодакунандаи соҳаи ҳунармандӣ ва маишӣ дар лаҳҷаҳои водии Ҳисор [Матн] / Г.З. Абдуллоева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2021. – № 6. – С. 11-20.
31. Абдуллоева, Г.З. Таҳлили лингвистии матн [Матн] – Душанбе: Эр-граф. – 2023 – 136 с.
32. Абуалӣ, ибни Сино. Қонуни тиб. Китоби 2 [Матн] / Сино Абуалӣ. – Душанбе, 1991. – 446 с.
33. Абуалии, Балъамӣ. Таърихи табарӣ. Аз силсилаи халқҳои эронӣ дар маҳазҳои таърихӣ. Иборат аз се ҷилд. Ҷ. 1 [Матн] / Балъамӣ Абуалӣ. – Душанбе: Ирфон, 1992. – 195 с.
34. Айнӣ, С. Мактуби кушод ба рафиқ Толис [Матн] / С. Айнӣ // Шарқи сурх. – 1948. – № 11. – С. 37-40.
35. Айнӣ, С. Маънои калимаи тоҷик [Матн] / С. Айнӣ // Тоҷикон дар қаламрави Ориёно. – Сталинобод, 1948. – С. 37-40.
36. Айнӣ, С. Аҳғари инқилоб [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Ирфон, 1974. – 263 с.
37. Аловиддинов, Б. Роҷеъ ба масъалаи сермаъноӣ дар истилоҳот [Матн] /Б. Аловиддинов // Забон - ҳастии миллат (маводди конференсияи илмӣ-назарияии «Масъалаҳои лингвистии ҳуҷҷатнигорӣ муосир» ДМТ(19.02.21) – Душанбе, 2021. – С. 143-149.
38. Андреев, М.С. Таджики долины Хуф (Верховы Амударьи) [Текст] Вып. 1 //Труды АН Тадж ССР. Ин-т истории, археологии и этнографии. Т.7. / М.С. Андреев. – Сталинабад: Академии наук Таджикской ССР, 1953. – 251 с.

39. Ахмедова, Г.У. Культурных ценностей немецкого народа в пословицах и поговорках (на материале немецких пословиц и поговорок [Текст] / Г.У. Ахмедова // Вестник национального университета. – №4/3(203). Душанбе: Сино., 2016. – С. 121-126.
40. Воробьёв, В.В. Общее в лингвострановедении и лингвокультурологии / В.В. Воробьёв // Слово и текст в диалоге культур. Юбилейный сборник. – М., 2000. – 332 с.
41. Гадоев, Н. Лексикаи лаҳҷаи Тағнов [Матн] / Н. Гадоев. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 208 с.
42. Галиева, А.Т. Синонимия глагольных фразеологических единиц, выражающих отношения между людьми, в немецком и татарском языках [Текст] / А. Галиева. – Казань, 2004. – 152 с.
43. Головина, В. Deutsche conversationenbucher Die Natur [Текст] / В. Головина. – Ленинград, 1971. – 152 с.
44. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Ҷ. 1 [Матн]. – Душанбе: Дониш, 1985. – 335 с.
45. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Ҷ. 2 [Матн]. – Душанбе: Дониш, 1956. – 372 с.
46. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Ҷ. 3 [Матн]. – Душанбе: Дониш. – 224 с.
47. Григорьев, В.В. Обзорение диалектических отличий употребительного у бухарских таджиков персидского языка. (О некоторых событиях в Бухаре, Коканде и Кашгаре) [Текст] / В.В. Григорьев. – Казань, 1861. – 71 с.
48. Гузберг, Л. Региолект [Текст] / Л. Гузберг // Филолог – Пермский государственный гуманитарно-педагогический университет. – Пермь, 2010. – №11. – С. 14-20.
49. Гулова, М.Н. Чанде аз намудҳои ҳуҷроворӣ дар ғӯйиши мардуми Фалғар [Матн] / М. Н. Гулова // Пайёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон – Душанбе, 2014. – № 4/3(137) – С. 75-76.

50. Гулова, М.Н. Калимаҳои ифодакунандаи номи дарахтони мевадор дар лаҳҷаҳои ноҳияи Айнӣ [Матн] /М. Н. Гулова // Суханшиносӣ (маҷаллаи илмӣи Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии АМИТ. – Душанбе, 2019. – № 3.– С. 60-71.
51. Гулова, М.Н. Вожаҳои алоқаманд бо дарахтони мевадор дар лаҳҷаҳои ноҳияи Айнӣ [Матн] / М. Н. Гулова // Аҳбори АМИТ(маҷаллаи илмӣ, шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ) – Душанбе, 2019. – № 4(261) – С. 229-231.
52. Гулова, М.Н. Калимаҳои ифодакунандаи номи сабзавот ва растаниҳои полезӣ дар лаҳҷаҳои ноҳияи Айнӣ [Матн] /М. Н. Гулова // Маводди конференсияи илмӣ – амалӣ таҳти унвони «Афзалиятҳои рақобати иқтисоди миллӣ ҳангоми гузариш ба модели нави рушди иқтисодӣ (24–25-уми апрели 2020) ». – Душанбе, 2020. – С. 288-291.
53. Гумбольдт, В. фон. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества [Текст] / В. фон. Гумбольдт // Избранные труды по языкознанию. – М., 1984. – 397с.
54. Гафуров, Б.Тоҷикон (Таърихи қадимтарин, қадим ва асри миёна). Китоби 1[Матн] / Б. Гафуров. – Душанбе: Нашриёти муосир,2020. – 701 с.
55. Гаффоров, Ж.Р. Вазифаҳои услубии калимаҳои омонимӣ ва сермаъно / Ж.Р. Гаффоров // Мактаби советӣ. – Душанбе, 1990. – №8. – С. 18-28.
56. Давлатмиров, М.Б. Ҷанбаҳои забонӣ – фарҳангии макроконсепти «тақдир» дар дарки забони арабӣ: натиҷаи санҷишӣ тасаввуроти (ассотсиативӣ) [Матн] / М.Б. Давлатмиров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019. №3. – С. 138-144.
57. Давлатов, Ҷ.А. Изучение омонимии в современном немецком языке, [Текст] / Ҷ.А. Давлатов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2020. – № 8. – С. 180-185.
58. Додарбеков, С.А. Традиционный праздник Меҳргон в контексте современной зрелищной культуры Таджикистана [Текст] / С.А. Додарбеков // Молодой учёный. – М., 2017. – №37. – С.48-53.

59. Забони адабии ҳозираи тоҷик [Текст] Қ.1.– Душанбе: Ирфон, 1973. – 451 с.
60. Забони адабии ҳозираи тоҷик [Текст] Қ.1. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 451 с.
61. Завгороднева, М.П., Шустова, С.В. [Текст] М.П. Завгороднева, С.В. Шустова // Вестник национального университета. – Душанбе, 2019. – № 4. – С. 6-10.
62. Захидов, А.О терминологии садоводство и винограводство у таджиков Самарканда [Матн] / А. Захидов// Труды САМГУ, Вып 246. – Самарканд , 1973. –С. 199- 203.
63. Зехниева, Ф. Сурудҳои маросими тӯи тоҷикон [Матн] / Ф. Зехниева. – Душанбе: Дониш, 1978. – 162 с.
64. Искоз, А.М. Лексикология немецкого языка [Текст] / А.М. Искоз, А.Ф. Ленкова. – М.: Просвещение, 1970. – 296 с.
65. Исмоилов, Ш. Лексика лаҳҷаи водии Рашт [Матн] / Ш. Исмоилов. – Душанбе: Ирфон, 2018. – 306 с.
66. Исмоилов, Ш. Назаре ба луғати наврӯзии забони форсӣ-тоҷикӣ [Матн] / Ш. Исмоилов // Паёми донишқадаи забонҳо. – Душанбе, 2014. – № 2 (14). – С. 6-12.
67. Камолиддинов, Б. Ҳусни баён [Матн] / Б. Камолиддинов. Қ. 1. –Душанбе: Маориф, 1989. –120 с.
68. Камолиддинов, Б. Сухан аз баҳри дигарон гӯянд [Матн] / Б. Камолиддинов.–Душанбе, 2001. – 171 с.
69. Касимова, М.Н. Лексико-грамматические особенности похожих пословиц и поговорок русского и таджикского языков [Текст] / М. Н. Касимова // Язык – столп поклонения. – Душанбе, 2002. – С. 56-67.
70. Касимов, О.Х. Лексика и словообразование в «Шахнаме» [Матн] Абулкасима Фирдоуси. –Душанбе, 2016. –346 с.
71. Касимов, О.Х. Титулы правителей евразийских стран: лингвокультурологический анализ [Текст] / О. Касимов // Материалы

международной научно-теоретической конференции ТМУ им. Абуали ибни Сино «Шёлковый путь и Евразийские межкультурные отношения», посвященной «Году развития туризма и народных ремёсел». – Душанбе, 2018. – С. 19-23.

72. Кодирова, Г.Н. Избаева. Лингвокультурология как новое направление в современной лингвистике [Текст] / Кодирова Г., Избаева Н. // Учёный XXI века. – Москва, 2021. №10. – С. 31-33.
73. Колесов, В.В. Язык и ментальность/ В.В. Колесов. – СПб: Петербургское востоковедение., 2004. – 240с.
74. Косенко, О.Н. Характерные особенности омонимов в языках разных типов (на материале русского, английского и японского языков) [Текст] / О.Н. Косенко // Современные научные исследования и инновации. – М., 2015. – №12 (56). – С. 980-983.
75. Крупнова, Н.А. Слова со сложными основами в немецком языке: взаимосвязь процессов словообразования и полисемии/ Н.А. Крупнова [Текст] //Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2019. Т.12. Выпуск 3. С. 31-34.
- 76.Лихачева, О.Н. Сопоставительно-типологический структурно-семантический анализ антонимов в русском и английском языках [Текст] / О.Н. Лихачева. – Майкоп, 2006. – 162 с.
77. Лузинаи, З. Хусусиятҳои забони вожаҳои ифодакунандаи маросими Чашни Наврӯзи мардуми тоҷик [Матн] / З. Лузина // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2018. – № 4. – С.35-38.
78. Лузинаи, З. Таҳлили муқоисавии вожаҳои ифодакунандаи туйи арусӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / З. Лузина // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2018. – № 6. – С. 152-155.
79. Лузинаи, З. Вожаҳои марбут ба чашнҳои «Меҳргон» ва «Окtoberфест» дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / З. Лузина // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2019. –№ 5. – С. 149-151.

80. Лузинаи, З. Ҷанбаҳои лингвокултурологии синонимҳои ифодакунандаи урфу одат ва ҷашну маросим дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / З. Лузина // Паёми Донишқадаи забонҳо. – Душанбе, 2020. – № 1 (37). – С. 27-34.
81. Лузинаи, З. Афкори муҳаққиқон оид ба урфу одат ва маросими ҷашни «Сада» [Матн] / З. Лузина // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ, таърих. – Душанбе, 2021. – № 4 (44). – С. 65-70
82. Лузинаи, З. Тасвири баҳор тавассути унсурҳои забонӣ дар ашъори Мирзо Турсунзода [Матн] / З. Лузина // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Забон ва адабиёти рус дар давлатҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ мақом, масъала, пешравӣ». Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода. – Душанбе, 2017. – С. 192-196.
83. Лузинаи, З. Таъсири роҳи абрешим ба лексикаи ифодакунандаи маросимҳои наврӯзии мардуми тоҷик [Матн] / З. Лузиана // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Роҳи абрешим ва робитаҳои байнифарҳангии Авруосиё». Донишгоҳи тибии Тоҷикистон. – Душанбе, 2018. – С. 265-267.
84. Лузинаи, З. Ҷанбаҳои лингвокултурологии калимаҳои омонимии урфу одат ва ҷашну маросим дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / З. Лузина // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Филологияи Шарқ дар масири фарҳанг ва тамаддунҳо». Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистони ба номи Сотим Улуғзода. – Душанбе, 2020. – С. 83-86.
85. Лузинаи, З. Ҷанбаҳои забоншиносии фарҳангии калимаҳои антонимии ифодакунандаи урфу одат ва ҷашну маросим дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / З. Лузина // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Ҷанбаҳои лингвистиву муқоисавии омӯзиш ва тадриси забонҳои хориҷӣ дар шароити бисёрфарҳангии таҳсилот». Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистони ба номи Сотим Улуғзода. – Душанбе, 2021. – С. 87-90.

86. Лузинаи, З. Мавқеи калима ва истилоҳи иқтибосии ўзбекии ифодакунандаи мафҳумҳои урфу одат ва ҷашну маросим дар луғоти забони тоҷикӣ [Матн] / З. Лузина // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Густариши равобитаи адабию фарҳангии Тоҷикистон ва Ўзбекистон: ҳолат ва дурнамо» Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистони ба номи Сотим Улуғзода. – Душанбе, 2021. – С. 158-165.
87. Львов, М.Р. Опыт систематизации лексических антонимов [Текст] / М.Р. Львов // Актуальные проблемы лексикологии и лексикографии. – Пермь, 1972. – С. 307-3011.
88. Мальцева, Д.Г. Германия: страна и язык. Landeskunde durch die Sprache / Д.Г. Мальцева. – М.: Издательство Астрель, 2000.-416 с.
89. Матроров, С. Абдуллоева, П. Забони тоҷикӣ [Матн] / С. Матроров, П. Абдуллоева – Душанбе: Шӯҷоиён, 2010. – 236 с.
90. Матробиён, С.Қ. Маҷмуаи таълимӣ методӣ аз фанни «Этнолингвистика»- (Забоншиносии қавмӣ) [Матн] / Матробиён С.Қ. – Душанбе, 2011. – 51 с.
91. Маҳмадҷонов, О. Топонимия ва микротопонимияи қисмати шимолии водии Ҳисор [Матн] / О. Маҳмадҷонов. – Душанбе: Шӯҷоиён, 2010. – 222 с.
92. Маҳмадҷонов, О., Лузинаи, З. Истилоҳоти ифодакунандаи мафҳумҳои динӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / О.Маҳмадҷонов, З. Лузина // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2019. – № 3. – С. 181-187.
93. Маҳмадҷонов, О., Лузинаи, З. Ҷанбаҳои лингвофарҳангии лексикаи маросимҳои мотам дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / О. Маҳмадҷонов, З. Лузина // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ, таърих. – Душанбе, 2019. – № 3(35). – С. 5-11.
94. Маҷидов, С.Ҷ. Тобишҳои маъноии вожаи “гул” дар ғазалиёти Абдурахмони Ҷомӣ [Матн] С.Ҷ. Маҷидов// Забон рӯкни тоат. – Душанбе, 2018. – №11. – С. 116-124.

95. Мачидов, Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик (Луғатшиносӣ) [Матн] / Ҳ. Мачидов. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 241 с.
96. Мачидов, Ҳ. Усулҳои сермаъношавии калимаҳо [Матн] / Ҳ. Мачидов // Маърифат. – Душанбе, 1998, – №1-2. – С.10-13.
97. Мирот., С. Давлатзода. Адабиёти тоҷик синфи 9 [Матн] / Т.Мирот, С.Давлатзода. – Душанбе: Маориф, 2014. – 235 с.
98. Москальская, О.И. Grammatik der Deutschen Gegenwartssprache [Текст] / О.И.Москальская. – Москва: Издательство литературы иностранных языков, 1958.-393с.
99. Муслимзода, Ҳ. А. Вижагиҳои луғавию маъноии осори Манучехрии Домғонӣ [Матн]. – Душанбе: Аршам, 2023. – 168 с.
- 100.Нағзибекова, М. Сопоставительный анализ способов передачи таджикских реалий в русских переводах [Текст]. / М.Б.Нағзибекова// Вестник Московского государственного лингвистического университета. – №1. М., 2019. – С. 98-102.
101. Назарзода, С. Забони тоҷикӣ ва раванди ҷаҳонгарой [Матн] / С. Назарзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2013 – № 4/3(113) – С. 35-39.
102. Назарзода, С. Вожаи тоҷик ва забони бохтарӣ [Матн] / С. Назарзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2021 – № 3 – С. 5-13.
103. Назаров, М.Н. Вижагиҳои услубӣ маъноии баъзе вожаҳои ифодакунандаи олами ҳайвонот ва наботот [Матн] //Забонҳои тоҷикӣ. Маҷмуаи мақолаҳои конференсияҳои байналмилалӣ ва ҷаҳонӣ «Рушди забони адабии тоҷикӣ дар асрҳои X- XV» (ба ифтихори 90-солагии д.и.ф., узви вобастаи АМИТ, профессор М.Н. Қосимова М.Н. (16. 01. 2023)). – Душанбе, 2023 – № 14 – С. 320-327.
104. Назаров, М.Н., Тағоев,Т.З. Вижагиҳои луғавӣ ва муносибати маъноии мафҳуми «гул бо вожаҳои дигари мутаносиб»дар забони ғазалиёти шайх Саъдӣ [Матн] / М.Н. Назаров, Т.З. Тағоев // Паёми Донишгоҳи давлатии

- Бохтар ба номи Носири Хусрав (маҷаллаи илмӣ) – Бохтар, 2020 – № 1–4–1 (8) – С. 55-61.
105. Негмати, А. Земледельческие календарные праздники древних таджиков и их предков [Текст] / А. Негмати. – Душанбе: Дониш, 1989. – 174 с.
106. Новиков, Л. А. Антонимия в русском языке: семантический анализ противоположности в лексике [Текст] / Л. А. Новиков. – М.: Русский язык, 1973. – 290 с.
107. Нуров, П. Лингвокультурологические особенности формирования научно-технических терминов в таджикском языке [Текст] / П. Нуров // Материалы международной научно-теоретической конференции «Шёлковый путь и Евразийские межкультурные отношения». – Душанбе, 2018. – С. 74-77.
108. Оранский, И.М. Есть ли этимологическая связь между русс, берёза и тадж бурст «арча» [Текст] / И.М. Оранский // Этимология 1975. – Ежегодник Института русского языка. – Москва: Наука 1977. – С. 138-140.
109. Партоев, Қ, Сулангов, М, Худойдодов, Б. Оиди Боғдорӣ [Матн] / Қ. Партоев, М. Сулангов, Б. Худойдодов. – Душанбе, 2017. – 216 с.
110. Раҳматуллозода, С. Таҳқиқи лингвистии морфемаҳои грамматикӣ [Матн] / С. Раҳматуллозода. – Душанбе: Матбаи ДДОТ ба номи С. Айни, 2021. – 119 с.
111. Раҳмон, Э. Забони миллат – ҳастии миллат. Китоби якум [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Таъминотҷӣ, 2018. – 516 с.
112. Раҳмон, Э. Забони миллат – ҳастии миллат. Китоби дуюм [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Нашриёти муосир, 2020. – 432 с.
113. Раҳмон, Э. Тоҷикон дар оинаи таърих [Матн]. Китоби якум. Аз Ориён то Сомониён / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 1999. – 124 с.
114. Раҳмон, Э. Тоҷикон дар оинаи таърих. Китоби сеюм. Аз Ориён то Сомониён [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 228 с.

115. Самиев, З. Степень изученности терминов и терминологии в таджикском и немецком языках [Текст] / З. Самиев // Вестник Национального университета. – Душанбе, 2016. – №4/2(199). – С.131-135.
116. Сангинова, Р. Лексикаи лаҳҷаи Конибодом [Матн] / Р. Сангинова. – Душанбе: Файзи Борон, 2021. – 213 с.
117. Сепир, Э. Избр. труды по языкознанию и культурологии [Текст] / Э. Сепир. – М.: Прогресс, 1993. – 656 с
118. Сулаймонов, И. Вожаҳои ифодагари мафҳуми анвои ангур дар лексикаи лаҳҷаи кӯҳистони Ҳисор [Матн] / И. Сулаймонов // Афкори маонӣ (мачмуаи илмӣ). – Душанбе, 2002 – С. 129-135.
119. Султонзода, М. Структурно семантический анализ лексики, отражающей растительный мир в таджикском и английском языках [Текст] / М. Султонзода. – Душанбе: Эр – Граф, 2002. – 151с.
120. Талабов, Т., Лузина, З. Назаре ба сермаъношавии калимаҳои ифодакунандаи урфу одат ва ҷашну маросим дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / Т. Талабов, З. Лузина // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ, таърих. – Душанбе, 2022. – № 1(45). – С. 83-89.
121. Талбакова, Ҳ. Хусусиятҳои лексикӣ ва фразеологии «Маъвои дил» -и Раҳим Ҷалил [Матн] / Ҳ. Талбакова. – Душанбе: ҶДММ Абдурахмон, 1978. – 192с.
122. Турсунов, Ф.М. Ахмедова, А.А. Корбурди соматизмҳои ифодакунандаи концепти «саломатӣ» дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ [Матн] // Паёми Донишқадаи забонҳо – Душанбе, 2021. – № 3(43) – С. 5-10.
123. Турсунов, Ф.М. Гулназарзода, Ж. Ақидаҳои олимони рус роҷеъ ба усулҳои интиқоли вожаҳои бемуодил [Матн] / Ф.М. Турсунов, Ж. Гулназарзода // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ, таърих. – Душанбе, 2022. – № 47. – С. 5-8.
124. Ҳалимова, С. Вожаи истилоҳоти пешаварӣ дар осори Сайиди Насафӣ [Матн] / С. Ҳалимова. – Душанбе: Маориф, 2014. – 152 с.

125. Ҳасанова, М.И. Лексикаи маросими туйи арусӣ дар лаҳҷаи Хучанд [Матн] / М.И. Ҳасанова. – Хучанд, 2018. – 199 с.
126. Холов, Ф. Корбурди вожағони (истилоҳоти) соҳаи кишоварзӣ ва боғдорӣ дар асарҳои Сорбон [Матн] / Ф. Холов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон – Душанбе, 2024. – №3. – С. 42-49.
127. Хонхуҷаева, А. Таснифоти мавзуи этнографияи марбути маросими мотам [Матн] / А. Хонхуҷаева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019. – №3. – С. 3-9.
128. Хоркашов, С.Р., Юсупова С. Истилоҳоти марбут ба дарахтони мевадор дар шеваи ҷанубӣ ва ҷанубу шарқии забони тоҷикӣ [Матн] / С.Р. Хоркашов С. Юсупова // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2015. – №2/67. – С. 57-60.
129. Хочаев, Д. Гуфтори накӯ куҳан нагардад [Матн] / Д. Хочаев. – Душанбе: Шуҷоӣён, 2011. – 229 с.
130. Ҷӯраев, Ғ. Лаҳҷаҳои арабӣ тоҷикзабон [Матн] / Ғ. Ҷӯраев. – Душанбе: Дониш, 1975. – 227 с.
131. Шадеко, В. П., Несмянов А.В. Омонимы в современном немецком языке: пути возникновения и типологическая характеристика/ В.П. Шадко, А.В. Несмянов [Текст] // Филологические науки. Вопросы теории и практики. Ч.2. – Тамбов: Грамота 2018. – №8 (86). – С 398-402.
132. Шанский, Н.М. Современный русский язык. Часть 1. [Текст] / Н.М. Шанский, В.В. Иванов. – М., 1981. – 190 с.
133. Шарифов, Д.М. Реалияҳои этнографӣ дар таснифоти умумии реалияҳои забон [Матн] / Д.М. Шарифов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019. – №5. – С. 110-11.
134. Шербоев, С. Назария ва методикаи таълими феълҳои ғайритасрифӣ [Матн] / С. Шербоев. – Душанбе, 2019. – 224 с.
135. Alexander, Demant. Der Ursprung des Weihnachtsfestes [Text] / Demant Alexander. – Köln / Weimar / Wien: Sieben Siegel. Essays zur Kulturgeschichte. Böhlau, 2005. – S. 1-18.

136. Cordes John Hermann. Obstgehölze [Text] / Herman John Cordes // – Österreichischer Agrarverlag, 2006. –150 s.
137. Ernst, Ullmann. Frühling, Sommer, Herbst und Winter [Text]. – Leipzig, 1975. –59 s.
138. Fritz, Tschirch, Erkenntnis und Glaube, Weltbild, Denkform und Sprachgestalt [Text] Verlag Herbert Renner – Berlin, 1954. – 104 s.
139. Gräfe, Iris Barbara. Zur Volkskunde der Russlanddeutschen in Argentinien Veröffentlichungen des Instituts für Volkskunde an der Universität Wien Band 4: [Text] / Iris Barbara Gräfe // Schendi, 1971. - 146 s.
140. Marius Reiser. Wie wahr die Weihnachtsgeschichte? [Text] / Reiser Marius // Erbe und Auftrag, Benediktinische Dreimonatsschrift. Jahrgang 79, herausgegeben von der Erzabtei. –Beuron: Beuroner Kunstverlag, – 2003. – S. 451-463.
141. Moiken Jessen, Johan Blomberg, Jorg Roche Attempto (Hg) Kognitive Linguistik, Narr Francke [Text] / Jessen Moiken, Blomberg, Roche Jorg Attempto // Verlag GmbH+Co. KG. Dischingerweg 5. D – 72070 Tübingen, 2018 – 353 s.
142. Segalen, Martine. Zur Entwicklung ländlicher Hochzeitsbräuche in Frankreich [Text] / Hessische Blätter für Volks-und Kulturforschung Band 13 // Martine, – Gießen: Segalen Sozialkultur der Familie, 1982. – S. 17-29.
143. Seib, E. Der Wolgadeutsche im Spiegel seines Brauchtums [Text] / E, Seib // Heimatbuch der Deutsche aus Russland 1967/1968. – Stuttgart, 1968. – S. 145-178.
144. Schischkina, E.M. - Fischer. Deutsche Hochzeit [Text] / E.M. Schischkina. // – Москва: Международный союз немецкой культуры, 2008. –320 s.
145. Stanislaus, Basiorek, Quellen zur Volkskunde des Ostdeuschturns [Text] / Basiorek, Stanislaus // Deutsche Monatshefte, Jahr 1939/40; 6 (16.) Jahrgang. – Dülmen, 1939. – S. 115-120.

146. Stökl, Ernst. Das Volkslied [Text] / Ernst, Stökl // Musikgeschichte der Russlanddeutschen / / Die Musik der Deutschen im Osten Mitteleuropas. Band 5. – Dülmen: Lauman-Verlag, 1993. – S. 153-170.
147. Töpfer, J. Verlobungs und Hochzeitssitten der Wolgadeutschen [Text] / J. Töpfer // Ostdeutsche Monatshefte. Heft 12. – Dülmen, 1925. – S. 1195-1203.
148. Weber-Kellermann I. Die deutsche Familie. Frankfurt [Text] / I. Weber-Kellermann // . – Moskva, 1975. – 150 s.
149. Worresch, Anton. Hochzeitsgebräuche aus Ober-Fröschau [Text] / Anton Worresch // Quellen und Forschungen zur deutschen Volkskunde. Hrsg. von E.K. Blümml. – Band V1. – Wien: Verlag Dr. Rud. Ludwig, 1908. – S. 93-98.
150. Абдуллозода, Ибораҳои халқӣ [Матн] – Душанбе: Дониш. – 1974. – 204 с.
151. Айнӣ, С. Луғати нимтафсилии тоҷикӣ барои забони адабии тоҷик [Матн] / С. Айнӣ. Куллийёт, Ҷ.12. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 560 с.
152. Алиакбар Муҳаммад Деххудо. Луғатномаи Деххудо. Ҷ. 8 [Матн] / Деххудо Муҳаммад Алиакбар. – Техрон, 1385. – 605 с.
153. Ализаде, А. Исламский энциклопедический словарь [Текст] / И. Ализаде // . – М.: Ансор, 2007. – 922 с.
154. Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов [Текст]. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 606 с.
155. Большой немецко-русский словарь [Текст]. – М.: Русский язык, 2001. – 104 с.
156. Вежицкая, А. Язык. Культура. Познание [Текст] / А. Вежицкая // Русские словари / пер. с англ.; отв. ред. М.А. Кронгауз; вступ. ст. Е.В. Падучевой. – М.: Русские словари, 1996. – 416 с.
157. Гиёс-ул-луғот. Ҷ.1 [Матн]. – Душанбе: Адиб, 1987. – 480 с.
158. Гиёс-ул-луғот. Ҷ.2 [Матн]. – Душанбе: Адиб, 1988. – 416 с.
159. Ғуломалӣ, Ҳаддоди Одил. Донишномаи ҷаҳони Ислом [Матн] / Одил Ҳаддоди Ғуломалӣ. – Техрон. 1353 ҳ. – 885 с.
160. Историко-этимологический словарь современного русского языка. [Текст]. – М.: Русский язык, 1994. – 1020 с.

161. Кабиров, Ш. Луғати омонимҳои забони тоҷикӣ [Матн] / Ш. Кабиров. – Душанбе: Маориф, 1992. – 240 с.
162. Калонтаров, Я.И. Луғати имлои забони адабии тоҷик [Матн] / Я.И. Калонтаров. – Душанбе: Ирфон, 1974. – 673 с.
163. Капранов, В.А., Николаев, И.Л., А, Халилов Луғати мухтасари русӣ – тоҷикӣ ва тоҷикӣ–русии синонимҳо [Матн] / В.А. Капранов, И.Л. Николаев, А. Халилов. – Душанбе: Маориф, 1985. – 367 с.
164. Крысин, Л. П. Толковый словарь иноязычных слов [Текст] / Л.П. Крысин. – М.: Русский. язык, 1998. – 884 с.
165. Ленинг, Е.И, Строховой, Н.П., Лейла, К. Русско немецкий словарь, [Текст] / Е.И. Ленинг, Н.П. Строховой, К. Лейла, К. – Москва: Русский язык, 1978. – 847 с.
166. Лингвистический энциклопедический словарь [Текст]. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
167. Муин, Муҳаммад. Фарҳанги форсӣ. Ҷ. 4. [Матн] / Муҳаммад Муин. – Техрон, 1374 ҳ. – 4466 с.
168. Муҳаммадиев, М. Луғати синонимҳо / М. Муҳаммадиев. [Матн] – Душанбе: Маориф, 1993. – 271 с.
169. Муҳаммадхусайни Бурҳон. Бурҳони қотеъ. Ҷ.1. [Матн] / Бурҳон Муҳаммадхусайни. – Душанбе: Адиб. – 1993. – 416 с.
170. Ожегов, С.И. Словарь русского языка [Текст] / С.И. Ожегов. – М.: Русский язык, 1968. – 900 с.
171. Расторгуева, В.С., Эдельман, Д.И. Этимологический словарь иранских языков. Т. 1 [Текст] / В.С. Расторгуева, Д.И. Эдельман. – М.: Восточная литература, 200. – 327 с.
172. Рахманов, И.В. Немецко-русский синонимический словарь [Текст] / И.В. Рахманов. – М.: Русский язык, 1983. – 704 с.
173. Сирочиддин, Алихони Орзу. Чароғи ҳидоят [Матн] / Орзу Алихони Сирочиддин. – Душанбе: Ирфон, 1992. – 238 с.

174. Талбакова, Ҳ. Луғати антонимҳои забони тоҷикӣ [Матн] / Ҳ. Талбакова. – Душанбе, 2000. – 101 с.
175. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ.1 [Матн] – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – 951 с.
176. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ.2 [Матн] – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – 947 с.
177. Фарҳанги ибораҳои халқӣ [Текст] – Душанбе: Адиб, 1988. – 400 с.
178. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Том 1 [Текст] / М. Фасмер. – М.: Прогресс, 1986. – 573 с.
179. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер. Том 2 [Текст] – М.: Прогресс, 1986. – 871 с.
180. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер. Том 3. – М.: Прогресс, 1987. – 830 с.
181. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка [Текст] / М. Фасмер, Том 4. – М.: Прогресс, 1987. – 860 с.
182. Фозилов, М. Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоҷикию форсӣ. Ҷ. 1 [Матн] / М. Фозилов. – Душанбе: Ирфон, 1975. – 367 с.
183. Шанский, Н.М. Краткий этимологический словарь русского языка [Текст] / Н.М. Шанский, В.В. Иванов, Т.В. Шанская. – М.: Просвещение, 1971. – 203 с.
184. Энциклопедияи ҳоҷагии қишлоқи Тоҷикистон, Ҷ. 2 [Матн]. – Душанбе, – 1991. – 608 с.
185. Bild Wörterbuch Deutsch und Russisch, Zweite Auflage [Text]. – Leipzig: Veb Verlag Enzyklopädie, 1961. – 754 s.
186. Das Neueste Deutsch – Russisch und Russisch – Deutsches Wörterbuch [Text]. – Moskva: Arie, 2006. – 959 s.
187. Dagmar, Kwech, Edmund, Daum, Werner Schenk [Text] / Bild Wörterbuch, Veb Verlag Enzyklopädie Leipzig, 1961 – 754 с.
188. Der grosse Brockhaus in einem Band. F.A. Brockhaus [Text] – Leipzig, Mannheim, 2005. – 1175 s.

189. Dr. Dieter Gotz, Dr. Gunter Haensch, Dr. Hans Wellmann. Grosswörterbuch Deutsch als Fremdsprache [Text]. – Berlin-München-Wein-Zürich-New York, 2012. – 1343 s.
190. Duden 5. Auflage Nr. 8. Das Synonymwörterbuch. Dudenverlag, Mannheim [Text]. – Zürich, 2010. – 356 s.
191. Duden Band 8. Das Synonymwörterbuch [Text]. – Dudenverlag Mannheim, Zürich, 2010. – 1136 s.
192. Duden Das Wörterbuch der Synonyme [Text]. – Dudenverlag Mannheim Zürich, 2006. – 336 s.
193. Duden /Das Bedeutungswörterbuch, Dudenverlag, Mannheim. –Leipzig. Wien.Zürich [Text]. – 2012. –1151 s.
194. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 23. erw. [Text]. – Auflage, 1999. – 605 s.
195. Gernot de Vries: Ostfriesisches Wörterbuch Hochdeutsch /Plattdeutsch [Text]. – Leer 2000. – 275 s.
196. Grosswörterbuch Russisch-Deutsch /под редакцией К. Лейна [Text]. – Москва: Русский язык медиа. – 2006. – 736 s.
197. Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. PONS GmbH Stuttgart. – Neubearbeitung [Text]. – 2011. – 1685 s.
198. Günter, Harte, Johanna, Harte: Hochdeutsch-plattdeutsches. Wörterbuch, Leer, 3 [Text]. – Auflage, 1997. – 145 s.
199. Grimm, J. und W. Deutsches Wörterbuch in 33 Bänden [Text]. – München: Deutscher Taschenbuchverlag GmbH & Co, 1984. Bd.12. – 2847 s.
200. Kurz, M. Das neue Wörterbuch der Synonyme. 2. Aufl [Text] / M. Kurz. – Econ Verlag GmbH, Düsseldorf, 1999. – 717 s.
201. Khein, Schuster-Šewc: Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache. Band 7 [Text]. – Domowina-Verlag, Bautzen 2011, – 470 s.
202. KLUGE Etymologische Wörterbuch der Deutschen Sprache [Text]. – Auflage, /De Gruyter, 2012. – 1021 s.

203. Klappenbach, R., Steiniz, W. Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache: in 6 Bänden. Bd.4 [Text]. – Berlin: Akademie Verlag, 1977.–3212 s.
204. Langenscheidt Taschenwörterbuch Russisch. Berlin-München-Warschau-Wien-Zürich [Text]. – New York, 2003. – 1200 s.
205. Lutz, Rezhak, Chairullo Saifulloew. Wörterbuch Deutsch-Tadschikisch [Text] / Rezhak Lutz, Saifulloew Chairullo. – Dushanbe 2012, – 645 s.
206. Pons GmbH Stuttgart [Text]. – Neubearbeitung, 2011. – 1685 s.
207. Pons Standardwörterbuch. Stuttgart [Text]. – München: Duesseldorf, Leipzig: Klett, 1996. – 397 s.
208. Waring, G. Deutsches Wörterbuch mit einem Lexikon der deutschen Sprachlehre [Text]. – München: Mosaik, 1991. – 1493 s.

Г) Сарчашмаҳо

209. Абдулқодири, Бедил. Осор. Ҷ. 3 [Матн] / Бедил, Абдулқодир. – Душанбе: Адиб, 1991. – 429 с.
210. Абдулқодири, Бедил. Мунтаҳобот [Матн]. – Душанбе: Адиб, 2018. – 479 с.
211. Авесто: куҳнатарин сурудҳои Эрони Бостон [Матн] // Гузориш ва пажӯҳиши Ҷалили Дуст-хоҳ.– Душанбе, 2001. – 792 с.
212. Айнӣ, С. Марги судхур [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Истиқбол, 2011. – 156 с.
213. Айнӣ, С. Одина. Кулӣёт Ҷ.1 [Матн] / С. Айнӣ.– Сталинобод: Нашриёти давлатии тоҷик, 1958. – 327 с.
214. Айнӣ, С. Қорӣ ишқамба [Матн] / С.Айнӣ. – Душанбе: Адиб, 1987. – 224 с.
215. Аҳмади, Дониш. Наводир-ул-вақоъ [Матн] / Дониш Аҳмад. – Душанбе: Дониш, 1988. – 285 с.
216. Байер, Х. Немецкие пословицы и поговорки [Матн] / Х. Байер, А. Байер. – Москва: Высшая школа, 1989.– 276 с.
217. Гулчини ашъори Мирзо Турсунзода [Матн]. – Душанбе, 2011. – 149 с.

218. Ғафуров, Б. Тоҷикон (Таърихи қадимтарин, қадим ва асри миёна). Китоби 1. [Матн] / Б. Ғафуров. – Душанбе: Нашриёти муосир, 2020.–701 с.
219. Китоби муқаддас [Матн]. – Душанбе, 1999. – 1180 с.
220. Қуръони Карим (матни асл, тарҷума ба забони тоҷикӣ ва тавзеҳи фишурдаи баъзе аз оёт) [Матн]. – Душанбе, 2013. – 1226 с.
221. Лоиқ. Санги роҳ [Матн] / Лоиқ. – Душанбе: Ирфон, 1978. – 232 с.
222. Лоиқ. Девони замон [Матн]/ Лоиқ. – Душанбе: Адиб, 2011. – 399 с.
223. Мирон, Т, С. Давлатзода. Адабиёти тоҷик синфи 9 [Матн] / Т. Мирон, Давлатзода С. – Душанбе: Маориф, 2014. – 235 с.
224. Раҳим, Ҷалил. Маъвои дил [Матн] / Ҷалил Раҳим. – Душанбе, 1971. – 451 с.
225. Сайидои, Насафӣ. Девони мунтахаби Сайидо [Матн] / Насафӣ Сайидо. – Сталинобод, 1944. – 646 с.
226. Сайидои, Насафӣ. Асарҳои мунтахаб [Матн] / Насафӣ Сайидо – Душанбе: Ирфон, 1977. – 702 с.
227. Саъдии, Шерозӣ. Саду як ғазал / Шерозӣ Саъдӣ [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 2008. – 110 с.
228. Сотим, Улуғзода. Восеъ [Матн] / Улуғзода Сотим. – Душанбе: Адиб, 2020. – 479 с.
229. Фарзона. Муҳри гули мино [Матн] / Фарзона. – Душанбе: Хучанд, 2006. – 399 с.
230. Ҷалол, Иқромӣ. Дувоздаҳ дарвозаи Бухоро [Матн] / Иқромӣ Ҷалол. – Душанбе: Ирфон, 1969, – 475с.
231. Абдурахмони, Ҷомӣ. Саду як ғазал / Ҷомӣ Абдурахмон. – Душанбе: Ирфон. 2009, – 104 с.
232. Шерозӣ, Ҳофиз. Девон [Матн] / Ҳофиз Шерозӣ. – Душанбе, 2015. – 721с.
233. Dympha, Cusack. Der halbverbrannte Baum [Text] / Cusack, Dympha.– Verlag Volk und Welt Berlin, 1972. –171 s.

234. Gabrisch, Anne. Deutsche Kinderreime [Text] / Gabrisch Anne.- Verlag, Philipp Reclam, Leipzig, 1979. - 356 s.
235. Goethe, J.W. Portische Werke in drei Bänden [Text] / J.W. Goethe. –Dramen, Aufbau. – Verlag, 1970. – 912 s.
236. Goethe, J.W. Faust [Text] / Goethe. J.W. – Ленинград.: Просвещение. 1971. –195 с.
237. Horst, Bingel. Deutsche Lyrik Gedichte seit 1945 / Bingel Horst.-Deutscher Taschenbuch [Text]. – Verlag.-Stuttgart, 1961. – 252 s.
238. Perspektiven für Europa [Text]. – Berlin, – 2013. №2. – С 13-17.
239. Spiegel [Text]. – Berlin, 2016.– №35. – С 23-27.
240. Schwarz auf Weiss. Sekundarstufe 9 [Text] – Schrödel Schulbuchverlag, 1977. –208 s.
241. Werner, Heiduck. Die schönsten Sagen aus Firdausis Königsbuch [Text]/ Heiduck Werner. Der Kinderbuchverlag.- Berlin, 2010. – 214 s.

Д). Сарчашмаҳои электронӣ

242. Генрих, Зайдел – Весна. [https:// fudio –class. ru](https://fudio-class.ru). Fruehling. (санаи мурчиат:01.11.24).
243. Гёте, Иоганн Вольфганг. Большая Российская энциклопедия <https://bigenc.ru/c/giote-iogann-vol-fgang-b5ebb>. (дата обращения: 19. 01. 2025).
244. Иоганн, Вольфганг Гёте — Фиалка ~ Стих на Роеmata.ru.(дата обращения:01.11.24)
245. Крупнова, Н.А. Краткая грамматика немецкого языка (теория и практика): Учебно-методическое пособие. – 2-ое изд. – Арзамас: Арзамасский филиал ННГУ, 2014. – 111 с. [эл. ресурс]. URL: [http: // www. lib. unn. Ru / students / src / DEUTSCH 2. pdf](http://www.lib.unn.Ru/students/src/DEUTSCH2.pdf) (дата обращения: 22. 12. 2024).
246. Даминова, М. <https://eok.rtsu.tj/ru/scientific>. (дата обращения: 19.01.25).

247. Сими́ни, Бебаҳонӣ. Як доман гул // <https://zarowadk.ru/taronaho/simini-behbahoni-bigzor-ki-dar-hasrati-didor-bimiram.html>. (саннаи мурочиат: 19.01.25)
248. Тӯсӣ Асадӣ Ҳикоёт ва ҳикматҳо аз «Гаршоспнома» [https:// khirad.tj /books/ garshospnoma_](https://khirad.tj/books/garshospnoma_)(саннаи мурочиат:19.01.25)
- 245.Die Bedeutung von Weihnachten Zu Ursprung und Symbolik des Festes der Liebe [эл. ресурс]. URL: [https: // cms. vivat. De / themenwelten / jahreskreis / weihnachten / index. html](https://cms.vivat.De/themenwelten/jahreskreis/weihnachten/index.html) (дата обращения: 22. 12. 2024).
246. KIRCHE & THEOLOGIE IM WE [эл. ресурс]. URL: [www. theology. de](http://www.theology.de) (дата обращения: 22.12. 2024).
247. Ostern [эл. ресурс]. URL: [https: // de. wikipedia. Org / wiki / Ostern](https://de.wikipedia.Org/wiki/Ostern) (дата обращения: 30. 01. 2024).
248. Рождество Христово (Weihnachten) [эл. ресурс]. URL: [https: // www. google. Com / search weinachten weinachten chrome. i57j0l5. 4320j0j sourceid chrome UTF 8](https://www.google.Com/searchweinachtenweinachtenchrome.i57j0l5.4320j0jsourceidchromeUTF8) (дата обращения: 22. 12. 2024).
249. Weihnachten [эл. ресурс]. URL: [https: // de. wikipedia. Org / wiki / Weihnachten](https://de.wikipedia.Org/wiki/Weihnachten) (дата обращения: 22.12. 2024).
- 250.Weihnachts-Wissen von Lebkuchen-Schmidt [эл. ресурс]. URL: [https: // www. lebkuchen-schmidt. Com / weihnachten / was-bedeutet-weihnachten /](https://www.lebkuchen-schmidt.Com/weihnachten/was-bedeutet-weihnachten/) (дата обращения: 19. 01. 2025).

I. ИНТИШОРОТ АЗ РҶӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

А) Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:

- [1-М].** Қаюмова, С. Таҳлили муқоисавии номи дарахтони мевадор дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / С. Қаюмова // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ, таърих. – Душанбе, 2021. – № 4 (44). – С. 56-65.
- [2-М].** Абдуллоева, Г.З. Таҳлили лингвофарҳангии калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номгӯӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / Г.З. Абдуллоева, С.Қ. Қаюмова // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ, таърих. – Душанбе, 2022. – № 3 (47). – С. 33- 40.
- [3-М].** Қаюмова, С.Қ. Андешае чанд перомуни номгузории гулҳо дар забони тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / С. Қаюмова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2023. – № 5 – С. 89-97.
- [4-М].** Абдуллоева, Г.З. Таҳлили лингвофарҳангии синонимҳои ифодакунандаи соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / Г.З. Абдуллоева, С. Қаюмова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2023. – № 10 – С. 69-77.
- [5-М].** Абдуллоева, Г.З. Назаре ба калимаву истилоҳоти маросими Вайнахтен (тавлиди Исои Масех) [Матн] / Г.З. Абдуллоева, С. Қаюмова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2024. – № 2. – С. 36-44.
- [6-М].** Абдуллоева, Г.З. Ҷанбаҳои лингвокултуролигии калимаи сермаъноӣ соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / Г.З. Абдуллоева, С. Қаюмова // Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ, таърих – Душанбе, 2024. – № 4.(56). – С. 10-19.

Б) Мақолаҳое, ки дар нашрияҳои дигар ҷоп шудаанд:

- [7-М]. Қаюмова, С.Ҷ. Таҳлили лингвофарҳангии растаниҳои ороишӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / С.Ҷ. Қаюмова // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷума ва методикаи таълими забонҳои хориҷӣ дар мактабҳои олӣ». Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни (11.03.2023). – Душанбе, 2023. – С. 94-97.
- [8-М]. Қаюмова, С.Ҷ. Сайри таърихӣ калимаи «боғ» дар забонҳои тоҷикӣ ва немисӣ [Матн] / С.Ҷ. Қаюмова // Маводди конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Забони миллат – бақои миллат». Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷӣ Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (6.10.2023). – Душанбе, 2023. – С. 115-120.
- [9-М]. Қаюмова, С.Ҷ. Таҳлили лингвофарҳангии истилоҳоти «дарахт» дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] С.Ҷ. Қаюмова // Маводди конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои тарҷума ва тарҷумашиносии тоҷик: вазъият ва дурнамо». Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷӣ Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (28.11. 2023). – Душанбе, 2023. – С. 181-189.
- [10-М]. Қаюмова, С.Ҷ. Ҷанбаҳои лингвокултурологии вожагони ифодакунандаи ном ва ранги гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / Қаюмова С.Ҷ // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои мубрами забоншиносии муқоисавӣ забонҳои аврупоӣ ва омӯзиши он дар шароити муосир». Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷӣ Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (25. 01 2024). – Душанбе, 2024. – С. 247-252.
- [11-М]. Қаюмова, С.Ҷ. Хусусиятҳои забоншиносии фарҳангии растаниҳои ороишӣ ва гулҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] / С.Ҷ. Қаюмова // Маводди конференсияи илмӣ амалӣ ҷумҳуриявӣ таҳти унвони «Забони тоҷикӣ дар арсаи паёмадҳои нав». Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои

хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (5. 10. 2024). – Душанбе, 2024. – С. 280-286 с.

[12-М]. Қаюмова, С.Ҷ. Назаре ба омӯзиши масъалаҳои лингвокултурология (забоншиносии фарҳангӣ) // Маводди конференсияи байналмилалӣ «Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ, тарҷумашиносӣ ва усулҳои таълими забонҳои хориҷӣ дар замони муосир». Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ (24.10. 2024). – Душанбе, 2024. – С. 205-208.

[13-М]. Қаюмова, С. Ҷ. Мавқеи антонимҳо дар лексикаи соҳаи боғдорӣ // Маводди конференсияи байналмилалӣ «Масъалаҳои мубрами тарҷумашиносӣ назария ва методҳои таҳқиқи «тарҷуманопазирӣ». Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (24.12. 2024). – Душанбе, 2024. – С. 10-14 с.

[14-М]. Қаюмова, С.Ҷ. Мавқеи калимаҳои омонимии соҳаи боғдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва олмонӣ [Матн] /С.Ҷ. Қаюмова // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Аҳаммияти омӯзиши забонҳои романӣ – германӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ ва вазъи омӯзиши онҳо дар Тоҷикистон» Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (24.02. 2025) – Душанбе, 2025. – С. 257-262 с.

[15-М]. Қаюмова С.Ҷ. Назари муҳаққиқон роҷеъ ба ҷанбаҳои лингвокултурологии калимаву истилоҳоти ифодакунандаи номгӯи дарахтони бемева [Матн] / С.Ҷ. Қаюмова // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ «Робиндранат Такур ва мақоми ӯ дар густариши равобити адабии Шарқу Ғарб». – Душанбе, 2025. – С. 137-144.

Замимаи 1. Гуруҳбандии дарахтони мевадор аз рӯи чинсият:

Чинси мардона	Чинси миёна	Чинсӣ занона
Der Dattelbaum – дарахти хурмо		Die Dattel–хурмо
Der Maulbeerebaum – дарахти тут		Die Maulbeere – тут
		Die Stachelbeere – хортут
Der Kakibaum – дарахти хурмои шарқӣ		Die Kaki – хурмои шарқӣ
Der Sukari Dattelnbaum – дарахти хурмои Сукарӣ		Die Sukari Datteln – хурмои Сукарӣ
Der Ajwa Dattelnbaum – дарахти хурмои ачва		Die Ajwa Datteln – хурмои ачва
Der Safawi Dattelnbaum – дарахти хурмои сафавӣ		Die Safawi Datteln – хурмои сафавӣ
Der Segai Datteln – дарахти хурмои сегай		Die Segai Datteln – хурмои сегай
Der Anbara Dattelnbaum – дарахти дарахти хурмои Анбара		Die Anbara Datteln – хурмои Анбара
Der Um Kabar Dattelnbaum – дарахти хурмои ум кабар		Die Um Kabar Datteln – хурмои ум кабар
Der Astaka Dattelnbaum – дарахти хурмои астака		Die Astaka Datteln – хурмои астака
Die Barhi Dattelnbaum – дарахти хурмои бархӣ		Die Barhi Datteln – хурмои бархӣ
Der Bawalini Dattelnbaum – дарахти хурмои бавалинӣ		Die Bawalini Datteln – хурмои бавалинӣ
Die Mazafati Dattelnbaum – дарахти хурмои музофотӣ		Die Mazafati Datteln – хурмои музофотӣ
Der Deglet Nour Dattelnbaum – дарахти хурмои деглет нур		Die Deglet Nour Datteln – хурмои деглет нур
Der Mabroom Dattelnbaum – дарахти хурмои мабрум		Die Mabroom Datteln – хурмои мабрум
Der Khidri Dattelnbaum – дарахти хурмои хидрӣ		Die Khidri Datteln – хурмои хидрӣ

Der Medjool Dattelnbaum – дарахти хурмои медхур		Die Medjool Datteln – хурмои медхур
Der Frische Barhi Dattelnbaum – дарахти хурмои барҳии тарутоза		Die Frische Barhi Datteln – хурмои барҳии тарутоза
Der Feigenbaum – дарахти анчир		Die Feige – анчир
Der Kiwibaum – дарахти кивӣ		Die Kiwi – кивӣ
Der Apfelbaum – дарахти себ		
Der Carola Apfelbaum – дарахти себи карола		
Der Holsteiner Cox Apfelbaum – дарахти себи голштейн кокс		
Der Pinova Apfelbaum – дарахти себи пинова		
Der Pilot Apfelbaum – дарахти себи пилот		
Der Rebella Apfelbaum – дарахти себи исёнгар		
Der Renewa Apfelbaum – дарахти себи навкарда		
Der Geheimrat Dr Apfelbaum – себи демалиген		
Der Jakob Fischer Apfelbaum – дарахти себи Якоб Фишер		
Der Altlaender Apfelbaum – дарахти себи куҳна		
Der Baumanns Rennete Apfelbaum – дарахти себи ренет бауман		
Der Rote Sternrenette Apfelbaum – дарахти себи ренети сурхи ситорамонанд		
Der Discovery Apfelbaum – дарахти себи кашфшуда		
Der Klarapfel Apfelbaum – дарахти себи сафеди тоза		
Der Alkmene Apfelbaum – дарахти себи алкмен		
Der Roter Boskoop Apfelbaum – дарахти себи ротер Боскоп		
Der Granny Smith Apfelbaum – дарахти себи Грэнни Смит		
Der Ideared Apfelbaum – дарахти себи айдаред, як намуди себ аз Москав		
Der Ontario Apfelbaum – дарахти себи онтарио		
Der Pfirsicbaum – дарахти		

шафтолу		
Der Roterpfirsichbaum – дарахти сурхшафтолу		
Der winzertraum Pfirsichbaum – дарахти шафтолуи орзуи шаробпаз		
Der Poysdorferpfirsichbaum – дарахти шафтолуи пойсдорф		
Der Birnebaum – дарахти нок		
Der Conference Birnebaum – дарахти ноки конференсия		Die Conference Birne – ноки конференсия
Der Gellerts Birnebaum – дарахти нок бо ё мазаи черноикс		Die Gellerts Birne – нок бо мазаи черноикс
Der Alexander Lucas oder Williams Christ Birnebaum – дарахти ноки Александр Лукас ё Вилиям Христ		Die Alexander Lucas oder Williams Christ Birne – ноки Александр Лукас ё Вилиям Христ
Der Kokosnussbaum – дарахти чавзи ҳиндӣ		Die Kokosnuss – чавзи ҳиндӣ
Der Pistaziebaum – дарахти писта		Die Pistazie – писта
Der Mandelbaum – дарахти бодом		Die Mandel – бодом
Der Walnussbaum – дарахти чормағз		Die Walnuss – чормағз
Der Nussbaum – дарахти чавз		Die Nuss – чавз
Der Hasselnussbaum – дарахти чормағзи даштӣ		Die Hasselnuss – чормағзи даштӣ
Der Pflaumenbaum – дарахти олу		
Der Pflaumenbaum – дарахти олу		Die Pflaume – олу
Der Kirschenbaum – дарахти олуча		Die Kirsche – олуча
Der Feuerlandkirschenbaum – дарахти олучаи коиуэ		Die Feuerlandkirschen – олучаи коиуэ
Der Chilenische Kirschenbaum – дарахти олуи чилигӣ		Die Chilenische Kirschen – олуи чилигӣ
Der Tollkirschbaum – дарахти олуи шобезак ё белладона		Die Tollkirsch – олуи шобезак ё белладона
Der Kirschebaum – дарахти гелос		
Der Susskirschebaum – дарахти гелоси ширин		Die Susskirsche – гелоси ширин
Der Turkenkirschebaum – дарахти олу гелос ё гелоси туркӣ		Die Turkenkirsche – гелоси туркӣ
Der Kornelkirschbaum – дарахти гелоси доғ		Die Kornelkirsch – гелоси доғ
Der Vogelkirsche oder		Die Vogelkirsche oder

Susskirschbaum – prunus avium – дарахти гелос ё гелоси ширин		Susskirsch – гелоси ширин
Der Sauerkirschbaum – дарахти гелоси туруш		Die Sauerkirsch – гелоси туруш
Der Spatbluhende Traubenkirsche oder Amerikanische Kirschbaum Prunus serotina – дарахти гелоси парранда ё гелоси амрикой		Die Spatbluhende Traubenkirsche oder Amerikanische Kirsch Prunus serotina – гелоси парранда ё гелоси амрикой
Der Japanische Blumenkirschbaum /Prunus serrulata – дарахти гелоси махин апрашуда		Die Japanische Blumenkirsch /Prunus serrulata – гелоси махин апрашуда
Der gewohnliche Traubenkirschbaum /Prunus padus – дарахти гелоси парандаи мукарпарӣ		Die gewohnliche Traubenkirsch /Prunus padus – гелоси парандаи мукарпарӣ
Der Loorbeerkirsche oder Kirschloorbeerbaum /Prunus laurocerasus – дарахти гелоси шифобахши лавр		Die Loorbeerkirsche oder Kirschloorbeer /Prunus laurocerasus – гелоси шифобахши лавр
Der Aprikosenbaum – дарахти зардолу		
Der Alexandrinische schwarze Marillebaum – дарахти зардолуи сиёҳи александрӣ		Die Alexandrinische schwarze Marille – зардолуи сиёҳи александрӣ
Der Ananas Marillebaum – дарахти зардолуи ананасӣ		Die Ananas Marille – зардолуи ананасӣ
Der Baum der Apricose von Nancy – дарахти зардолуи нэнси		Die Nancy Apricose – зардолуи нэнси
Der Bergeron Aprikosenbaum – дарахти зардолуи бержерон		Die Bergeron Aprikosen – зардолуи бержерон
Der Fruhe Rosenmarillebaum – дарахти зардолуи гулобии пешпазак		Die Fruhe Rosenmarille – зардолуи гулобии пешпазак
Der Grosse Fruhapricosenbaum – дарахти зардолуи калони пешпазак		Die Grosse Fruhapricosen – зардолуи калони пешпазак
Der Hargrand Aprikosenbaum – дарахти зардолуи Харгранд		Die Hargrand Aprikosen – зардолуи Харгранд
Der Heidesharmer Fruhe Aprikosenbaum – дарахти зардолуи ҳайдесхаймери пешпазак		Die Heidesharmer Fruhe Aprikosen – зардолуи ҳайдесхаймери пешпазак
Der Klosterneuburger Aprikosenbaum – дарахти зардолуи намуди анъанавии зардолу бо таъми аъло		Die Klosterneuburger Aprikosen – зардолуи намуди анъанавии зардолу бо таъми аъло
Der Konigsaprikosebaum – дарахти шохзардолу		Die Konigsaprikose – шохзардолу

Der Kuresia Aprikosenbaum – дарахти зардолуи курезия		Die Kuresia Aprikosen – зардолуи курезия
Der Kuresia Aprikosenbaum – дарахти зардолуи курезия		Die Kuresia Aprikosen – зардолуи курезия
Der Luizet Aprikosenbaum – дарахти зардолуи луиза		Die Luizet Aprikosen – зардолуи луиза
Der Marena Aprikosenbaum – дарахти зардолуи брюнетка		Die Marena Aprikosen – зардолуи брюнетка
Der Mombacher Pfirsichmarillebaum – дарахти зардолушафтолуи паст – сулзер		Die Mombacher Pfirsichmarill – зардолушафтолуи паст–сулзер
Der Fruhe Aprikosenbaum – дарахти зардолуи момбахери пешпазак		Die Fruhe Aprikosen – зардолуи момбахери пешпазак
Der Orangered Aprikosenbaum – дарахти зардолуи сурхи афлесунӣ		Der Orangered Aprikosen – зардолуи сурхи афлесунӣ
Der Schmelzende von Gaweinstal Aprikosenbaum – дарахти зардолуи гудохтаи гавайнштаал		Die Schmelzende von Gaweinstal Aprikosen – зардолуи гудохтаи гавайнштаал
Der Temperaode Vila Franca Aprikosenbaum – дарахти зардолуи темпераои вили франк		Die Temperaode Vila Franca Aprikosen – зардолуи темпераои вили франк
Der Ungarische Beste Aprikosenbaum – дарахти зардолуи беҳтарин вангар		Die Ungarische Beste Aprikosen – зардолуи беҳтарин вангар
Der Quittebaum – дарахти бихӣ		Die Quitte – бихӣ
Der Granatbaum – дарахти анор		
Der Vermeille Granatbaum – дарахти анори шпинели сурх		
Der Felsenrubingranatbaum – дарахти – анори сурх		
Der Almandin Granatbaum Granatbaum – дарахти анори алмандин		
Der Tropische Bäume дарахтони тропикӣ		
Der Mangobaum – дарахти анбаҳ		Die Mango – анбаҳ
Der Bananenbaum – дарахти банан		Die Banane – банан
Der Zitronenbaum – дарахти лиму		Die Zitrone – лиму
Der Orangenbaum – афлесун		Die Afelsine – афлесун

Der Ananasbaum – дарахти ананас		Die Ananas– ананас
Der Wein, der Weinstock – токи ангур		
Der Weisswein – токи ангури сафед		Die Merlottraube – ангури мерлот
Der Rotwein – токи ангури сурх		Die Malbectraube – ангури малбес
Der Rosewein – токи ангури гулобӣ		Die Sangiovesetraube – ангури сангиовезе
Der Schaumwein – ангури серкафк		Die Syrahtraube – ангури сурах
Der Likorwein – токи ангури хушбӯӣ (ликёрӣ)		Die Cabernettraube – ангури кабернет
Der Dessert – токи– ангури десерт		Die Sauvignontraube – ангури саувигнон
Der Susswein – ангури ширин		Die Pinot Noirtraube – ангури пинот нор
		Die Cabernet Franctraube – ангури кабернет франк

Замимаи 2. Гурӯҳбандии дарахтони бемева аз рӯи чинсият:

Чинси мардона	Чинси миёна	Чинси занона
Der Nordmanntannebaum – дарахти арчаи нордман		Номгӯи дарахти арча
Der Pazifische Edeltannebaum – дарахти арчаи нукрагии укёнуси Ором,		Die Blaufichte – арчаи кабуд
		Die Gemeine Fichte – дарахти арчаи муқарарӣ
		Die Serbische Fichte – арчаи сербӣ
		Die Coloradotanne – арчаи колорадой
		Die Felsengebiertgstanne – арчаи кӯҳӣ
		Die Orientfichte – арчаи шарқӣ
		Die Koreatanne – арчаи куриёӣ
		Номгӯи дарахти бед
		Die Weide – дарахти бед
		Die Trauerweide – беди муваллах
		Die Bruchweide – беди шикаста
		Die Silberweide – беди нукрагин
		Die Japanische Drachenweide – бедаждаҳои чопонӣ

		Die Purpurweide – беди бунафш
		Die Stumpfblatettrige Weide – бедкундабарг
		Die Schweizer Weide – беди швейтсарй
		Die Bienenweide – беди занбури асал
		Die Harlekinweide – беди арлекин
		Die Sahelweide – беди даштй
		Die Ohrchenweide – беди хокистардор
		Номгӯйи дарахти чинор
		Die Platane – чинор
		Die Keps Platane – чинори кеп
		Die Platanus Lindeniana – чинори линдениана
		Die Mexikanische Platane – чинори мексикой
		Die Morgenlaendische Platane – чинори шаркй
		Die Kalifornische Platane – чинори калифорниягй
		Die Platanus rzedowski Platane – чинори платанус рзедовский
		Die Arizona Platane – чинори Аризони
		Номгӯйи дарахти булут
		Die Eiche – булут, die Bluechereiche – булуту гулқунанда
		Die Braeutigamseiche – булуту домодй
		Die Dicke Eiche – булуту ғафс
		Die Stieeiche – булуту маъмулй
		Die Chelmonski Eiche – булуту челманй
		Die Donareiche – дарахти донабулут
		Die Sieben – Brueder Eiche – булуту ҳафт бародарон
		Die Grafeneiche – булуту графй
		Die Grenzwalleiche – булуту сарҳадй
		Die Keisereichen – булуту империалистй

		Die Linden Eiche – булуті оҳакӣ
		Die Luthereichen – булуті Лютеран
		Die Pommerische Grenzmal–Eiche – булуті помераниягӣ
		Die Olympia Eichen – булуті олимпиядагӣ
		Die Russeneichen – булуті русӣ
		Die Sokal Eiche – булуті сокалӣ
		Die Stiftsgerichtseiche – булуті қаламӣ
		Die Stundeneiche – булуті баландпоя
		Die Korkeiche – булуті пук
		Номгӯи дарахти сафедор
		Die Schwarze Pappel–сафедори сиёҳ
		Die Zitter Pappel – сафедори нукрагӣ
		Die Hybride Grau– сафедори ларзон
		Pappel– сафедори гибридии хокистарранг
		Die Balsam Pappel – сафедори малҳам
		Номгӯи дарахти нахл
		Die Palme – нахл
		Die Rote Latanpalme нахли – сурхбарги юнонӣ
		Die Chinesische Hanfpalme – нахли бағдонаи чинӣ
		Die Zwergpalme – нахли саддамонанд
		Die Blaue Hesperamidenpalme – нахли пирамидамонанд
		Die Bismark – Palme – нахли арчамонанд
		Die Maya Palme – нахли майӣ
		Die Honigpalmebaum – нахли ширадор
		Die Nadelpalme – нахли сӯзанбарг

		Die Spindelpalme – нахли печида
		Die Felsenpalmebaum – нахли бутгамонанд
		Die Betelpalme – нахли тропикӣ
		Die Saegepalme– нахли пиллагӣ
		Die Blau Zwergpalme – нахли саддаи кабуд
		Die Goldfruchtpalme – нахли ситрусӣ
		Die Flaschenpalme – нахли шишамонанд
		Die Florida Dreizackpalme – нахли соскани флоридагӣ
		Die Carnavon Palme – нахли карнавон
		Die Meksikanische Sabalpalme – нахли сабали мексикой
		Die Zwergpalmetto–Palme– нахли паканай палметогӣ
		Die Kokospalme – нахли норчилӣ
		Die Serdang Schirmpalme– нахли тӯдагули сердангӣ
		Die Hillebrands Faecherpalme – нахли бодбезакшакл
		Die Schraubenpalme – нахли печдор
		Die Bangalowpalme – нахли бангалов
		Die Caranday Palme – нахли карандай
		Die Hawaii Palmebaum – нахли гавайи
		Die Teddypalme – нахли хирсакмонанд
		Die Zwerg Zuckerpalme – нахли печдори форам
		Die Blau Nadelpalme – нахли сӯзанбарги кабуд
		Die Bergpalme – нахли кӯҳӣ
		Die Madagaskarpalme – нахли мадагаскар
		Die Mazaripalme – нахли мартарӣ
		Die Zuckerrohrpalme – нахли қамишмонанд
		Die Yucca Palme – нахли юкка

		Die Kentia Palme – нахли кентиягй
		Die Rotblattpalme – нахли сурхбарг
		Die Fuchsschwanzpalme – нахли кунокак
		Die Geleepalme – нахли марғуладор
		Die PetticoatPalme – нахли охардор
		Die Yataу palme – нахли Ятай
		Die Dreieckspalmebaum – нахли секунча

Замимаи 3. Гурӯҳбандии номгӯи гулҳо аз рӯи чинсият:

Чинси мардона	Чинси миёна	Чинси занона
Der Baerenklau – гули чанголи хирс	Das Alpenveilchen — бунафшаи чаманӣ	Die Ackerwinde, Winde – гули печак
Der Felsphlox – гули довудӣ	Das Edelweiss – гули шерчангол	Die Anemone – гули шақоик
Der Ginster – товусгул	Das Fleissige Lieschen – ҳасратгул	Die Alpenrose – садбарги даштӣ
Der Geisstblatt – гули мушхор	Das Gaensebluemchen, Massliebehen — гули мино	Die Aurikel – гули примула
Der Goldlack — зардгул	Das Heldekraut — халанҷ	Die Aster – гули қашқарӣ
Der Himmelschluesel – гули хонагӣ	Das Katzenfoetchen — гули чанголи гурба	Die Azale – бўшаҳрӣ
Der Jasmin – гули ёсуман	Das Leinkraut – гули алафи катон	Die Amaryllis – гули паргис
Der Kaktus – гули Кактус	Das Leberbluemchen – лолаи нуъмон	Die Aloe – гули алоэ
Der Kaktus Der Echinopsis – гули эхинопсис	Das Lungenkraut – гули шахдак Das Loewenmaul – гули хандон	Die Agave – гули Ханҷарӣ
Der Ferracactus – феракактус	Das Maigloeckehen – гули барфак	Die Butterblume – гули арусӣ
Der Astrophytum – кактуси астрофитум	Das Pfeilkraut – гули тирбарг	Die Brenessel – гули газна, сӯзгиёҳ
Der Gymnocalsium – кактуси гимнокалитсиум	Das Springkraut – гули шанбалид	Die Binsen – гули қунокак
Der Epiphyllum – кактуси эпифилум	Das Schneegloeckchen – гули бойчечак	Die Dahlie – картошкагул
Der Hattiora – хатиора	Das Schilf – гули най	Die Distel – гули хори каррок
Der Klatschmohn – гули кукнор	Das Stiefmuetterchen – гули	Die Erika – гули халанҷ

	одамрӯ	
Der Knoeterich –гули– торонак	Das Tausendschoenchen – гули маргаритка	Die Edelwicke – гули нахӯдак
Der Kalmus – гули– шамшерак	Das Vergiessmeinnicht – марзангӯш	Die Engelwurz– гули камола
Der Krokus – гули заъфарон	Das Veilchen –гули бунафша	Die Fuchsie – гуловез
Der Lattich – гули коҳу	Das Leberblumchen –лолаи нуъмон	Die Glockenblume – гули момо
Der Oleander – бедгул	Der Waldmeister – гули чӯбдаст	Die Gladiole – гули ёқут
Der Phlox – оташгул	Das Springkraut – гули шанбалид	Die Hyazinthe – сунбул, ёқути зард
der Rosmarin – руморан, розмарин, шакарсеб	Das Lungenkraut – гули шаҳдак	Die Hortensie – рофа
Der Rittersporn–гули испарак		Die Heckenrose – гули настаран
Der Storchschnabel – анчибар		Die Kamellie – камелия
Der Schnachtelhalm – чилбуғум		Die Kornblume –гули чуворимакка
Der Winterling – борҳанг		Die Kornrade – гули лухтакмонанд
Der Wiesenknopf – тугмаи марғзорӣ		Die Knollenbegonie – бехмеваи ҳасратгул
Der Waldmeister – ясменник		Die Klette – мушхор
		Die Kornblume – тугмагул
		Die Kamille – гули бобуна
		Die Kresse – гули настаран
		Die Loewenzahn – гули қоқу
		Die Lilie – гули савсан
		Die Levkoje – гули шаббӯӣ
		Die Myrte – гули муруд
		Die Moosbeere– гули дулона
		Die Narzisse – гули наргис
		Die Nelke – гули меҳчагул
		Die Peterslilie – гули ҷаъфарӣ
		Die Pfingstrose – гули пион
		Die Pelargonie– гули шамъдонӣ
		Die Passionsblume – гули ҳавас
		Die Petunie – карнайчагул
		Die Primel – примула
		Die Quecke – гули марғ
		Die Ringelblume – гули ҳамешабаҳор
		Die Reseda – гули асирак
		Die Rose – гули садбарг

		Die rote Rose – гули садбарги сурх
		Die Burgunderrose – гули садбарги чигарй
		Die weiße Rose – гули садбарги сафед
		Die schwarze Rose – гули садбарги сиёх
		Die Seerose – нилуфари сафед
		Die Samtblume – гули махмал
		Die Schwertlilie – савсан
		Die Stockrose, Stockmaive – гули хайрй
		Die Ringelblume – гули бобуна
		Die Blume ohne – гули беор
		Die Tagetes – гули тоҷи хурӯс
		Die Tulpe – гули лола
		Die Teerose – атргул
		Die Wachsblume – гули муммонанд
		Die Zimmernessel – газна
		Die Zimmerlinde – зерфуни хонагй
		Die Zimmertanne – сарви хонагй